

Broer over Drina?

БРОЭР ОВЭР ДРИНА?

En komparativ analyse av den politiske kulturen i Jugoslavia på midten av 1990-tallet

Jørn Ole Grimnes

Hovedfagsoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo

Institutt for Statsvitenskap

Vår 2006

Innhold

INNHold	I
1. INNLEDNING	1
1.1 OPPLØSNINGEN AV JUGOSLAVIA	1
1.2 PROBLEMSTILLING	2
1.3 FOLKETS ORIENTERINGER OVERFOR DET POLITISKE SYSTEMET	4
1.4 HVORFOR STUDERE DEMOKRATISKE VERSUS AUTORITÆRE HOLDNINGER?	5
1.5 OPPGAVENS STRUKTUR	6
2. POLITISK KULTUR.....	7
2.1 INNLEDNING	7
2.2 BRUKEN AV BEGREPET POLITISK KULTUR.....	8
2.3 UTVIKLINGEN AV STUDIET AV POLITISK AUTORITET.....	9
2.4 DAVID EASTONS SYSTEMTEORI	13
2.5 “CIVIC CULTURE”-TRADISJONEN	14
2.5.1 De politiske orienteringene	14
2.5.2 Typer av politisk kultur	17
2.6 BEGREPSRAMMEVERKET FOR HOVEDOPPGAVEN	19
2.6.1 Boka <i>Critical Citizens</i>	19
2.6.2 To teorier om politisk kultur	20
2.6.3 Makro- og mikronivåteoriene	21
2.7 TEORETISKE SKILLELINJER OG FREMGANGSMÅTER	23
2.8 SAMMENDRAG AV KAPITLET	24
3. METODER OG KILDER.....	26
3.1 INNLEDNING	26
3.2 DATAGRUNNLAGET – THE WORLD VALUE SURVEY (WVS) OG THE YUGOSLAV PUBLIC OPINION (YPO) ...	26
3.3 KOMPARATIV METODE OG CASESTUDIUM.....	27
3.4 FORBEREDELSE TIL ANALYSEN.....	30
3.4.1 De avhengige variablene og validitet	30
3.4.2 Dataenes reliabilitet	31
3.5 OPPSUMMERING AV KAPITLET	33
4. JUGOSLAVIAS POLITISKE HISTORIE – I ET KOMPARATIVT PERSPEKTIV	35
4.1 INNLEDNINGSVIS OM POLITISK-KULTURELL SAMMENLIKNING VEST-EUROPA VERSUS JUGOSLAVIA	35
4.2 ELDRE HISTORISK POLITISKKULTURELL PÅVIRKNING	36
4.2.1 Den eldre vesteuropeiske politiske-kulturelle utviklingen (frem til 2. verdenskrig)	37
4.2.2 Serbias, Montenegros og Jugoslavias tidlige politiske-kulturelle utvikling (frem til 1941)	39
4.3 NYERE POLITISKKULTURELL PÅVIRKNING.....	46
4.3.1 Vest-Europa (etter 1945)	46

4.3.2	<i>Politisk deltagelse i Jugoslavia (etter 1945)</i>	49
4.4	SAMMENDRAG AV KAPITLET	52
5.	EN SAMMENLIKNING AV POLITISK KULTUR I JUGOSLAVIA OG VEST-EUROPA PÅ	
	MIDTEN AV 1990-TALLET.....	55
5.1	INNLEDNING	55
5.2	SPØRSMÅLSFORMULERINGENE	56
5.3	SAMMENLIKNING AV DEMOKRATISK VERSUS AUTORITÆR HOLDNING I DE VESTEUEPEISKE LANDENE OG JUGOSLAVIA	58
5.3.1	<i>Holdningen til om de militære bør styre landet</i>	58
5.3.2	<i>Holdningen til sterk leder fremfor parlamentarisme?</i>	60
5.3.3	<i>Holdningen til om demokrati fører til at folk kun krangler</i>	62
5.3.4	<i>Holdningen til om demokratier ikke kan opprettholde ro og orden og derfor er farlige</i>	64
5.3.5	<i>Holdningen til om demokrati er det beste alternativet blant regimetyper?</i>	66
5.3.6	<i>Holdningen til om bruk av vold for å oppnå politiske mål aldri er akseptabelt</i>	67
5.4	OPPSUMMERENDE SAMMENLIKNING: VEST-EUROPA VERSUS JUGOSLAVIA	69
5.5	SAMMENDRAG AV KAPITLET	70
6.	POLITISK KULTUR PÅ MASSENVÅ - EN ANALYSE AV VARIASJONER I DET	
	JUGOSLAVISKE SAMFUNNET PÅ MIKRONIVÅ	72
6.1	INNLEDNING	72
6.2	MODELLEN SOM FORKLARER DEMOKRATISK VERSUS AUTORITÆR HOLDNING: EN TEORETISK PRESENTASJON AV "THE LIFETIME LEARNING MODEL (LLM).....	73
6.2.1	<i>Operasjonaliseringen av "the Lifetime Learning Model" (LLM).</i>	78
6.2.2	<i>Regresjonsmodellen</i>	79
6.3	UNDERSØKELSEN AV DEMOKRATISK VERSUS AUTORITÆR HOLDNING I JUGOSLAVIA	80
6.3.1	<i>Holdningen til om hæren bør styre landet?</i>	81
6.3.2	<i>Holdningen til om parlamentet og frie valg bør oppløses til fordel for en sterk leder?</i>	82
6.3.3	<i>Holdningen til om politiske partier kun skaper krangel blant folk</i>	85
6.3.4	<i>Holdningen til om Dersom målet er nasjonalt viktig nok, kan vold forsvares?</i>	87
6.3.5	<i>Holdningen til om Demokrati er farlig fordi de skaper uorden og desorganisering i samfunnet?</i>	89
6.3.6	<i>Holdningen til om Demokratier ikke er perfekte, men likevel er det beste alternativet?</i>	91
6.3.7	<i>Analysen av demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia</i>	94
6.4	DISKUSJON AV DE VIKTIGSTE RESULTATENE	96
6.5	IMPLIKASJONER FOR FREMTIDEN	98
6.6	OPPSUMMERING	99
7.	KONKLUSJON	100
7.1	INNLEDNING	100
7.2	OPPSUMMERING AV DE VIKTIGSTE FUNNENE	101
7.2.1	<i>En utvikling utenom et sivilt samfunn</i>	101
7.2.2	<i>Større antidemokratiske grupperinger i Jugoslavia enn i Vest-Europa</i>	103
7.2.3	<i>Antidemokratiske holdninger dannes hovedsakelig sent i livsløpet</i>	105
7.3	UTVIKLINGEN I JUGOSLAVIA SIDEN MIDTEN AV 1990-TALLET.....	107

KILDELISTE	110
VEDLEGG A: MÅL, SPØRSMÅLSFORMULERINGER OG KODING AV DE AVHENGIGE VARIABLENE	117
VEDLEGG B: DIMENSJONER (MODELLER) OG KODING AV DE UAVHENGIGE VARIABLENE I KAPITTEL 7	118
VEDLEGG C: ANALFABETER I PROSENT I VEST-EUROPA, JUGOSLAVIA, SERBIA OG MONTENEGRO	120
VEDLEGG D: KOMMUNIKASJONER I VEST-EUROPA, JUGOSLAVIA, SERBIA OG MONTENEGRO: JERNBANELINJER MÅLT I ENGELSKE MILES	121
VEDLEGG E: KART OVER JUGOSLAVIA (1997)	122

Liste over figurer

Figur 2.1	David Eastons forenklete modell av det politiske systemet	13
Figur 6.1	Et kausalt diagram for <i>the Lifetime Learning Model (LLM)</i>	73

Liste over tabeller

Tabell 2.1	Eksogene og endogene teorier.....	20
Tabell 5.1	Tilsvarende spørsmålsformuleringer for WVS 1995-1998 og YPO 1996	56
Tabell 5.2	Holdningen til om de militære bør styre landet? Fordeling og opinionsbalanse	58
Tabell 5.3	Holdningen til sterk leder fremfor parlamentarisme? Fordeling og opinionsbalanse	60
Tabell 5.4	Holdningen til om demokrati fører til ubesluttksomhet og kaos? Fordeling og opinionsbalanse	61
Tabell 5.5	Holdningen til om demokratier ikke kan opprettholde ro orden? Fordeling og opinionsbalanse	64
Tabell 5.6	Holdningen til om demokrati er det beste alternativet blant regimetyper? Fordeling og opinionsbalanse	66
Tabell 5.7	Holdningen til om bruk av vold for å oppnå politiske mål aldri er akseptabelt? Fordeling og opinionsbalanse	67
Tabell 5.8	Sammenlikning av opinionsbalansen Vest-Europa basert på gjennomsnittstall	69
Tabell 6.1	Regresjonsanalyse for holdningen til V39 Hæren bør styre landet?	80
Tabell 6.2	Regresjonsanalyse for holdningen til v40 Sterk leder fremfor frie valg og parlamentarisme?	83
Tabell 6.3	Regresjonsanalyse for holdningen til v143 Politiske partier skaper kun krangel blant folk?	85
Tabell 6.4	Regresjonsanalyse for holdningen til v145 Dersom målet er nasjonalt	

	viktig nok, kan vold forsvares?	87
Tabell 6.5	Regresjonsanalyse for holdningen til v159 Demokrati er farlig fordi det skaper uorden og desorganisering i samfunnet?	89
Tabell 6.6	Regresjonsanalyse for holdningen til v161 Demokratier er ikke perfekte, men er likevel det beste alternativet?	92
Tabell 6.7	Regresjonsanalyse for indeksen Demokratisk versus autoritær Holdning i Jugoslavia?	94

1. INNLEDNING

1.1 Oppløsningen av Jugoslavia

Den sosialistiske føderale republikken Jugoslavia opphørte å eksistere som en uavhengig stat i løpet av vinteren 1991-1992. Det kan ofte være vanskelig å sette et eksakt tidspunkt for staters ”død”, fordi dette gjerne er langdryge prosesser. Så også for Jugoslavia. Men det er allikevel enkelte datoer som peker seg ut. Den siste jugoslaviske presidenten, kroat Stipe Mesić, forlot sin stilling den 5. desember 1991, mens den siste føderale statsministeren, Ante Marković, gikk av den 20. mai. Den 15. januar 1992 anerkjente det internasjonale samfunnet, etter tysk initiativ, både Slovenia og Kroatia som uavhengige stater. Dette markerte den definitive slutten på Den føderale sosialistiske republikken Jugoslavia.

Oppløsningen av Jugoslavia skjedde altså ikke over natten. De første tegnene til spenning innen republikkene kunne man observere bare ett år etter Josip Broz Titos død i 1980. I løpet av mars og april 1981 brøt det ut demonstrasjoner blant studentene ved universitetet i Priština i Kosovo. Det ble opptakten til et tiår preget av økende spenning innenfor den jugoslaviske føderasjonen. Konfliktene toppet seg under Den kommunistiske ligas 14. ekstraordinære partikongress den 20. januar 1990 (Mønnesland 1999: 214). Kongressen avslo å diskutere forslag fra det slovenske partiet om å omorganisere staten til en føderasjon av uavhengige stater, basert på demokratiske prinsipper. Da slovenernes representanter forsto hva som kom til å skje, forlot de kongressen. Denne episoden representerte slutten på det jugoslaviske kommunistpartiet, og begynnelsen på slutten for den jugoslaviske føderasjonen (Magnusson 1996: 214).

Avvisningen av slovenernes forslag på den 14. partikongress satte i gang en kjede av betydningsfulle hendelser. Det jugoslaviske kommunistpartiet mistet det maktmonopolet

det hadde hatt i omkring 45 år, noe som banet vei for de første valgene med konkurranse mellom politiske alternativer, det vil si frie valg. Det første av disse valgene fant sted i Slovenia i april 1990, mens resten av republikkene fulgte tett etter. Innen slutten av 1990 hadde flerpartivalg blitt holdt i alle de seks republikkene: Slovenia, Kroatia, Bosnia og Hercegovina, Serbia, Montenegro og Makedonia. Disse valgene var viktige fordi mekanismer og prosesser i retning av demokrati ble igangsatt; befolkningen fikk ideer om hvordan den kunne bruke sine nye instrumenter, påvirkning gjennom deltakelse. Men valgene markerte ikke kommunismens undergang alle steder, og innebar heller ikke at kommunismen umiddelbart ble erstattet av demokrati i republikker som Bosnia-Hercegovina og Rest-Jugoslavia (Serbia og Montenegro). Denne oppgaven skal dreie seg om hva som hindrer Rest-Jugoslavia i å oppnå en liberal demokratisk utvikling.

1.2 Problemstilling

I lang tid har forholdet mellom individet og staten i vestlige demokratier vært et viktig forskningsfelt. På 1960- og 70-tallet hadde denne forskningen en storhetstid, spesielt fordi det fantes en fornemmelse av at en fundamental endringsprosess var i gang i de fleste vestlige landene på den tiden. Men situasjonen i de postkommunistiske landene omkring 1990 skilte seg vesentlig fra situasjonen i de vestlige demokratiene: I øst var ikke endringen i forholdet mellom individet og staten et resultat av en lang prosess, men kom som følge av en rask avvikling av de kommunistiske regimene. Dette er likevel ikke til hinder for at forskningslitteraturen kan fungere som et utgangspunkt for å studere forholdet mellom individ og stat i de postkommunistiske landene.

Fra individets (innbyggerens/borgerens) perspektiv kan forholdet til staten anses som flere typer "bånd" eller dimensjoner. På bakgrunn av Klingemann og Fuchs (1995: kapittel 1) skal jeg begrense meg til å presentere tre slike dimensjoner, som ofte blir analysert hver for seg i forskningslitteraturen. Den første av disse tilnærmingsmåtene fokuserer på individer som deltakere i den politiske prosessen. Det tradisjonelle fokuset i disse studiene har vært de konvensjonelle formene for deltagelse (Topf 1995a). Å stemme

er den mest vanlige konvensjonelle formen for deltagelse, men også den minst krevende formen for politisk handling. I nyere tid har det blitt en økende interesse for såkalte ”ukonvensjonelle” former for deltagelse (Topf 1995b). Begrepet ukonvensjonell deltagelse kan virke villedende, fordi mange slike aktiviteter i dag er ansett som vanlige former for politisk atferd. Det kan dreie seg om for eksempel underskriftskampanjer, å slutte seg til boikotter og å ta del i lovlige demonstrasjoner.

Den andre dimensjonen som er studieobjekt for individ-statforhold kan kalles for ”politiske tilknytninger” (political linkage). Giovanni Sartori (1976) karakteriserte politiske partier som den viktigste mekanismen som binder individ og stat sammen, og bidro til at båndet mellom velgere og politiske partier ble en av de mest studerte politiske tilknytningsmekanismene (Schmitt og Holmberg 1995). Siden midten av 1970-tallet har nye former for interesseformidling blitt en utfordring for de politiske partiene, der fokuset har utvidet seg til å omfatte interesseorganisasjoner og nye sosiale bevegelser (Aarts 1995). I de siste årene kan det også være grunn til å inkludere internetts betydning når det gjelder å knytte individer sammen i borgerlige engasjementer.

Den tredje forbindelsen mellom individ og stat består av mer subjektive og individuelle følelser overfor det politiske systemet. Det vil si at individet er forbundet med det politiske systemet via sine holdninger til politikere, institusjoner og det politiske systemet som helhet. Mange begreper har blitt utviklet for å beskrive disse individets holdninger til politisk deltagelse, for eksempel lydighet, forpliktelser, legitimitet og politisk støtte. Begrepene har alle som mål å fange individets subjektive tilknytninger til det politiske systemet. Det er denne typen politisk tilknytning mellom individ og stat jeg skal undersøke i denne oppgaven. Spesifikt skal jeg undersøke om holdningene i den jugoslaviske ¹ befolkningen kan betegnes som demokratiske eller autoritære. Oppgaven

¹ Den jugoslaviske føderale republikken (eng.: The Federal Republic of Yugoslavia, FRY) ble dannet den 27. april 1992 av de to republikkene Serbia og Montenegro. De er de to gjenstående republikkene i den nye jugoslaviske staten etter oppløsningen av det sosialistiske føderale Jugoslavia. Den 1. mars 2003 ble den jugoslaviske republikken omdøpt til *Unionen av Serbia og Montenegro*.

har følgende tre problemstillinger, der den første er av deskriptiv karakter og de siste to er mer analytiske. For *det første*, i hvilken grad er den jugoslaviske befolkningen predisponert for en demokratisk politisk kultur sammenlignet med befolkningene i vesteuropeiske land? For *det andre*, er det slik at jugoslavene hadde en høyere eller lavere grad av demokratisk holdning enn befolkningen i Vest-Europa på midten av 1990-tallet? For *det tredje*, finnes det forskjeller mellom ulike segmenter i det jugoslaviske samfunnet på 1990-tallet når det gjelder demokratiske holdninger?

1.3 Folkets orienteringer overfor det politiske systemet

Hvordan kan den generelle graden av autoritær versus autoritær holdning i Jugoslavia bli tappet på en best mulig måte? Vi kan skjelve mellom minst to viktige tilnærminger i litteraturen når det gjelder å klassifisere folkets orienteringer overfor det politiske systemet.

Den første av disse ble utviklet i boka *The Civic Culture* (1963), av Gabriel Almond og Sidney Verba. Det sentrale begrepet som ble introdusert var politisk kultur. Forfatterne definerte politisk kultur som "the particular distribution of patterns of orientations towards political objects among the members of a nation" (Almond & Verba 1963:14-15). Siden har begrepet blitt brukt i mange studier og ifølge Larry Diamond (1999: 163) har det begrepsmessige fundamentet bestått alle tester det har stått overfor i årenes løp. Diamond mener at politisk kultur bør defineres som: "A people's predominant beliefs, attitudes, values, ideals, sentiments, and evaluations about the political system of their country and the role of the self in that system" (ibid.). Inntil forholdsvis nylig, jamfør Diamond (ibid.: 161-162) var det en tendens til at forskergenerasjonen som kom etter 1960-årene, og som forsket på demokrati, fornektet fenomenet politisk kultur. En mulig årsak til dette kan være at det har vært vanskelig å finne data utenfor den vestlige verden som kunne gjøre sammenlikning av politiske kulturer i ulike land meningsfulle.

Det samme gjelder for den andre viktige tilnærmingen til klassifisering av borgeres orienteringer overfor det politiske systemet. David Easton presenterte sitt begrepsapparat bare få år etter at *The Civic Culture* ble utgitt. I sine to bøker fra 1965, *A System Analysis of the Political Life* og *A Framework for Political Analysis*, introduserte han en modell for hvordan det politiske systemet kan studeres. Easton argumenterte i begge sine bøker for at massenivået, uavhengig av det aktuelle politiske systemet, har to viktige roller eller funksjoner: Det vil stille krav overfor politiske beslutningstakere og det vil gi støtte eller legitimitet til politiske vedtak, som igjen gjør det mulig å implementere dem. I denne oppgaven skal jeg gjøre bruk av David Eastons teorier og begreper for å undersøke fenomenet demokratisk versus autoritær holdning.

1.4 Hvorfor studere demokratiske versus autoritære holdninger?

Det er flere grunner til at det er viktig å studere politiske holdninger i Jugoslavia. For det første er det mulig å forstå politisk støtte som en underkategori av politisk kultur – når begrepet er så vidt definert som hos Larry Diamond. På denne måten blir politisk kultur viktig som en av de grunnleggende forhåndsbetingelsene for at demokratiet skal overleve (Diamond 1999). Men det finnes lite komparativ litteratur på demokrati i Jugoslavia og eks-Jugoslavia. Temaet om demokratiske forutsetninger, som for eksempel politisk støtte, er lite omtalt.

For det andre er politisk støtte ikke bare av interesse i studiet av demokratiseringsprosessen eller demokratiske regimer. Støtte og relaterte begreper som politisk tillit er også interessante i seg selv. I en studie om politisk tillit (d.v.s. tillit til politiske institusjoner og mellommenneskelig tillit) i ti sentral- og østeuropeiske land, gikk Mishler og Rose (2001b: 30) så langt som å uttale at ”trust is critical to democracy , because it links ordinary citizens to the institutions that are intended to represent them, thereby enhancing both the legitimacy and the effectiveness of democratic government”. Tillit er desto mer viktig for nye regimer, som det jugoslaviske.

Endelig er studiet av politisk støtte ikke bare av akademisk interesse. Oppslutning om demokratiet som styreform er viktig for det politiske systemets stabilitet, og dermed for muligheten for politikere til å bli (gjen)valgt. Bakgrunnen for å ha interesse for dette er, som David Easton (1965a) understreker, at ethvert politisk system ønsker slik sympati eller velvilje, fordi uten vil intet system kunne vare lenge, men vil lett veltes når folks uinnfridde forventninger snus til frustrasjoner.

1.5 Oppgavens struktur

Oppgaven er inndelt i 7 kapitler. I **kapittel 2** legges det teoretiske grunnlaget for oppgaven. Redegjørelsen starter med en refleksjon over studiet av politisk kultur, etterfulgt av ”Civic Culture”-tradisjonen og David Eastons arbeid, en presentasjon av den avhengige variabelen og av begrepsapparatet jeg bruker. **Kapittel 3** handler om forskningsdesignet i oppgaven, valg av land og hvilke data som er brukt. **Kapittel 4** presenterer det historiske bakteppet for analysene. Vekten vil mest ligge på 1900-tallet og kapitlet vil fokusere på viktige politiske, økonomiske og sosiale utviklingstrekk. Den andre problemstillingen drøftes i det første analytiske kapitlet, **kapittel 5**. Her sammenligner jeg de vesteuropeiske befolkningene og den jugoslaviske befolkningen med utgangspunkt i oppgavens avhengige variabel: Dimensjonen demokrati versus autoritarianisme. Jeg vil med dette fastslå det demokratiske versus det autoritære nivået i Jugoslavia på makronivå. I **kapittel 6** skal jeg besvare spørsmålet om det er variasjoner i demokratiske versus autoritære holdninger i det jugoslaviske samfunnet på mikronivå. I **kapittel 7** avsluttes oppgaven med en oppsummering av funnene.

2. POLITISK KULTUR

2.1 Innledning

Det ser ut til å råde generell enighet blant samfunnsforskere om betydningen av et stabilt politisk system. Folkelige krav og folkelig støtte er viktige i denne sammenhengen (Easton 1965b). Mange teorier om demokrati tar utgangspunkt i de vesteuropeiske demokratiene og hvordan *de* er utformet. Det er derfor nærliggende å bruke disse systemene som sammenlikningsgrunnlag når en skal studere systemer som er i bevegelse fra en autoritær til en demokratisk styreform. Bakgrunnen for at folkelige krav og folkelig støtte er viktig, er at demokratier bare kan fungere dersom de har legitimitet i befolkningen, mens autoritære regimer styrer uten tillit fra folket.

I dette kapitlet skal jeg presentere det teoretiske rammeverket som er grunnlaget for den empiriske analysen. I punkt 2.2. skal jeg behandle politisk kulturperspektivet, mens punkt 2.3. viser utviklingen i studiet av politisk autoritet. I punkt 2.4. går jeg over til å presentere hvordan David Easton framstilte politiske krav og politisk støtte i et demokratisk system. Sentrale teoretikere innenfor den forskningstradisjonen som befatter seg med politisk kultur, er ved siden av Easton, Gabriel Almond og Sidney Verba. Easton la vekt på mål og midler ved politisk deltagelse, mens Almond og Verba når de undersøkte fenomenet politisk deltagelse, la vekt på at individers orienteringer lå bak deres mål. Dette er tema for punkt 2.5. Punkt 2.6 presenterer det teoretiske rammeverket som jeg skal bruke i denne hovedoppgaven. I punkt 2.7 ser jeg på den kritikken som har blitt rettet mot politisk kultur som tilnærmingstype. Kapitlet avsluttes med en oppsummering i punkt 2.8

2.2 Bruken av begrepet politisk kultur

Innenfor statsvitenskap er det store forskjeller mellom forskere med hensyn til hvor godt utbygd den teoretiske referanserammen er. Hellevik (1992) skiller mellom tre nivåer: *Løse forestillinger*, *begrepsskjema* og *begrepsmodell*. Disse nivåene sier noe om i hvilken grad en problemstilling kan besvares med utgangspunkt i tidligere begreper og sammenhenger. Den teoretiske statusen setter også begrensninger for hvor presise problemstillinger og hypoteser som lar seg utforme på grunnlag av de eksisterende teoriene.

Litteraturen om politisk kultur har i relativt liten grad beskjeftiget seg med teoribygging i tradisjonell forstand. De fleste fremstillinger innenfor fagområdet har konsentrert seg om definitoriske problemer, uten at disse begrepene har blitt sett eksplisitt i sammenheng med andre kontekstuelle variabler. Dette har ført til at politisk kultur havner i en mellomstilling når det gjelder teoretisk status og derfor ofte befinner seg på begrepsskjemanivå. Likevel har enkelte fremstillinger i større grad fokusert på teoribygging, og tilnærmingen i *The Civic Culture* er et eksempel på dette.

Klassifiseringen av de forskjellige typene av orienteringer som vil bli diskutert senere i dette kapitlet, skal brukes som utgangspunkt for den empiriske undersøkelsen av holdninger og verdier i Jugoslavia.

Det er også viktig å skille mellom begrepet politisk kultur og hvordan det brukes som analytisk verktøy. Siden teoridannelse i streng forstand ikke har vært sentralt i tidligere forskning, vil det være mest hensiktsmessig å bruke begrepet som *strukturerende perspektiv* eller en *tilnærmingstype* som legger føringer på hvilke deler av virkeligheten man fokuserer på. Valget av perspektiv vil også påvirke det empiriske fokus og hva slags type data som analyseres. I denne oppgaven vil jeg ta for meg utviklingen av en gitt gruppes politiske kultur i et historisk perspektiv og fokusere spesielt på sosialisering og virkningen dette igjen får på fordelingen av viktige verdier og holdninger. Forholdet

mellom politisk-kulturelle prosesser i etterkrigstidens sosialistiske Jugoslavia og verdier og holdninger i Jugoslavia på 1990-tallet er viktig i denne sammenhengen.

2.3 Utviklingen av studiet av politisk autoritet

Under dette punktet vil jeg gjøre rede for oppgavens avhengige variabel eller oppgavens undersøkelsesobjekt. Variabelen Demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia er ment å gjenspeile *masseplanets* holdninger. Dette har jeg vært inn på tidligere i dette kapitlet. En *befolknings holdning til demokrati versus autoritarianisme*² skjærer rett inn til kjernen av demokratiets vesen, og vil kunne fortelle om hvilke forutsetninger demokratiske verdier har å vokse i.

Forskningen på politisk kultur tok til på omkring slutten av 1800-tallet, med Max Weber i spissen. Han var blant annet kjent for sine idealtyper og typologier (Sosiologisk leksikon 2001: 346-347). Webers autoritetstyper er innarbeidet og er kategorisert på denne måten: *Legalrasjonelt, tradisjonelt og karismatisk herredømme* (Weber 1978: 212-245). Disse autoritetstypene kan knyttes til begrepet om politisk kultur og skulle et land bli plassert i den karismatiske kategorien, kan det hevdes at dette vil sette sitt preg på hele samfunnet på alle plan, også befolkningens og lederskapets holdninger (Allcock 2000: 242).

Etter den 2. verdenskrig ble holdning til politisk autoritet et hovedtema innenfor forskningen om politisk kultur, hvor *det tyske problem* ble satt under lupen. I en stor amerikansk undersøkelse ble *den autoritære personlighet* målt mot en "F-skala" for autoritære tilbøyeligheter, hvor "F" sto for "fascistisk". Varierende holdningstrekk ble sett i forhold til bakgrunnsvariabler som utdanning, inntekt, bosted, alder, kjønn. Det var surveyforskningen som skulle bli verktøyet videre. Ved sammenlignende studier kunne en se på forskjeller både mellom ulike grupper i samme land, og mellom tilsvarende

² Larry Diamond (1999) kaller dette for "*dispositions toward authority*" og er med på å underbygge min avhengige variabel: Demokratisk versus autoritær holdning i befolkningen i Jugoslavia.

grupper i ulike land (Skirbekk: 1998 og Østerud 1993: 224-225). I *the Authoritarian Personality* fra 1950, begynte Theodor W. Adorno mfl. å se etter sammenhenger mellom personlighetstrekk og politisk orientering, inspirert av Wilhelm Reichs forestillinger om psykologisk selvforsvar (ego-defense) og tilpasning, slik dette var skissert i *the Mass Psychology of Fascism*. Ego-defense innebar fortrenkning av grunnleggende fakta om en selv og ens motiv, inkludert seksuelle behov. Ideen om tilpasningsbehovet – et behov for å bli akseptert gjennom å underordne seg den kollektive moralen – er sterkt inspirert av Reichs analyser av den tyske middelklasse. Forfatterne av *the Authoritarian Personality* tilhørte alle den venstreorienterte Frankfurtskolen fra før den annen verdenskrig. Teorien bak den autoritære personlighet var inspirert av den freudianske psykoanalysen. Samtidig ønsket ”frankfurterne” å bruke ikke-ortodoks marxisme som hjelpemiddel til å forklare mennesker og samfunn (Levine: 2002). Metodologisk utnyttet Adorno og hans medarbeidere derimot i høy grad utviklingen innenfor den amerikanske holdningsforskningen. Drivkraften bak forskningen om den autoritære personlighet, var ønsket om å finne sammenhengende holdninger i forbindelse med antisemittisme. Gradvis ble problematikken utvidet til å gjelde et bredere spekter av holdninger, til forfatterne til slutt konstruerte sin berømte skala for authoritarianisme, eller F-skala. Den fikk dette navnet fordi forskerne antok at høye verdier på denne skalaen ville henge spesielt sterkt sammen med en fascistisk synsvinkel i politikken. Det viste seg for det første at personer som støttet det fascistiske alternativet, hadde de høyeste verdiene på F-skalaen. Så langt slo Adornos hypotese til. Derimot kunne forskerne i strid med sin forventning konstatere at også kommunistiske intervjuobjekter hadde høye verdier på authoritarianisme-skalaen! Dette stred imot deres forestilling om at authoritarianisme bare hadde sammenheng med den politiske høyresiden. Forskning med F-skalaen viste at fascister og kommunister lå betydelig nærmere hverandre enn man har trodd når det gjelder authoritarianisme.

I sin studie av personlighetssyndromet fant Alex Inkeles (1961: 226 og 231) visse personlighetstrekk som han mente hadde sammenheng med ulike former for politisk ekstremisme. Eksempler på slike trekk er: sterk tro på sterke ledere, hat overfor

utenforstående og fremmede, en følelse av maktesløshet og ineffektivitet, ekstrem kynisme og mistenksomhet. Egenskapene som forventes i en demokratisk politisk kultur er på sett og vis de samme, men med motsatt fortegn: Fleksibilitet, tiltro, åpenhet overfor nye ideer og erfaringer, aksept av andre, toleranse for flertydighet og ulikhet, og en holdning til autoritet som ikke preges av ”blind underkastelse eller fiendtlig avvisning, som er ansvarlig men allikevel vaksom” (ibid.). Det kreves også en balansegang mellom normer som i utgangspunktet står i motsetning til hverandre, for eksempel *individualisme* og *likhet*. Wildavsky, Thompson og Ellis (1990: 256-257) tar opp denne tråden og mener demokratiet krever en kultur som omfatter ”normer som følger med både den individualistiske og den egalitære kulturen”. Individualismen legitimerer konkurranse og konflikt, mens likhetskulturen legger en demper på autoriteten og hindrer regjeringsmakten i å være arrogant eller dominerende. Forholdet mellom individuelle politiske rettigheter og holdninger til autoritet er av spesielt stor betydning. Hvorvidt det er deler av eller hele befolkningen som vektlegger kollektiv lojalitet framfor individuelle interesser, er viktig i denne sammenhengen. Wildavsky, Thompson og Ellis korrigerer Almond & Verbas *Civic Culture* (1963) og advarer mot å gi det egalitære elementet for stort rom, med henvisning til Røde Khmerregimet i Kambodsja og kulturrevolusjonen i Kina. Thompson m.fl. er ellers på linje med Almond og Verba når det gjelder prinsippet om balanse mellom individualisme og hierarki, og mener at for mye fatalisme i befolkningen er livstruende for demokratiet (ibid.).

På 1970- og 80-tallet var autoritarianismeforskningen inne i en dalende kurve, men gjennom sine arbeider fra 1981, 1988, 1996 og 1998 har Altemeyer gjort mye for å revitalisere den. I 1981 utarbeidet han en ny måleskala for den autoritære personlighet, RWA (Right Wing Authoritarianism, som Ifølge Feldman (2003) gir et nytt og mer pålitelig mål for autoritarianisme og et nytt begrepsapparat som er basert på *sosial læringsteori*. Dette representerer en videreutvikling i forhold til den linjen som Adorno mfl. sto for (Feldman: 2003). Blant annet satte Altemeyer og andre forskerne som studerte den autoritære personlighet spørsmålsteget ved den freudianske teorien som lå til grunn

for Frankfurtskolens arbeid og foretrakk et enklere begrepsverk der authoritarianisme blir sett på som en sosial adferd, eller som en samling av atferder, som læres gjennom samhandling med foreldre, venner, skoler, media og gjennom erfaringer med mennesker som har hatt konvensjonelle og ukonvensjonelle livsanskuelser og livsstiler. Et grunnleggende spørsmål er i hvilken grad befolkningen aksepterer autoritære styringsformer, der avhengighet av regimet skaper en form for individuell sikkerhet, men samtidig innebærer fraskrivelse av ansvar.

Geografisk og kulturhistorisk beliggenhet kan også ha betydning for utviklingen av kollektive holdninger, verdier og livsanskuelser. Lucian Pye (1985) hevder at asiatiske politiske kulturer vanligvis er mer eller mindre uten sivile/borgerlige politiske orienteringer, og videre at mangel på verdier som individualisme og mistenksomhet overfor styresmaktene gir begrensede utsikter for liberale, konkurranseorienterte demokratier i Asia. Det kan dermed hevdes at en ”asiatisk” politisk kultur disponerer for å foretrekke paternalistiske autoritetsrelasjoner, og derfor personalisert politisk makt, med tilhørende tendens til å foretrekke orden fremfor konflikt, undertrykke kritikk av autoriteter og forby institusjonelle begrensninger av den utøvende makten. (Pye1985: vii, 18-19, 22-29 og 326-341). Den ottomanske tilstedeværelsen på Balkan fra cirka 1300 til 1800- og begynnelsen på 1900-tallet kan være et praktisk eksempel på at kultur kan overføres til underlagte områder.³

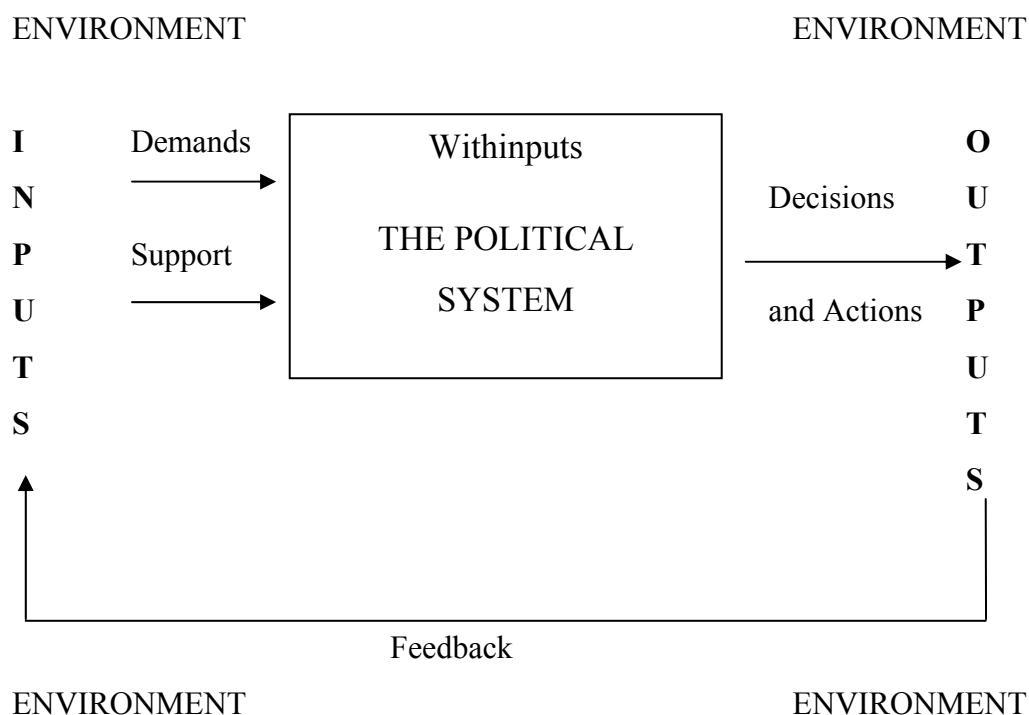
Neste punkt skal behandle begrepsapparatet som behøves for å undersøke om et samfunn er preget av demokratiske eller autoritære holdninger.

³ Balkanhalvøya ble omtalt som ”Det Nære Østen” opp mot første verdenskrig.

2.4 David Eastons systemteori

Begrepet om et stabilt demokratisk system basert på folkelig oppslutning var opprinnelig introdusert som en komponent i David Eastons generelle modell for det politiske systemet, formulert i to bøker fra midten av 1960-tallet (1965a, 1965b). Inspirert av den da nye utviklingen innenfor kybernetikk,⁴ ble Eastons systemteori visualisert som en firkant eller en boks: ”whereby certain kinds of inputs are converted into outputs” (Easton 1965a: 112).

Figur 2.1: David Eastons forenklede modell av det politiske systemet.

⁴ Kybernetikk er vitenskapen om fysiske, biologiske og sosiale systemer med indre reguleringsmekanismer. Systemer regulerer forholdet til egne omgivelser gjennom feedbackprosesser, en type kommunikasjon som bidrar til å opprettholde systemets stabilitet, effektivitet og overlevelse. Var mest utbredt i 1950- og 60-årene (Sosiologisk leksikon 2001: 177).

I modellen (figur 2.1) er *input*variablene støtte og krav fra befolkningen, mens *output*variablene er vedtak og iverksetting. Vedtakene påvirker i sin tur den folkelige støtten og kravene til det politiske systemet, gjennom ulike typer av *feedback*mekanismer,. Enkelte av de politiske prosessene foregår bare innenfor det politiske systemet og er kalt *withinputs* (Easton 1965a).

Et viktig poeng i forbindelse med denne modellen er i hvilken grad befolkningen i et land har muligheter til å bidra med inputs og om denne muligheten benyttes. Det første er avhengig av demokratiske institusjoner, det andre er mer avhengig av den politiske kulturen. Det kan derfor hevdes at fravær av en demokratisk politisk kultur vil svekke input-siden i modellen. Under neste overskrift vil jeg knytte sammen Eastons teori med Almond & Verbas perspektiv om borgerlig kultur (civic culture), som legger vekt på den venstre siden i Eastons modell, inputsiden.

2.5 “Civic culture”-tradisjonen

2.5.1 De politiske orienteringene

Gabriel Almond definerer (1956: 396), politisk kultur som: "Every political system is embedded in a particular pattern of orientations to political action. I have found it useful to refer to this as the political culture." Definisjonen fra 1956 fokuserer på orienteringer, som også kan bety subjektive tilbøyeligheter (til handling), hos enkeltindivider. Men det er gjennom Gabriel A. Almond og Sidney Verbas *The Civic Culture* fra 1963 at man kan skille ut en tradisjon innenfor politisk kultur som har vært og er toneangivende innenfor feltet. *The Civic Culture* fremholder at disse orienteringene kan være av ulike typer:

1. *Kognitive orienteringer*. Dette vil si kunnskap og antagelser om det politiske systemet og politiske mål generelt, det politiske systemets roller og innehaverne av disse rollene, samt systemets input –og outputfunksjoner.
2. *Affektive orienteringer*. Følelser overfor det politiske system, politiske mål, det politiske systemets roller, dets personell og utøvelsen av rollene.

-
3. *Evaluative orienteringer.* Vurderinger av og meninger om politiske mål og det politiske system som vanligvis involverer en kombinasjon av verdistandarder og kriterier knyttet til informasjon og følelser (Almond & Verba 1963: 15).

Den politiske kulturen i et land er produktet av mønstrene av politiske orienteringer blant borgerne. Men for å kunne få fram disse mønstrene, må en ha et verktøy for systematisk å tappe de individuelle politiske orienteringene. Politiske orienteringer kan på den ene siden klassifiseres med utgangspunkt i det politiske systemet; slike orienteringer kan være følelser som patriotisme eller fremmedgjøring, vurderinger av en nasjon som stor eller liten, sterk eller svak og vurderinger av om det politiske regimet kan anses som demokratisk eller autoritært. På den andre siden kan vi skille ut orienteringer som retter seg mot individet, ”selvet”, som politisk aktør. Dette handler om innholdet i og kvaliteten på normer angående personlige politiske forpliktelser, og innholdet og kvaliteten i følelsen av personlig kompetanse overfor det politiske systemet. Det *politiske systemet* kan deles inn i tre hovedkomponenter:

1. Roller eller strukturer; Som parlamenter, regjeringer eller byråkratier.
2. De som innehar disse rollene (kallsinnehaverne); For eksempel statsoverhoder, parlamentsmedlemmer og ansatte i forvaltningen.
3. Spesifikke ”policies” (som betyr politiske saksfelt og som blir offentlig politikk omsatt i praksis), vedtak eller iverksetting av vedtak.

Disse strukturene, rolleinnehaverne og beslutningene kan igjen klassifiseres relativt bredt ut ifra om de er tilstede i den politiske inputprosessen eller i den administrative outputprosessen. Med den *politiske inputprosessen* menes her flyten av krav som går fra samfunnet til de statlige organer og omformingen av disse kravene til gjeldende politikk. Av strukturer som hovedsakelig er involvert i disse prosessene er politiske partier, interessegrupper, og medier svært viktige. Med den *administrative outputprosessen*

menes politiske vedtak og iverksettingen av disse vedtakene i praktisk politikk. De viktigste strukturene her er byråkratiske organer og rettssystemet (Almond & Verba, 1963: 15).

Almond og Verba fokuserer sterkt på de holdningsmessige aspektene, og det er de subjektive og psykologiske dimensjonene ved politikk eller det politiske systemet som vektlegges. Politisk kultur blir et samlebegrep som fokuserer på grunnleggende holdninger til ulike aspekter ved det politiske systemet og til politikk generelt. Den politiske kulturen i et samfunn forutsettes å være mer eller mindre integrert i den generelle kulturen. Skillet mellom den generelle kulturen og den spesifikt politiske kulturen er først og fremst av analytisk art (Almond & Verba 1965: 521). Den politiske kulturen vil i stor grad være påvirket av verdier og holdninger som inngår i den generelle kulturen og vil i mange tilfeller gjenspeile disse. Det vil imidlertid også være slik at den politiske kulturen, som forutsettes å ha en viss autonomi, påvirker den generelle kulturen. Å skjelne mellom generell og politisk kultur er fruktbart fordi man på denne måten kan konsentrere seg om de verdier og holdninger som er relevante i forhold til politikk.

Den forståelsen Almond og Verba la til grunn for sin bruk av begrepet har sitt opphav i ulike vitenskapelige retninger. Som nevnt var surveymetodologi og kvantitativ analyse helt grunnleggende for å kunne studere verdier og holdninger på den måten behavioristene ønsket. Begrepets intellektuelle røtter var ellers sterkt påvirket av sosialpsykologi og psykoantropologi, særlig arbeidene til Freud og antropologer som Malinowski og Benedict. Det var imidlertid fra Talcott Parsons at Almond hentet hovedvekten av sin teoretiske tilnærming. Parsons var den første til å sette begrepet kultur inn i et større teoretisk perspektiv på sosial atferd. I sine arbeider understreket Parsons den nære forbindelsen mellom kultur og handling, hvor det ble antatt at kulturen i stor grad bestemte det enkelte individs sosiale atferd.

Parsons hevdet videre at høyt utviklede samfunn hadde spesialisert politisk struktur, noe som innebar at ulike samfunnsmessige funksjoner ble ivaretatt av forskjellige strukturer. I

mindre utviklede samfunn ivaretok den samme strukturen en rekke ulike funksjoner. Mens kultur hos Parsons betegner *individets psykologiske orienteringer mot sosiale hensikter*, blir struktur forstått som et spesifikt sett av roller som eksisterte og var nødvendige uavhengig av både deres innehavere og av spesifikke politiske retninger og beslutninger. I henhold til dette perspektivet er alle slike systemer, også det politiske, bygd opp av roller. Både roller og struktur refererer til individet som utøver av observerbar atferd (Almond & Powell 1966: 21-22). Også i Almond og Verbas teori er skillet mellom struktur og kultur en grunnleggende antagelse. Almond og Verba viderefører dette argumentet ved å innføre kongruens eller inkongruens i forholdet mellom den politiske kulturen og den politiske strukturen. Dette betyr at individenes kognitive, affektive og evaluerende orienteringer under visse forhold, særlig under perioder med endring, ikke nødvendigvis samsvarer med den eksisterende politiske strukturen, det vil si den måten det politiske systemet er organisert og fungerer på. De ulike undergruppene av politisk kultur, nærmere bestemt politiske subkulturer, representerer historisk sett dette skillet mellom struktur og kultur. Hva slags status politisk kultur egentlig har i forhold til den politiske strukturen er imidlertid ikke uproblematisk. Almond og Verbas studier av politisk kultur har blitt kritisert fordi den har tillagt politisk kultur en selvstendig påvirkning på politiske strukturer (Pateman 1980: 58-60). Det kan med rette hevdes at forholdet mellom kultur og struktur er mer komplekst, og at påvirkningsforholdet kan gå den andre veien, slik at den politiske strukturen også er med på å forme den politiske kulturen.

2.5.2 Typer av politisk kultur

Med utgangspunkt i undersøkelser av politiske orienteringer kan samfunn klassifiseres enten som samfunn med høyt utviklede politiske systemer og spesialiserte roller eller som samfunn med enkle statlige forvaltningsroller. Vi får på bakgrunn av dette et skille mellom *parochial kultur*, *passivt underkastende kultur* og *deltagerkultur*.

Samfunn med *parochiale kulturer*.⁵ Ordet parochial henspeiler på sneversynthet og lukket regionalisme eller provinsialisme. I forbindelse med politisk kultur innebærer begrepet både rolleblanding og at det ikke finnes noen spesialiserte politiske roller. Ved en parochial orientering forventes det ikke at det politiske systemet skal stå for forandringer og det forventes ikke resultater fra det politiske systemet. I enklere systemer er de ulike grensene mellom sosiale roller, høvdingrolle eller sjamanrolle mer tilslørte og uklare politisk-økonomisk-religiøse roller. Dette innebærer for medlemmene av samfunnet at de politiske orienteringene overfor disse rollene ikke er separert fra de sosiale og religiøse orienteringene. Forfatterne plasserer ikke bare enkle stammesystemer i kategorien parochiale kulturer, men også Det ottomanske rike. Det sistnevnte karakteriseres allikevel som et system hvor det finnes en viss tendens til å utvikle spesialiserte roller i samfunnet. Hos Linz og Stepan (1996) ville dette sannsynligvis sortert under sultanisme på grunn av elitens ubegrensede makt.⁶

Almond og Verba bruker begrepet *passivt underkastende kultur* når myndighetene enten begrenser eller forbyr samfunnsaktører eller borgere å benytte den politiske inputprosessen (den strøm av krav eller støtte som går fra samfunnet til de statlige organer). Ved en passivt underkastende orientering finnes ikke utbygde demokratiske institusjoner som kan gjøre nytte av inputfunksjonen, som vil si å stille krav eller uttrykke støtte i det politiske systemet. Dette vil være samfunn som kan assosieres med det vi kaller for et autoritært eller totalitært samfunn.

I en *deltagerkultur* vil samfunnsmedlemmene være orientert mot selvet i en aktivistisk rolle. De har god oversikt over hele det politiske systemet, de vil akseptere det politiske resultatet på outputsiden slik vi husker det fra Eastons skisse, og mange vil delta aktivt på

⁵ Parochialisme er grunnleggende knyttet til *parish* (eng.): Områder med dets egne kirker og prester (English learner's dictionary 1984). Parochialisme kan også brukes i forbindelse med *provinsiell* (English-Norwegian dictionary 1993). Almond og Verba legger i tillegg til en dimensjon når enkelte samfunn blander viktige maktroller.

⁶ Regimebegrepene jeg bruker i dette punktet er de samme som hos Linz & Stepan (1996).

inputsiden i form av å stille krav eller uttrykke støtte med det formål å påvirke det politiske systemets beslutninger. I deltagerkulturen finnes det regler for når individer skal påvirke og det er på denne måten legitimt å kjempe for eller mot politiske saker. Denne kulturen er en forutsetning for et liberalt demokrati.

2.6 Begrepsrammeverket for hovedoppgaven

2.6.1 Boka *Critical Citizens*

Et noe nyere bidrag innenfor temaet politisk kultur er boken *Critical Citizens* (1999), redigert av Pippa Norris, der begrepsapparatet også er basert på sosial læringsteori. Begrepsparet *politisk støtte og krav* er viktig i boka og et kjernebegrep når det gjelder å avgjøre om en politisk kultur er demokratisk eller ikke, slik som hos Easton (1965). Almond og Verba (1963) legger på sin side vekt på begrepet *deltagerkultur* når de vurderer politisk kultur. Jeg vil i denne hovedoppgaven ta utgangspunkt i begrepsapparatet fra *Critical Citizens*, men også hente elementer fra de to andre teoriperspektivene.

Teoretisk følger *Critical Citizens* langt på vei David Eastons linje. Hovedforskjellen ligger i hvordan begrepet politisk regime behandles. Easton skilte mellom tre objekter: “The political community”, “the regime” og “political authorities” (Easton 1965b). Det betyr at hos Easton utgjorde regimet den grunnleggende strukturen for styringen av et land. Det viser seg imidlertid at borgere faktisk skjelner mellom ulike nivåer i et regime; De kan stille seg kritisk til måten demokratiske styresmakter fungerer på i praksis, på tross av at de slutter opp om demokratiske verdier. Folk gjør også klare bedømmelser og skiller mellom regimets institusjoner; det kan for eksempel være at man føler større tillit til domstolene enn til parlamentet. Siden det er betydelige nyanser i vurderingen av et regime, er det nødvendig med en større grad av findeling i kategorier (Norris 1999: 9). På bakgrunn av dette skiller *Critical Citizens* mellom fem objekter: *Political community* (det politiske samfunnet), *regime principles* (regimets prinsipper), *regime performance* (regimeutøvelsen), *regime institutions* (regimets institusjoner) og *political actors* (de

politiske aktørene) (Norris 1999: 10-13). Dette betyr at Norris legger større vekt på folks vurdering av regimeutøvelsen enn det Easton gjorde. Men Eastons klassifisering står fortsatt som det grunnleggende teorirammeverk i analyser av politisk kultur.

2.6.2 To teorier om politisk kultur

Blant de mange teoriene, perspektivene og forklaringene som finnes innenfor politisk kultur, ønsker jeg å bruke en typologi inspirert av Mishler og Rose (2001). Den er utformet for å måle *demokratisk støtte og krav* til det politiske systemet ut ifra den tanken at høy grad av støtte og krav til det demokratiske systemet er et bevis på en demokratisk kultur. Mishler og Rose trekker frem to perspektiver som hver for seg spesifikt ønsker å forklare politisk støtte og krav. Dette er egentlig to konkurrerende perspektiver, men jeg ønsker å gjøre bruk av begge to fordi det da blir mulig å vurdere politisk kultur langs to dimensjoner (se tabell 2.1). Det vil si at jeg vil utføre selve analysene mikroteoretisk, men kan også komme til å trekke inn makroteoretiske begreper når jeg konkluderer. Det kan for øvrig være at analysen i kapittel 5 er i et makroteoretisk perspektiv og analysen i kapittel 7 er i et mikroteoretisk perspektiv.

Tabell 2.1 Eksogene og endogene teorier

	Eksogene (kultur-) teorier	Endogene ("performancebaserte") teorier
Makroteorier	Teorier med kulturverdier	Teorier om regjeringers politiske utøvelse
Mikroteorier	Individuell sosialisering	Individuell evaluering av politisk utøvelse

Den første dimensjonen kategoriserer teoriene som enten eksogene eller endogene i forhold til det politiske systemet. Det betyr at de skiller seg fra hverandre ved at forklaringene legger vekt på hvor kilden til politisk støtte er generert. De eksogene teoriene hevder at innflytelsen på den politiske kulturen er å finne på utsiden av det

politiske systemet, mens de endogene teoriene anser at kildene til folkelig støtte er å finne inne i det politiske systemet.

Den andre dimensjonen er konstruert i skjæringspunktet mellom mikro- og makroorienterte teorier. Makroteoriene legger vekt på at støtte til demokratiet er en kollektiv holdning fordelt på alle medlemmene av samfunnet, mens mikroteoriene forholder seg til at støtte varierer blant individene i et samfunn (Mishler og Rose 2001:33).

2.6.3 Makro- og mikronivåteoriene

Makronivåteoriene utviklet for å forklare kryssnasjonale variasjoner konsentrerer seg om hvorfor det er forskjeller mellom land. I forhold til tabell 2.2. skal jeg fokusere på to hovedretninger som søker å forklare dette fenomenet.

Ifølge Almond og Verba (1963) skyldes kryssnasjonale ulikheter dype sosiale og politiske verdier i hvert enkelt land. Med andre ord mente de at viktige påvirkninger på politisk støtte var av eksogen art i det politiske systemet. Norris (1999b: 217) kommenterer mekanismen slik: "The imprint of founding ideas may persist in the chromosomes of each culture and leave its mark on the dominant public philosophy towards the Political system". Den siste utviklingen når det gjelder å forklare ulikheter mellom land er teoriene om postmaterialisme og postmodernisme (Inglehart 1997). Ingleharts teorier antyder at dype verdiendringsprosesser gradvis transformerer borgernes forhold til det politiske system. Disse arbeidene er ifølge Norris "... most powerful when explaining persistent and long-term differences between nations, secular trends over time and diffuse support such as feelings of national identity" (Norris 1999: 217). Fokuset på politisk kultur impliserer at vi må snu oss mot andre steder når vi skal undersøke korttidsvariasjoner i holdninger eller når vi er interessert i støtte og støtte til mer spesifikke nivåer som politiske myndigheter, regimeinstitusjoner og dagens politiske regime.

Den andre skoleretningen innenfor makronivåteorier mener at kildene til politisk støtte og krav er endogene i forhold til det politiske systemet, eller at de er et resultat av myndighetenes (regjeringenes) utøvelse. Samtidig virker det som om de som forfekter performancebaserte teorier er uenige om hvilke aspekter av utøvelse som er viktigst. Inntil nylig fokuserte teoriene mest på økonomi; At et politisk system fikk støtte i den grad det produserte økonomiske resultater. Teoriene har blitt kritisert for dette. Som Norris (1999: 218) bemerker: "This theory becomes more convincing if non-economic aspects of government performance are included in the equation". I den senere tid har performancebaserte teorier ekspandert til også å gjelde andre, ikke-økonomiske aspekter av regjeringers politiske resultater og effekten av kritiske hendelser på politisk støtte. I kapittel 6 vil jeg bruke makroorientert teori når jeg skal undersøke demokratisk versus autoritær holdning i Vest-Europa og Jugoslavia.

Tabell 2.1 viser at det også er mulig å skille mellom to hovedteorier i mikroteori. Den første av disse, kulturteori, fokuserer på individuelle sosialiseringprosesser. De belyser viktigheten av prosessene rundt politisk sosialisering. Ifølge Almond m.fl. (1996: 50) er politisk sosialisering "... a part of the more general socialization process, where children are introduced to the values of the society that shapes political attitudes". Politisk sosialisering skjer gjennom mange institusjoner og agenter. Kjerneverdiene som overføres gjennom sosialiseringprosessen er formet av familie, venner og erfaringer i tidlig ungdom. De kulturelle mikronivåteoriene legger vekt på at sosialisering inn i et kulturelt homogent samfunn tillater substansielle variasjoner blant individer basert på kjønn, familiebakgrunn, utdanning og så videre. Mishler og Rose (2001: 35) bemerker om dette: "Not all families in kinship-based societies are equally close knit and mutually supportive. Not everyone who joins a bowling league learns cooperation and trust or projects those attributes onto political institutions". De mikrokulturelle teoriene legger dermed vekt på ulikheter i individuelle sosialiseringserfaringer som kilder til variasjon i politisk støtte innenfor så vel som mellom samfunn.

Teoriene som omhandler individers vurdering av utøvelse ble utviklet i opposisjon til sosialiseringsteoriene. I motsetning til sosialiseringsteoriene vurderer disse teoriene kun effekten av institusjonelle forhold og regjeringsutøvelse på politisk atferd. Ut fra et performanceperspektiv kommer støtte og krav til det politiske systemet an på ”... individual evaluations of the success with which political and social institutions provide valued social, economic and political benefits (Mishler and Rose 1997: 434). Teoriene tar utgangspunkt i at individuelle evalueringer av regjeringsutøvelse er bestemt ut fra individuelle interesser og erfaringer. De performancebaserte teoriene skiller seg fra sosialiseringsteorier ved at de legger mer vekt på mer tidsnære og nylige erfaringer. Det kan kanskje virke som om at kløften mellom mikroteoriene er uoverstigelige. Mishler og Rose (1997) tar imidlertid til orde for å bygge bro over denne kløften og mener at det skarpe skillet med tiden vil bli mindre eller borte.

2.7 Teoretiske skillelinjer og fremgangsmåter

The Civic Culture, og tradisjonen rundt den, ble utsatt for kritikk. Det er ikke uvanlig i akademiske kretser at forskningsretninger eller perspektiver blir satt under press fra andre teoretiske ståsteder. Bakgrunnen for kritikken mot Almond og Verbas bok lå innebygd i selve begrepet politisk kultur og i de metodene som ble benyttet ved innhenting av data. Da det teoretiske rammeverket ble utformet, hentet Almond ideene fra fag som tradisjonelt var kulturstudier, blant annet antropologien. Den mykere metodologien i antropologien førte dem på kollisjonskurs med bruken av statistiske undersøkelser. Påstanden var at de kvantitative metodene var mer vitenskapelige enn de kvalitative. Denne kritikken faller inn under den klassiske metodologidebatten som pågikk mellom tilhengere av kvantitative eller kvalitative metoder i samfunnsvitenskapen generelt. I Norge hardnet den til spesielt på 1970-tallet. Den fortolkende fagtradisjonen (tilhengere av kvalitative metoder) kan oppfattes som en reaksjon på de behavioristiske studiene av politisk kultur. Dette gikk på at man avviste de behavioristiske standardene om vitenskapelig holdbarhet ut fra kriteriet om verifikasjon til fordel for et kriterium om

plausibilitet i argumentasjon og konklusjon. Det ble også hentet en grunnleggende forståelse fra blant andre Max Webers *Verstehende Soziologie* og fra antropologen Clifford Geertz. Geertz hevder at målsetningen med å beskrive, i dette tilfellet politisk atferd, er å forstå den, men at man kan forstå atferd bare gjennom objektiv beskrivelse. Det er helt sentralt å forstå meningen som ligger bak atferden. Det mest karakteristiske trekket ved den fortolkende retningen er forestillingen om politisk kultur som det som gir mening i det politiske liv, eller mer nøyaktig, politikkens meningsaspekt (Geertz 1975).

Kritikken av det politiskkulturelle perspektivet har mer spesifikt gått ut på perspektivets dårlige evne til å knytte sammen mikro- og makronivå, at individet blir tatt ut av sammenhengen det lever i og er en del av og som uttrykker sine psykologiske affektive bindinger som atomiserte individer. Eller som Øyvind Østerud sier (1991: 232): ”Et metodologisk problem består i at survey-undersøkelser samler data på individnivå, mens kultur er et kollektivt fenomen”.

2.8 Sammendrag av kapitlet

Hovedessensen i dette kapitlet har vært å klargjøre hva som er blant hovedkennetegnene på en demokratisk kultur. Etter en redegjørelse for studiet rundt politisk kultur, beskrev jeg utviklingen fra studieområdet politisk autoritet. Området har over lang tid forandret seg fra å være inspirert av Freud, til å legge mer vekt på sosialiseringsteorier. Jeg legger opp til et resonnement om at en demokratisk kultur bygger på et politisk system med en sivil mulighet (sivil kultur) til å påvirke de politiske beslutningene som er innebygget. Jeg har brukt David Eastons modell for et politisk system for å vise dette. Almond & Verbas forskning på borgerlig kultur er koblet sammen med Eastons teori om det stabile demokratiske politiske system. En stabil demokratisk kultur er når samfunnsaktørene kan påvirke det politiske systemet gjennom for eksempel politiske partier, interesseorganisasjoner, media og liknende på bestemte tidspunkter i prosessen, etter spilleregler som er bestemt på forhånd. Hovedperspektivet i denne oppgaven er hentet fra

boka *Critical Citizens* som jeg ser på som en forlengelse av Almond & Verba og Easton. Denne bokas ekstra bidrag ligger i at folks vurderinger av det politiske systemet er vektlagt i større grad enn hva Easton og Almond og Verba gjorde. De to siste punktene i dette kapitlet behandlet andre teoretikeres kritiske blikk på politisk kultur, og det er særlig den kvantitative tilnærmingen som har vært og er problematisk for enkelte miljøer.

3. METODER OG KILDER

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg presentere designet som vil anvendes til å besvare problemstillingene i denne hovedoppgaven. I punkt 3.2 presenteres analysens datagrunnlag, i 3.3 fokuserer jeg på metoden brukes i oppgaven, og i forlengelse av dette vil jeg begrunne valget av land i analysen. I 3.4 vil de avhengige variablene i kapittel 5 og 6 bli presentert. I denne sammenheng er det nødvendig å ta hensyn til behovet for reliabilitet og muligheten for tilfeldige målefeil. Kapitlet ender i en kort oppsummering i punkt 3.5.

3.2 Datagrunnlaget – the World Value Survey (WVS) og the Yugoslav Public Opinion (YPO)

Valget av Jugoslavia som studieobjekt er til dels gjort på grunn av rapporter om landets langsomme progresjon i demokratiseringen, at tempoet i overgangen har vært langsommere enn i de fleste andre postkommunistiske land. Regimet på 1990-tallet ble oppfattet som autoritært og derfor kan det finnes en mulighet for at den politiske kulturen også er autoritær. Med autoritær mener jeg at et stabilt demokratisk politisk system, slik Eastons modell beskriver i punkt 2.4, ikke er til stede. Tanken ledes mot spørsmålet om landets fortid kan forklare noe av problemene omkring transisjonen, om de kollektive erfaringene har dannet en felles basis for kulturell autoritær bevissthet som forhindrer folk fra å etablere et sivilisert samfunn?

I kapittel 6 skal jeg måle ”demokratiske versus autoritære holdninger” i Jugoslavia på basis av kun én spørreundersøkelse, Yugoslav Public Opinion 1996 (YPO), utført og kontrollert av Hans-Dieter Klingeman og Charles Lewis Taylor i serien *Founding*

Elections in Eastern Europe. I kapittel 5 sammenlikner jeg Jugoslavia med seks vesteuropeiske land. Denne sammenlikningen gjør det nødvendig å hente data fra ytterligere et institutt; World Value Surveys 1995-1998 (WVS). Selv om det er vanlig å analysere et emne på grunnlag av tidsserier og sammenligne disse resultatene for å undersøke om holdninger og verdier har endret seg over tid, har jeg imidlertid valgt å bruke undersøkelser fra omlag samme tidspunkt. I kapittel 6 vil en se at fem av de vesteuropeiske landene har utført undersøkelsen i 1996, ett land i 1997. Sammenlikningen med Vest-Europa skal tjene til å sette den jugoslaviske politiske kulturen i perspektiv før jeg går til undersøkelsen i kapittel 6.

Da jeg skal bruke to forskjellige undersøkelser, er det grunn til å være oppmerksom på formuleringen av spørsmålene i de to undersøkelsene, WVS og YPO. Ordlyden er noe ulik, men er likevel såpass lik at det er liten tvil om at de måler samme fenomen. Dette vil jeg komme nærmere tilbake til i kapittel 5, nærmere bestemt punkt 5. 3.

3.3 Komparativ metode og casestudium

Denne oppgaven er en casestudie siden jeg primært skal undersøke Jugoslavias politiske kultur. Casestudier har som formål å induktivt å slutte seg frem til generell viten (Andersen:121 og 125 og Yin 1994). En forskningsdesign inneholder 5 komponenter (Yin 1994: 20-26): *En studies spørsmål, dens påstander, dens analyseenhet, fremgangsmåten som kobler sammen data til påstandene, og kriterier for tolkning av funnene*. Cresswell (1994: 12), som for øvrig henviser til Yin (1989/1994), gir følgende definisjon på en case:

”Case studies, in which the researcher explores a single entity or phenomenon (”the case”) bounded by time and activity (a program, event, process, institution, or social group) and collects detailed information by using a variety of data collection procedures during a sustained period of time”.

Andersen (1990: 123) bemerker at Yins definisjon av case allikevel ikke er fullt så streng når det gjelder tidsavgrensing. En casestudie er kjennetegnet av få observasjonsenheter og mange variabler, selv om denne kategoriseringen kan modifiseres ved å dele inn i single og multiple casestudier (Andersen 1990: 115 og 121-122 og Yin 1994). Dette betyr at denne analysen er en enkeltcase med mange variabler og liten N (få enheter), der liten N indikerer antall observasjoner. Dette kan for eksempel være antall land som sammenliknes (Collier 1993: 105 og 109). Det er metodologiske problemer knyttet til analyser med få enheter (case) og mange variabler. Collier (1994) tar opp dette problemet og bruker Lijphart (1971 og 1975) som utgangspunkt: Det er viktig å forholde seg metodologisk *eklektisk* (bruke flere metoder/perspektiver) når jeg i de empiriske kapitlene skal undersøke om Jugoslavias politiske kultur er en demokratisk eller autoritær kultur ved hjelp av surveymetode og resultater fra 1996 og 1997 på makroplan. I denne oppgaven er målsetningen å kombinere historiske analyser med kvantitative data i en etappevis undersøkelse av Jugoslavias politiske kultur og holdninger til autoritet. Holdningsundersøkelser har blitt lettere tilgjengelig etter reformene i det gamle Øst-Europa. Men grunnet av manglende systematiske surveydata om borgernes politiske holdninger i det kommunistiske Øst-Europa, var det vanskelig å gjøre tolkninger basert på tallmateriale over lang tid (Dawisha & Parrott 1997: 239). Jugoslavia oppfattes som et spesielt lukket land da det ikke har vært med i flere internasjonale spørreundersøkelser på 1990-tallet. Andre land det ville vært naturlig å sammenligne Jugoslavia med, har vært med på flere undersøkelser etter regimeovergangene på 1990-tallet. Ifølge Lijphart (1971: 684) kan den komparative metoden være en måte å bøte på problemet med mange variabler og liten N, ved å innføre ytterligere en observasjonsenhet som ikke direkte har med analysen å gjøre. Det er dette jeg gjør i kapittel 5 når jeg innfører vesteuropeiske land i analysen for å sammenligne politiske kulturer.

Analysen vil foregå på følgende måte: I kapittel 4 skal jeg diskutere den politiske kulturen i Jugoslavia versus Vest-Europa ved å sammenligne dem historisk. Formålet med kapitlet er dels å etablere en forventning om hvordan Jugoslavia vil plassere seg på skalaen for

demokratisk versus autoritær holdning før kapittel 5 innledes. Dels er formålet å finne fram til mulige uavhengige variabler som det kan være naturlig å undersøke nærmere i de to neste empiriske kapitlene. I kapittel 4 vil jeg være avhengig av sekundærlitteratur. Det vil derfor være nødvendig å bruke historisk kildekritisk metode. Dette har den følgen at framstillingen bygger på en oppfatning av vitenskapelig erkjennelse som et vekselspill mellom *spørsmål* og *svar*. Dette fordi i denne dialektiske prosessen er begge momenter nødvendig, og forutsetter hverandre gjensidig. En kan si at spørsmålet går forut for det svar som gis (Dahl 1997:13).

I kapittel 5 bruker jeg holdningsundersøkelser og sammenligner jugoslaviske resultater med vesteuropeiske resultater. Noe av hensikten med å kombinere casetilnærmingen med komparativ metode (Collier 1993: 106, Lijphart 1971: 686) er å etablere et mål på hvor demokratisk eller autoritær den jugoslaviske politiske kulturen er i forhold til Vest-Europa. Vest-Europa har jeg valgt som observasjonsenhet da dette er en region som anses for å ha lange demokratiske tradisjoner. Det betyr at de vesteuropeiske landenes resultat utgjør målet for en ”normalisert” demokratisk kultur. Kapittel 5 skal samtidig fungere som et utgangspunkt for å gjøre undersøkelsen på mikronivå blant jugoslaviske respondenter i kapittel 6.

I kapittel 6 skal jeg undersøke hver enkelt uavhengig variabel ved hjelp av regresjonsanalyse. Nå er det komparative fokuset flyttet til å sammenlikne grupper, representert av uavhengige variabler fra YPO 1996, innad i Jugoslavia. På denne måten vil jeg teste hvilke variasjoner som finnes med hensyn til demokratiske versus autoritære holdninger i det jugoslaviske samfunnet.

Begrunnelsen for valget av vesteuropeiske land som er med i sammenligningen er todelt. På den ene siden er valget *teoretisk* begrunnet. Jeg bruker vesteuropeiske land som mål fordi de fleste landene har hatt en lang periode med sammenhengende demokratisk styre, hvis verdier er omtalt i kapitlene om politisk kultur og demokrati. For det andre er valget av vesteuropeiske land *pragmatisk* begrunnet. Det er en del land jeg har utelatt enten fordi

de ikke deltok i denne runden med holdningsundersøkelser eller fordi de ikke benyttet de spørsmålsformuleringene som jeg hadde bruk for til mitt formål. Valget falt på disse vesteuropeiske landene; Norge, Sverige, Finland, Sveits, Vest-Tyskland og Spania, hovedsakelig på grunn av at deres respondenter ble stilt de samme spørsmålsformuleringene som de jugoslaviske respondentene. Forøvrig virker det som landene i den vesteuropeiske indeksen er meget gode, fordi det er et utvalg av land som representerer Vest-Europa fra Norden og sørover til Spania.

3.4 Forberedelser til analysen

Det er to begreper som er av avgjørende art når en skal gjøre en undersøkelse: *Reliabilitet* og *validitet*. Temaet om validitet ble behandlet i punkt 3.4.1 og kommer opp igjen i kapittel 6.2.1, der regresjonsanalysen skal utføres. Reliabilitet tas opp i punkt 3.4.2.

3.4.1 De avhengige variablene og validitet

Det er viktig å klargjøre dataene i datasettet før en begynner å måle seg frem til resultater med basis i disse. ”Rengjøringen” skal sikre at dataene er normalfordelte, at spørsmålsformuleringene går riktig vei osv. De må gjøres om til samme format, det må lages gode indekser som holder mål i en statistisk analyse, en må analysere statistisk på den måten en tror er best og mest interessant og til slutt tolke, forklare og rapportere. For øvrig må holdningsmålene ses i sammenheng med det som er skrevet i kapittel 2 og i punkt 2.6 i denne oppgaven.

De utvalgte variablene avviker noe fra normalfordelingen. Variablene virker ellers godt besvarte og jeg lar derfor ikke dette stoppe den videre analysen. Av de utvalgte variablene var det bare én som hadde en spørsmålsformulering som måtte *snus*. For alle variablene er høy verdi en indikasjon på demokratiske holdninger, det vil si at de respondentene som stiller seg mest negative til autoritære løsninger får høy verdi.

Indeksen jeg skal bruke i analysen av det jugoslaviske samfunnet ved målingen av oppgavens avhengige variabel, *demokratisk versus autoritær holdning*, inneholder seks opprinnelige variabler (for spørsmålsformuleringer og koding, se vedlegg A bak i oppgaven).

Faktoranalyse, som bidrar til å sikre validiteten, krever at det ses på den beskrivende statistikken for å sjekke variablenes skjevhet, at alle enheter har svart på samtlige variabler, og at verdiene ligger innenfor området for gyldige verdier, det vil si mellom 1 og 4. Skjevheten ligger stort sett omkring 0, og det er derfor ingen klare holdepunkter for at noen av variablene bør utelates eller veies. Den prinsipale faktoranalysen trakk ut kun én faktor. Dette indikerer at variablene som er valgt ut måler en dimensjon alene. I denne sammenhengen er dette entydig positivt for validiteten til den planlagte indeksen.

De avhengige variablene er kodet med kun en firedelt skala. Dette er det hensiktsmessig å si noe om på grunn av prinsippene om variablenes målenivå (Hellevik 1991). Indekser er forbundet med fordeler. Analysen blir enklere å tolke når resultater for få variabler fremsettes fremfor mange, validiteten øker og at reliabiliteten økes ved at muligheten for tilfeldige målefeil reduseres. I kapittel 6 skal jeg først presentere en regresjonsanalyse med én indeks som avhengig variabel. Da vil det være mulig å bestemme noe om strukturen i fordelingen av de politiske orienteringene i den jugoslaviske befolkningen. I de påfølgende punktene vil variablene bli analysert hver for seg, med tanke på å undersøke nærmere hvilke segmenter i det jugoslaviske samfunnet som ledet til resultatet i analysen av indeksen. I kapittel 6 vil de avhengige variablene vil bli målt mot uavhengige variabler.

3.4.2 Dataenes reliabilitet

Reliabilitet (pålitelighet) betegner graden av nøyaktighet i innsamlingen og behandlingen av data. Spørsmålet om datas reliabilitet handler videre om prosessen med å samle inn og forberede reliabiliteten på de dataene som skal brukes, og ifølge Hellevik (1988: 107):

”We ought to go about collecting, proceeding and analyzing data in order to avoid the possibility that the final results will give a misleading picture of the social realities we want to portray”.

Hvis dette er gjort på en tilfredsstillende måte, vil det være mulig å redusere mulighetene for å bare trekke ut metodologiske tolkninger på basis av materialet. Det er viktig å unngå systematiske utvalgsfeil ved å bruke tilfeldige utvalgsprosedyrer og tilfeldige målefeil ved å bruke reliabilitetstester.

Det er to typer mål for testing av reliabilitet; Stabilitetstest og ekvivalenstest (Hellevik 1993:160-162). *Stabilitetstester* gir et uttrykk for om resultatenes konsistens på to ulike tidspunkter av samme forsker. Dersom en forsker finner andre resultater, er *intrasubjektiviteten* lav. For å være i stand til å gjøre slike empiriske tester av datas reliabilitet, kreves det tilgang til det tidligere innsamlede datamaterialet. I denne oppgaven har jeg kun adgang til en allerede eksisterende datafil, noe som betyr det ikke er mulig å gjøre en test av denne typen her. Den andre typen reliabilitetstest, *ekvivalenstest*, skal vise graden av samsvar (intersubjektivitet) mellom ulike variabler som skal måle samme fenomen. Da sammenlignes resultater gjort av ulike forskere. Et spesielt problem ved intersubjektivitet er at vi aldri kan fastslå sikkert om intersubjektiviteten kan skyldes iboende egenskaper ved objektet eller et tilfeldig sammenfall av perspektiver, egenskaper hos de subjektene det er snakk om.

Når vi vurderer reliabiliteten på WVS-dataene må vi stole på at de nasjonale spørreundersøkelsene ble utført av kompetente forskere i de respektive landene. Selv om undersøkelsen som YPO-dataene er basert på ble utført av professor Hans Dieter Klingeman m.fl., medfører selvfølgelig ikke dette at disse forskerne kan bli stilt direkte ansvarlig for dataenes reliabilitet. I dokumentasjonen for WVS går Inglehart (2000: 6) inn på dataenes reliabilitet. Han rapporterer at de har analysert dataene i stor grad og sammenlignet disse med resultater med fra andre spørreundersøkelser, der det har vært mulig.

Reliabilitetsanalysen Chronbachs Alpha måler variablenes indre konsistens, og er ment å sikre analysens reliabilitet. Dette er nødvendig når vi ønsker å undersøke variabler (og indikatorsett) for å vurdere om de representerer en tilfredsstillende operasjonalisering av et abstrakt begrep, selv om faktoranalyse bare kan gi indikasjoner på om variablene oppfyller noen rimelige krav som bør stilles når abstrakte begrep måles (Christophersen 2003: 227). Dette er meget viktig dersom variablene skal settes sammen i en indeks, men jeg mener det også er interessant når variablene skal brukes hver for seg i ulike analyser. Resultatet her viste at alfaverdien er omtrent 0,65. Dette betyr en *god indre konsistens* (Field 2003) og kan også formuleres slik: Andelen systematisk (reliabel) varians for indeksen utgjør omtrent 65 prosent. ”Standardized item alfa” (nesten 0,66) legger seg normalt noe høyere enn den ustandardiserte fordi standardisering gjør variablenes fordelinger mer like enn det de egentlig er. Samtidig registrerer jeg at alfaverdien øker når en av variablene fjernes.⁷ Dette betyr enten at formuleringen av variabelen er uheldig, at variabelen er irrelevant eller at et aspekt ved begrepet er mangelfullt dekket. Men å utelate denne variabelen gir en så liten gevinst at den beholdes. Alle seks variablene (vedlegg A) representerer en homogen/endimensjonal sfære dersom alfa på 0,65 tolkes som god indre konsistens. Teoretiske og substansielle vurderinger kan tilsi at fordi alfa avtar, uansett hvilken variabel som utelates, beholdes samtlige variabler.

3.5 Oppsummering av kapitlet

I dette kapitlet har jeg diskutert noen spørsmål som det er vanlig å ta hensyn til i forbindelse med forskningsdesignen. Jeg har argumentert for at jeg kommer til å følge retningslinjene innenfor komparativ metode og bruke casestudium som forskningsdesign. Delvis vil jeg også veksle mellom historiske kilder og holdningsundersøkelser som datagrunnlag, men ikke innenfor de samme kapitlene i oppgaven. Dette betyr at jeg først

⁷ Denne variabelen gjenkjennes som v145 i spørreskjemaet og finnes som den fjerde variabelen i vedlegg A.

vil skape en forventning med det historiske materialet, men at undersøkelsen om Jugoslavias politiske kultur hovedsakelig vil bli basert på materialet fra WVS 1995-1998 og YPO 1996. Resultatene fra kapittel 5 skal tjene som grunnlag til å kartlegge Jugoslavias politiske kultur på mikroplan i kapittel 6.

Dette kapitlet, sammen med kapittel 2 sikrer teori, metode og bakgrunns materialet for denne undersøkelsen av demokratisk versus autoritær holdning på masseplanet i 1990-tallets Jugoslavia. Videre i denne oppgaven vil det bli lagt vekt på empirisk stoff. De neste tre kapitlene, kapitlene 4, 5 og 6, skal besvare oppgavens tre problemstillinger som er presentert i kapittel 1. I kapittel 4 vil jeg dykke ned i Jugoslavias historie, der Jugoslavias politiske kulturhistorie vil bli sammenliknet med den vesteuropeiske. På denne måten vil det være mulig å danne seg forventninger om hva det moderne Jugoslavias politiske kultur vil være etter demokratiseringen. Disse forventningene vil bli testet i kapittel 5, der jeg bruker WVS 1995-1998 og YPO 1996 som datagrunnlag.

4. JUGOSLAVIAS POLITISKE HISTORIE – I ET KOMPARATIVT PERSPEKTIV

4.1 Innledningsvis om politisk-kulturell sammenlikning Vest-Europa versus Jugoslavia

For å besvare den første problemstillingen fra kapittel 1.2: *I hvilken grad er den jugoslaviske befolkningen kulturhistorisk predisponert for en demokratisk politisk kultur sammenlignet befolkningen i Vest-Europa?*, skal jeg undersøke de lange utviklingslinjene. Makrokulturteorier legger vekt på den homogeniserende effekten som nasjonal historie, kultur og tradisjoner genererer (Mishler & Rose 2001: 45). I et sosialiseringsspektiv vil det å være født inn i et langvarig, stabilt demokratisk regime ha betydning ved at individer ubevisst blir lært regimets mønstre uten noen mulighet til å velge selv (Mishler & Rose 1999: 80). Det bør være mulig å snu denne argumentasjonen og hevde at individer som er sosialisert i et autoritært regime, vil respondere på den sosiale læringsprosessen på en tilsvarende måte. En forskjell mellom befolkningen i Vest-Europa og i de postkommunistiske landene i Øst-Europa, er at befolkningen i øst har erfart flere regimetyper. Det kan hevdes at de av denne grunn forholder seg mer avventende til nye strukturer, spesielt den eldre delen av befolkningen som har førstehåndserfaring med flere regimer.

Når jeg i dette kapitlet sammenligner politisk kultur i Vest-Europa og Jugoslavia vil jeg ta for meg *eldre historisk* politisk-kulturell påvirkning i punkt 4.2 og *nyere historisk* politisk-kulturell påvirkning i punkt 4.3 for å bidra til en forståelse av hvordan de politiske kulturene har utviklet seg på bakgrunn av historiske og kulturelle erfaringer. Kapitlet avsluttes med et sammendrag i 4.4.

4.2 Eldre historisk politiskkulturell påvirkning

Stein Rokkans (1987/1995) forskning på de lange utviklingslinjene i Vest-Europa som har ledet frem til de nåværende konstellasjoner av territorier, økonomi og politiske samarbeidsmønstre, kan også brukes som utgangspunkt for å si noe om regimeendringene i det tidligere Øst-Europa. I korthet er modellens budskap at det ikke vil være mulig å forklare variasjoner i den vesteuropeiske demokratiseringsprosessen uten å gå langt tilbake i historien og uten å analysere utgangsbetingelser. Eliteavgjørelsene har vært viktige for historiens utvikling da deres valg kunne bli til varige institusjoner. Vi kan derfor si at prosesser ble institusjonalisert gjennom kritiske valgpunkt, som både manifesterte konfliktlinjer og frøs ned strukturer. Historien skapte institusjoner, og institusjoner la begrensninger (Heidar og Berntzen 1995: 300). De demokratiske regimene i Vest-Europa varierer i form, det kan for eksempel være ulike presidentstyrer (med sterke eller svake presidenter), parlamentariske konstitusjonelle monarkier eller ulike valgordninger (Lijphart:1984). I tesen om makrovariasjonene hos Rokkan heter det at stats- og nasjonsprosessene bør være noenlunde avsluttet før utviklingen av et stabilt demokrati kan finne sted.⁸ Gjelder det i samme grad for Jugoslavia? I Jugoslavias historie finnes det mange eksempler på institusjoner som har blitt oppløst og nye som har kommet til med nye statskonstellasjoner og regimer; Fra Det ottomanske riket, via det autonome Serbia, det serbiske kongedømmet, Kongedømmet for serbere, kroater og slovenere, og det kongelige jugoslaviske diktaturet, til det sosialistiske Jugoslavia. Historisk kontinuitet eller diskontinuitet vil påvirke både nyere og dypereleggende kulturelle fenomener som har overlevd alle regimeskiftene og fremdeles har påvirkning på den politiske kulturen. Det vil ikke være mulig å bruke Rokkans modell fullt ut her, bare som et grunnleggende perspektiv.

⁸ Kan forklares med det Parsonsoorienterte a-g-i-l-skjemaet Rokkan (1995: 299) bruker: Den nasjonale revolusjonen bør være avsluttet og den økonomiske interessepolitikken, skapt av den industrielle revolusjon, bør være den dominerende konfliktlinjen i samfunnet.

Det er større mulighet for en tidlig legitimering av opposisjon dersom det finnes sterke nedarvede representative tradisjoner i form av for eksempel stenderforsamlinger, provinsforsamlinger eller bystyrrer (Rokkan 1995: 276). Slike institusjoner kan tjene som mål på deltagelse og innflytelse og er grunnleggende variabler i den lange prosessen som leder frem til nåværende konstellasjoner av territorier, økonomi og politiske samarbeidsmønstre (Heidar og Berntzen 1995: 301). Et eksempel er at tidspunktet for uavhengighet ved løsrivelse fra større enheter var viktig for en stabil demokratisk utvikling (Rokkan 1995: 277).

4.2.1 Den eldre vesteuropeiske politiske-kulturelle utviklingen (frem til 2. verdenskrig)

Kontinuiteten i representasjonsorganer fra middelalderen har betydning for den politiske utviklingen. Tabell 10.1 hos Rokkan (1995) viser de dype variasjonene i Vest-Europa. Landene ⁹ Sverige og Finland anses for å ha en høy grad av kontinuitet med representasjonsorganer fra middelalderen, sammen med Sveits, som har en spesielt sterk tradisjon for lokalt selvstyre. Norge, Preussen (som representerer det historiske Tyskland) og Spania har derimot liten kontinuitet med representasjonsorganer fra middelalderen fordi de har hatt lengre perioder med enevelde. Denne kategoriseringen kan inneholde enkelte unøyaktigheter. Norge, som var under dansk enevelde i middelalderen, gjennomførte for eksempel stendermøter under eneveldet. Men fordi det fantes lite adel i landet fikk stenderforsamlingens sammensetning i Norge under eneveldet en noe annen karakter enn i andre vesteuropeiske land. Sammenlignet med nabolandene stod den norske adelen svakt både økonomisk og politisk allerede i tiden før Kalmarunionen (f.o.m. 1389). Det spesielle med de norske stendermøtene er at det skjedde en endring i den sosiale sammensetningen av dem som ble innkalt mellom 1548 og 1661. I 1548 ble det bare innkalt adelsmenn (55 stykker), lagmenn og bønder. I 1591 ble innkallingen

⁹ Jeg har valgt landene Norge, Sverige, Finland, (Vest-) Tyskland, Sveits og Spania til å representere den vesteuropeiske politiske kulturen. De vil dukke opp i denne studien i kapittel 5. Grunnene til at disse landene ble valgt, er gitt i kap. 3.

utvidet til også å gjelde kjøpstadborgere og geistlighet. Adelskapet hadde fremdeles en klar lederposisjon på begge disse møtene, men i 1661 var det bare 17 adelsmenn som møtte, og de hadde mistet lederstillingen til fordel for pretestanden og borgerskapet som trådte frem som talsmenn for det norske folk, med klare politiske mål. Eneveldets ideologi var at statssystemet skulle dirigeres av monarken og hans rådgivere, og de store mengdene av lokale saker skulle ha kongens underskrift. Men *initiativ* ble likevel ofte tatt og implementert på det lokale plan, av embetsmenn, borgere og bønder (Bagge og Mykland 1987: 33, 172-174 og 199-200).

Det er vanlig å skille mellom to modeller når demokratiseringsprosessene i Vest-Europa skal forklares: 1. Den *engelske modellen* med langsom og trinnvis utvidelse av stemmerettighetene, uten tilbakeslag, men med lange perioder med anerkjennelse av ulikheter. 2. Den *franske modellen* som kjennetegnes av rask innføring av allmenn stemmerett og like borgerrettigheter, men med hyppige tilbakeslag. Sverige, Sveits og Finland, med sine sterke tradisjoner med hensyn til politisk representasjon, passer inn under den engelske modellen (med sine variasjoner), mens Norge og Preussen, stater med eneveldig tradisjon, ligger nærmere opp til den franske modellen. Utviklingen i Norge avviker likevel fra modellen i den forstand at utvidet stemmerett ble innført allerede i 1814 og siden utvidet i tre omganger fra 1884-1913, uten noen former for ”engelsk” forbigående forskjellsbehandling og uten begrensninger i rettighetene (Rokkan 1995: 282).

I Vest-Europa var stemmerett og borgerrettigheter i hovedregelen oppnådd i løpet av 1920-tallet, men også dette må modifiseres. Unntakene når det gjelder innføring av full stemmerett var Sveits 1971, Belgia 1949, Italia 1945, Frankrike 1945 (Rokkan 1995: 280-281) og Spania 1933 (men avskaffet i 1936 og gjeninnført i 1977) (Heidar & Berntzen 1995: 272). Samtidig vet vi at både Tyskland og Spania avsluttet mellomkrigstiden som autoritære regimer. Vest-Tyskland ble satt under en demokratiserende administrasjon av de allierte okkupasjonsmaktene, mens Spania forble autoritært inntil 1975. Begge landene

er i dag ansett som velfungerende demokratiske stater med medlemskap i internasjonale organisasjoner som Den Europeiske Union og NATO.

4.2.2 Serbias, Montenegros og Jugoslavias tidlige politiske-kulturelle utvikling (frem til 1941)

Av komplekse historiske årsaker hadde Sørøst-Europa en langsommere utvikling enn Vest-Europa når det gjaldt å danne og konsolidere et effektivt sivilt samfunn (Stoianovich 1994: 291). For å forstå den grunnleggende forskjellen mellom den politisk-kulturelle utviklingen i vest kontra øst, er det viktig å være oppmerksom på den grunnleggende organiseringen av samfunnet, som lenge etterlot den serbiske sivilisasjonen i en tradisjonsbundet gemeinschaftstilstand, (Allcock 2000: 123, Thomas 2000: 8 og Brøgger 1993: 22-25; jf Tönnies 1957). Dersom vi leter etter mønstre eller trekk som likner en vesteuropeisk form for sivilt samfunn i den serbiske og montenegrinske kulturhistorien ved for eksempel å søke etter kontinuitet med representasjonsorganer fra middelalderen, lik de vesteuropeiske føydale stendermøtene, vil vi lete forgjeves. To kulturhistoriske utviklingstrekk kan ha bidratt til å ha hindret utviklingen av sivilt samfunn. For det første finnes det ingen kontinuitet mellom middelalderlige representasjonsorganer, 1800-tallssamfunnet og det moderne samfunnet. For det andre har vi gemeinschafttilstanden som det ottomanske millet- og mehalasamfunnet er historisk opphav til.

I tilknytning til det første fenomenet gikk den serbiske adelen i oppløsning i løpet av middelalderen, noe den gjorde over hele det ottomanske Balkan (Pavlowitch 2002: 13). At de tyrkiske ottomanene formet balkansamfunnene om til å bli en stor ”militærleir” satte også varige spor i senere politikk, økonomi og samfunnsstruktur. Det at den gamle lokale kristne adelen forsvant, hindret at det oppstod en landeiende klasse som kunne utvikle seg til en politisk faktor uavhengig av en sterk sentralstat. Spesielt store virkninger fikk dette under den nasjonale løsrivelsen og utformingen av nasjonalstaten. Med fraværet av en serbisk adel ble det, i motsetning til for eksempel i Polen og Ungarn, i stedet intellektuelle, og i en beskjeden grad borgerskapet, som ledet den nasjonale bevegelsen

(Todorova 1997: 172 og 173). Det ottomanske militære forpakingssystemet utviklet det eldre bysantinske mønsteret *pronoia*, ved at store eiendommer (tyrkerne kalte sitt system *sipahilik* og *timar*) ble organisert militæradministrativt som forpaktere med tjenesteplikt da ottomanene underla seg Sørøst-Europa.¹⁰ Dette skapte en form for ”tjenestegjørende adel” som mot militærtjeneste i sultanens hær fikk forpakte jordeiendommer (Hupchick 2002: 89 og 126, Hourani 2000: 248, Stavriños 1958/2000: 89-90, 138-139, 144-145, 236 og 244 og 250-252 og Mønnesland 1995: 51-52). Denne typen administrasjon henger sammen med den mektige despotiske lederstillingen den ottomanske sultanen hadde; Sultanisme (Linz og Stepan 1996: 52-54). Den klassiske historiske sultanistiske lederstilen representerte totalt autokrati og blanding av politiske og religiøse roller. En slik blanding av roller leder til *parochialisme* (jf. Almond og Verba 1963). Det at all jord tilhørte den ottomanske sultanen personlig og at alle individer i det ottomanske riket var sultanens slaver, gjorde til sammen at det ekspansjonistiske riket var meget effektivt i oppgangstiden. Sultanens makt var imidlertid begrenset av islamsk lov (Hupchick 2002: 131). På denne måten var det ikke plass til noe føydalt aristokrati slik det var i Vest-Europa, og som eventuelt kunne ha bidratt til å begrense sultanens makt. Denne organiseringen leder til det som omtales i neste avsnitt.

For det andre var det flere dype historiskkulturelle utviklingstrekk som skapte en form for parochialisme som førte til at befolkningen på Balkan og i det nåværende Serbia og Montenegro fortsatte å leve tradisjonalistisk og kunne fornekte moderniteten (Allcock 2000: 178). Det har betydning for sammenhengen at den tradisjonelle samfunnsstrukturen i Montenegro var et utbygd klanssystem. Serbia manglet den overbyggende og samlende klansfunksjonen, men praktiserte nivåene under i klansmodellen: Stamme-, familie- og husholdningsfunksjonen (*zadruga*), der slektskap og forpliktende bånd var viktige

¹⁰ Det lå en forskjell i begrepene ved at høyere administrative tjenestemenn ble tildelt siphalik og at forpaktere med militærplikt (kavaleri) ble tildelt timargårder. Systemet omtales bare som *timarsystemet* hos Stavriños 2000, Hourani 2000 og Mønnesland 1995.

komponenter i samfunnsorganiseringen (Stoianovich 1994: 163). Det kan være at disse gamle strukturene har betydning når for eksempel Mønnesland skriver at: *Man har sett tilløp til dette ("libanonisering") i Kroatia og Bosnia-Hercegovina, hvor lokale ledere står i spissen for sine egne små hærer. I Serbia ligger forholdene til rette for en lignende utvikling* (Mønnesland 1995: 341). Jeg mener at lokale ledere til tider, eller på enkelte dimensjoner, har større appell blant folk enn det sentrale styret, noe som sannsynligvis ikke gjelder for mer urbane steder.

Bakgrunnen for parochialismen er kompleks og bidro til å bevare sosiale strukturer helt tilbake til den ottomanske tiden. Milletsystemet hemmet framveksten av et sivilisert samfunn, selv om det til en viss en grad er mulig å hevde at det lokale selvstyret på sin måte var godt utbygd i Serbia. Men sosial kapital i vesteuropeisk forstand har ikke blitt resultatet av denne samfunnsorganiseringen. Milletsystemet (på landsbygda) og mehalasystemet (i byene) ble organisert etter Konstantinopels fall i 1453 på grunnlag av religiøs bakgrunn (jødisk og kristen) og språk (bl.a. slavisk, gresk og bulgarsk), i byene også etter profesjon. Dette bidro til å utvikle isolerte samfunn. I den ottomanske oppgangstiden på Balkan, nøt jordarbeiderne utvidete individuelle rettigheter og stor frihet innenfor rammer i det ottomanske millet – og timarsystemet. Dette endrer seg i løpet av imperiets nedgangstid. Innenfor hvert millet var det stor sirkulasjon av varer, informasjon og meninger, men i stedet for å øke samhandlingen med andre grupper og mellom individ og stat, virket milletene som isolerende enheter, ved at de var bygget opp rundt slektskap, vennskap og det lokale, og de kan også sies å ha ledet til kollektivismen (Allcock 2000. 437-438). De kristne, ortodokse milletene klarte å bevare kristendommen på Balkan, noe som samtidig betydde en avsondring fra verden utenfor (Mønnesland 1995: 52). De lokale kulturelle tradisjonene var sterke og historisk kan det merkes at utviklingen av et sivilisert samfunn går tregere jo lenger sørøst i Europa en kommer (Stoianovich 1994: 289-295). Milletenes isolasjonistiske tradisjon fra den ottomanske tiden virker også etter at Serbia oppnådde

autonomi i 1830-årene.¹¹ Den serbiske staten overførte ottomansk keiserlig jord til bøndene som hadde dyrket den, Chiflik-gårdene oppløses i 1815 og Sipahilik-gårdene oppløses i 1830 (Stavrionos 1958/2000: 260). Nå var imidlertid resultatene av jordreformen i 1833 begrenset (Stavrionos 1958/2000: 251). Jordlappene var små og bøndene selveiende, men jordbruket ga lite økonomisk utbytte. Dette utløste ingen nasjonal interessekamp. Den frie bondestanden fortsatte å leve i sine isolerte enheter på landsbygda. En viktig komponent for den videre utviklingen var at tiltakene fra sentralt hold var lite effektive, som for eksempel bøndenes gjeldsbeskyttelse (første gang som bestemmelse i 1836, vedtatt som lov i 1860 og 1861) under prins Milos.

Gjeldsbeskyttelsen skulle hindre at jordbrukerne måtte gå fra gård og grunn på grunn av gjeld. Tiltakene, eller mangelen på tiltak, hemmet i stedet påkrevd modernisering og økonomisk utvikling. Ifølge Stavrionos fulgte tre alvorlige ulemper som resultat av gjeldsbeskyttelsen. For det første, da myndighetene unnlot å etablere jordbruksstøtte (legitime lån), brukte bøndene dyre løsninger som lånehaier i stedet, for det andre bidro denne politikken til at landsbygda bevarte sitt tradisjonelle levevis, og for det tredje bidro befolkningsveksten på 1800-tallet til at minigårdene fra jordbruksreformen i 1833 ble ytterligere fragmentert (1958/2000: 260-261).

Serbias *juridiske* system kunne kalles religiøslegalt i den ottomanske perioden, samtidig som den muslimske religiøse loven sharia gjaldt for den muslimske befolkningen. Men ikke-muslimer, som blant annet var sultanens viktigste inntektskilde, fikk beholde sine egne lover ved dannelsen av *millet*- og *mehalasystemet*, og var ikke omfattet av sharia-lovene. I *millet*- og *mehalasystemet* fungerte den ortodokse kirken som lokal administrator og skatteinnkrever. Milletene var derfor internt selvstyrte, og den lokale loven sto over ottomansk rett (Hupchick 2002: 132-134, Stavrionos 1958/2000: 89-90,

¹¹ At gemeinschaftsamfunn har bestått helt opp til våre dager er ikke et ukjent fenomen ifølge Jan Brøgger (1994: 23).

138-139, 144-145, 236 og 244, Hourani 2000: 248 og 250-252 og Mønnesland 1995: 51-52).

Sosioøkonomisk, og med tanke på utviklingen av et eventuelt sivilt samfunn, er det interessant å legge merke til kommunikasjonslinjene, muligheten for utdanning og den næringsøkonomiske organiseringen i byene, representert ved laug. På tross av at Serbia i løpet av 1800-tallet hadde vedtatt nye konstitusjoner (1868 og 1888-89) og gjort forbedringer i henhold til sivile rettigheter, var allikevel store deler av befolkningen holdt utenfor. I tillegg til isolerte lokalsamfunn og dårlige fysiske kommunikasjonslinjer (se vedlegg D), stengte det lave utdanningsnivået for deltagelse i det politiske samfunnet blant det store flertallet av bondebefolkningen, som tilsvarte omkring 89 prosent tidlig på 1900-tallet (Berend 2003: 210). Analfabetismen (se vedlegg C) rundt århundreskiftet 1800-1900 lå på omkring 79 prosent. Myndighetenes svake tradisjon for å trenge inn på landsbygda med sosiale tiltak, gjorde at lite endret seg (Berend 2003: 207, 209, 210, Hupchick 2002: 289, Pavlowitch 2002: 65 og Allcock 2000: 262-263). Det fantes laug i ottomanske byer, men de avvek fra vesteuropeiske laug ved at de ble økonomisk regulert av det religiøse politiet, *kadiene*¹². De etterså at det ikke forekom konkurranse blant håndverkerne, at sosial og økonomisk harmoni ble sikret og fremfor alt at statens økonomiske interesser ble ivaretatt.

Mønsteret med en fri, selvstendig og isolert bondestand, fravær av adel, et svakt borgerskap, tilstedeværelsen av en sterk sentralstat uten byråkrati og samfunnsutviklingen for øvrig, var viktig for den senere *politiske* utviklingen i Serbia. Bildet av det tidlige og autonome Serbias politikk fra 1830 til 1878 var dominert av den politiske kampen mellom den despotiske prinsen og landets oligarki, hvor oligarkene skulle vise seg å være

¹² Et slags religiøst politi eller overoppsyn, fenomenet ga næring til Max Webers begrep om kadijustis. Men kadiene var ikke i stand til å opprettholde muslimsk lov og orden i milletene. Kadijustis står i motsetning til det legalrasjonelle prinsippet (Weber 1978: 976-978), da viktige avgjørelser ble overlatt til tilfeldig tolkning. Den autonome serbiske elitens væremåte og måte å styre på skilte seg ikke så mye fra det forrige regimets (det ottomanske regimets) ledere og eliter.

de virkelige lederne. Det er mulig å se fyrstens (prinsens) makthase som en videreføring av den tidligere sultanistiske makthstrukturen, mens oligarkene representerte den bevarte politiske kulturen fra millet- og mehalatiden. Oligarkiet sprang ut av de lokale tradisjonene hvor styret var mer kollektivt enn patriarkalsk. De sterke lokale tradisjonene nektet å underlegge seg pliktene som følger med et statskap, og tradisjonen tilsa at autoriteten hvilte på gruppen, men delegert til en høvding eller fører (*knez*). Under den militære og politiske striden mot Det ottomanske riket i de første tre årtiene av 1800-tallet, ble Miloš Obrenović' autoritet akseptert som et styre på vegne av det serbiske folket etter modell av lokal serbisk tradisjon, på tross av at dette innebar et hardt og autoritært styre etter ottomansk modell. Oligarkene skulle til sammen komme til å drive gjennom en grunnlov, avsette to prinser fra Obrenović-dynastiet og innsette en prins fra Karadjordjević-klanen. Oligarkene anså Miloš form for styre som noe nytt og truende for deres interesser (Pavlowitch 2002: 35-39). For å begrense prinsens makt krevde de en konstitusjon og de som fulgte denne politiske linjen ble etter dette kalt for Konstitusjonalistene. Sultanen og russerne støttet prosjektet og konstitusjonalistene fikk vedtatt en konstitusjon i 1835, med en revisjon i 1838, som innførte konstitusjonelt monarki med prinsen i statsråd.

Demokratiet i det serbiske kongedømmet i perioden frem til 1914 målt ut fra representative institusjoner og det politiske livet rundt disse, ville ikke avvike mye fra et moderne konstitusjonelt monarki, og det var ansett som det mest avanserte av de sørslaviske landene. Men under modernitetens overflate (i sentrale strøk) fantes det mektige strømninger som arbeidet mot dette bildet.

Sivile rettigheter og tilgang til det politiske livet var bare forbeholdt et lite antall av befolkningen. Medlemskap i den nasjonale eliten var oppnåelig for mange, dersom en var i besittelse av talent, penger og hell (Hupchick 2002: 295). Ved siden av dette var de serbiske og montenegrinske dynastiene Obrenović, Karadjordjević og Petrović knyttet til både ortodoks og muslimsk politisk tradisjon, som ble blandet sammen med

vesteuropeisk nasjonalisme. Deres felles innenrikspolitiske ambisjon var å samle mest mulig sentralisert makt på bekostning av de konstitusjonelle begrensningene som er demokratiers sikkerhetsfilter mot tilfeldig maktmisbruk. Det ble vanskelig når flere aktører var dominerende i det nye autonome landet. Serbia var revet mellom ulike styringstradisjoner, enten ottomanske (representert ved enten ottomanske eller lokale guvernører) eller lokale oligarkiske tradisjoner i periferien, der milletsystemet hadde bevart mange eldgamle tradisjoner (Hupchick 2002: 289 og Allcock 2000: 282-283).

Montenegros historiske utvikling inneholdt også skranker som førte til manglende sivilisert samfunn (Pavlovic 2003: 105 og Allcock 2000: 284). På 1800-tallet var Montenegro styrt av teokratiske ledere; Biskopene Peter I (1782-1830) som etablerte en administrasjon med skrevne lover og Peter II (1830-1851). Tradisjonelt var det politiske systemet innrettet slik at den øverste lederen skulle konsultere stammelederne. De montenegrinske lederne som etterfulgte Peter I og II skulle komme til å sekularisere styret. Danilo (1851-1860) fortsatte med noe modernisering før han ble myrdet. Nikola (1860-1918), senere konge, skulle for alvor true stamme- og klanssamfunnet ved at han forlot den tradisjonelle formen for politikk; og den varige konfliktlinjen mellom lokalt (montenegrinsk) og nasjonalt (serbisk) orienterte ble etablert. Montenegro ble anerkjent som fyrstedømme i 1878 og som kongedømme i 1910, mens landet ble et konstitusjonelt monarki i 1905 etter at den første grunnloven var et faktum. Dette betydde likevel ikke at styret kunne kategoriseres som parlamentarisk. Det montenegrinske monarkiet ble avviklet da staten ble innlemmet i *Kongedømmet for serbere, kroater og slovenere* i 1918 (Pavlovic 2003: 86-87 Pavlowitch 2002: 40, 58 og 73-74). *Det første Jugoslavia* var nå en realitet.

Det het seg at det nye Kongedømmet for serbere, kroater og slovenere var et parlamentarisk demokrati etter Vidovdankonstitusjonen i 1921. Men Serbia trakk med seg sine tradisjoner inn i unionen, og det politiske livet skulle fortsatt bære preg av at det var få individer som deltok i regjering og opposisjon. Det politiske klimaet degenererte og det politiske livet kunne karakteriseres som en rekke av eksklusjoner, tilbakekalling av

rettigheter og forsøk på å omdefinere demokratiske vilkår. Det var ingenting som ble gjort for å stimulere mellomliggende institusjoner i mellomkrigstiden (Allcock 2000: 265 og 284). Kongelig diktatur ble innført i 1929 samtidig med navneendringen til *Jugoslavia*. Analfabetismen i Serbia lå fremdeles så høyt som på 65,4 prosent og i Montenegro 67,0 prosent (gjennomsnitt for Jugoslavia 51,5 prosent) i 1921. I 1940 lå det jugoslaviske gjennomsnittet for analfabetisme på 40 prosent (Stavrionos 1958/2000: 641-642). Allcock (2000: 356) opererer med en analfabetisme på 40 prosent for menn og 60 prosent for kvinner i 1921, mens andelen i 1948 hadde sunket til 15 prosent og 34 prosent.

Mønsteret med fravær av bånd til en adel i middelalderen, en fri (men isolert bondestand, se vedlegg D),¹³ et svakt borgerskap, tilstedeværelsen av en sterk sentralstat uten byråkrati, et dominerende oligarki og høy analfabetisme (se vedlegg C) er alle kulturelle trekk som gjorde at sperren for folkelig deltagelse fremdeles var høy frem til den andre verdenskrig.

4.3 Nyere politiskulturell påvirkning

4.3.1 Vest-Europa (etter 1945)

Landene i etterkrigstidens Vest-Europa er preget av en lang politisk stabil periode sammenlignet med mellomkrigstiden. Regimeutfordrende politiske bevegelser har stått svakt, selv om det finnes enkelte regioner hvor de nasjonalistiske revolusjonene ennå ikke er avsluttet; Nord-Irland i Storbritannia, Baskerland i Spania og Korsika i Frankrike har voldelige separatistiske politiske grupperinger (sammen med oberstkuppet i Hellas, i 1967, dersom vi regner landet etter dets politiske tilhørighet under den kalde krigen).

¹³ Vedleggene C og D er to tabeller som henholdsvis har samlet opplysninger om analfabetisme og kommunikasjonslinjer i form av lengden av landenes jernbanelengder. Begge disse tabellene har til hensikt å vise graden av utdanning og transaksjoner i Vest-Europa og Jugoslavia historisk. Alle opplysningene er hentet fra *Statesman's Yearbook 1900, 1920, 1921, 1939 og 1948*. Opplysningene kan enkelt innhentes da alle land er alfabetisk behandlet og temaene er faste under hver landenhets, hvert år.

De vesteuropeiske landene har som sagt både varierte systemer og en uensartet bakgrunn. Heidar og Berntzen (1995) kategoriserer disse landene i ”rokkansk” og ”lijphartsk” (hhv. 1995 og 1984) ånd og de samler landene i regioner med ulike demokratiske regimetrekk: *Nordisk konsensusmodell, Westminstermodellen, konsosierte demokratier, store land i Sentral-Europa og nye demokratier i Sør-Europa* (Heidar og Berntzen 1995: 324-325). I kapittel 5 skal jeg kommentere noen vesteuropeiske land som er valgt ut til sammenliknes med Jugoslavia. Disse landene representerer alle de nevnte regimemodellene så nær som Westminstermodellen.

Norge, Sverige og Finland er (sammen med Danmark og Island) nasjonalstater som blir plassert under merkelappen nordiske konsensusdemokratier, og er alle parlamentariske enhetsstater med forholdstallsvalg. Valgdeltakelsen fra 1972 til 1992 er svakt synkende, men fortsatt høy (Heidar og Berntzen 1995: 313 og 324). Finland avviker fra de andre ved at de har presidentstyre (sterk presidentmakt). Historisk avviker finnene også fra den fredelige nordiske konsensuspolitikken ved at de gjennomgikk en borgerkrig i 1918, etter løsrivelsen fra Russland. Finlands nære kontakt og samarbeid med tyskerne under den annen verdenskrig endte med at de ble underlagt den såkalte *Samarbeids- og vennskapsavtalen* med Sovjetunionen inntil imperiet ble oppløst omkring 1990. Dette førte til at Finland var politisk og økonomisk relativt isolert i forhold til resten av Vest-Europa. Valgdeltagelsen sank med 10 prosentpoeng fra 1970-tallet til 1992 (78 – 68 prosent). I 1995 stemte Finland *ja* til å delta i den Europeiske Unionen sammen med Sverige. Sverige har hatt en marginalt synkende valgdeltagelse i samme periode (90 - 87 prosent), men den kan allikevel kalles høy. Valgdeltagelsen i Norge følger det samme mønsteret som de andre nordiske landene. Perioden preges av en nedgang på seks prosentpoeng, til 76 prosent i 1992.

Sveits går under betegnelsen konsosiert demokrati (sammen med Nederland, Belgia, Luxembourg og Østerrike) og er helt spesielt både i konsosiert og europeisk sammenheng ved at landet har formannskapsmodellen som regjeringsform. Som en føderalstat med

proporsjonal valgordning, deler Sveits politiske trekk med flere av sine konsosierte kolleger. Sveits har sterke demokratiske trekk som vern av minoriteter og utstrakt direkte demokrati. Sveits skiller seg ut i vesteuropeisk sammenheng ved at de har en oppsiktsvekkende lav valgdeltagelse, med en nedadgående kurve fra 52 prosent til 46 prosent i løpet av 1970-tallet inntil 1992. Landet er ikke medlem av EU eller NATO og er kjent for sin uavhengighet i forhold til mange overnasjonale organisasjoner.

Tyskland blir regnet som et stort land i Mellom-Europa (sammen med Frankrike), og er ikke er lett å kategorisere, men maktdimensjonene er lik flere av de konsosierte demokratiene ved at tyskerne har parlamentarisme, føderalstat og benytter proporsjonal valgordning (kombinert med flertallsvalg¹⁴). Sammensetningen av valgordningen er en av de viktige forskjellene i forhold til de konsosierte demokratiene. Historisk har det vært mange omveltninger og regimeskifter: Det autoritære riket (det ”andre”, 1871-1918) ble avløst av den demokratiske republikken (1919-33), Hitlers ”Dritte reich” (1933-1945) med det påfølgende okkupasjonsstyret (1945-1949), utskillelsen av Øst-Tyskland etter andre verdenskrig som ble en kommunistisk stat, og dannelsen av den demokratiske Forbundsrepublikken i 1949. Det vesttyske politiske systemet fikk lagt inn enkelte ”demokratifremmende og -bevarende” mekanismer: Elektoratet har to stemmer (førstestemmen er for enmannskretser, mens andrestemmer for forholdstallsvalg), for å bli representert må man enten over en 5 prosent sperregrense eller oppnå tre direkte valgte mandater. Valgdeltakelsen har vært høy fra 1970-tallet til 1992: Variasjon mellom 91 prosent og 78 prosent med en nedadgående kurve.

Spania tilhører en gruppe land der mange ble demokratisert i løpet av 1970-tallet: De nye demokratiene i Sør-Europa og innbefatter i tillegg til spanjolene; Portugal, Italia og Hellas, hvor Italia ble demokratisert etter den andre verdenskrig. Spania har utviklet

¹⁴ Valgordningen kan ikke anses som blandet fordi den kombinerer flertalls- og forholdstallsvalg. Den er proporsjonal med holdning til sluttresultatet og ”blandet” bare når det gjelder utvelgelsesprosedyren.

demokratiske maktdimensjoner som parlamentarisme, føderalstat og proporsjonal valgordning. Det er til tider store problemer med separatisme og det er spesielt den baskiske gruppen ETA som ikke føler seg ferdig med den nasjonalistiske revolusjonen. Det har vært høy valgdeltagelse (73 prosent) på 1970- og gjennom 1980-tallet.

4.3.2 Politisk deltagelse i Jugoslavia (etter 1945)

Følger vi Mønneslands (1995) historiske inndeling for *det andre Jugoslavia*,¹⁵ så består den av tre perioder: Stalinisme 1945-52, liberalisme 1952-65 og desentralisering 1965-80. Deretter følger en slags mellomperiode etter Titos død i 1980 før landet opplever slutten på det sosialistiske regimet, unionen rakner og en transformasjon mot demokrati begynner etter 1990.

Etter 1945 tilhørte Jugoslavia nok en gang seierherrene etter en krig og Josip Tito var den av motstandslederne som viste vilje til kontakt med stormaktene. Det ga internasjonal velvilje og territoriale landvinninger på bekostning av Italia, bl.a. byen Trieste. Det nye regimet innførte et kommunistisk regime etter stalinistisk modell; Kommunistisk hegemoni og ettpartisystem. Det vil allikevel være feil å plassere det sosialistiske Jugoslavia i en monolittisk politisk ortodoksi. Selv om det jugoslaviske kommunistiske partiet inntok en totalitaristisk form før eksklusjonen fra Kominform, var det tradisjoner for dissens i partiet. Dette ga seg blant annet utslag i den ufullendte tvangskollektiviseringen i den totalitære perioden, en linje som ble forlatt på 1950-tallet. Jordbruksøkonomien ble ikke stimulert spesielt senere i etterkrigstiden.

Det er ikke mulig å sammenlikne valgdeltagelse i Vest-Europa og Jugoslavia i etterkrigstiden. Regimetyperne er altfor ulike til det. Men Jugoslavia etablerte eksperimenter som skulle fremme politisk deltagelse. Etableringen av *arbeidernes selvstyresystem* i 1950 var en viktig del av *medarbeiderdemokratiet*; Konstitusjonsreformen i 1953 var

¹⁵ Det andre Jugoslavia bestod av republikkene Serbia, Montenegro, Kroatia, Slovenia, Bosnia-Hercegovina og Makedonia.

begynnelsen på reformprosessen i den jugoslaviske formen for sosialisme og et resultat av tradisjonen for dissens i partiet. Innføringen av *markedssosialismen* i ny grunnlov i 1963 og den økonomiske reformpakken i 1965 var en videreføring av reformene, som bidro til økonomisk liberalisering og til en viss grad politisk liberalisering. Dette var en utvikling som vakte oppsikt under den kalde krigen. Det ble gitt åpninger for talefrihet og for utgivelse av enkelte publikasjoner. Men i kjølvannet kom frimodig dissens, demonstrasjoner i den internasjonale studentbevegelsen og økende krav om utvidet nasjonal uavhengighet. Myndighetene slo ned på dette med hard hånd og orienterte seg igjen mot sentralisert politisk kontroll på slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet. Mønsteret så ut til å være at regimet godtok individuelle talere og spontane og ukoordinerte demonstrasjoner og streiker. Kollektivismen, den enhetlige samfunnsinteressen, var det viktigste prinsippet i datidens politiske kultur. Dette førte til at individuelle rettigheter kom i bakgrunnen i "*medarbeiderdemokratiet*" til fordel for "folkets vilje", og samfunnsmodellen bør ses som en motsetning til et representativt demokrati når en sivil samfunnskanal blir gjenstand for så store skranker (Allcock 2000: 434).

I et deltagelsesperspektiv mener Allcock (2000: 300-301) at selve "flaggskipet" for folkelig deltagelse, selvstyresystemet, ble undergravd nettopp fordi den enhetlige samfunnsinteressen nærmest var forutbestemt av måten selvstyresystemet var organisert på: i vertikale segmenter. Arbeiderne ble gruppert sammen med representanter for ledelsen. De ulike segmentene arbeidet for sine egne interesser og resultater i produksjonsprosessen gjorde at selvstyresystemet, og arbeiderne, ble splittet. Man fikk på denne måten det som kalles "deltagelsesparadokset". En årsak til mangelen på sivil samfunn er isolasjonen, som også er et av kjennetegnene på parochialisme. Mangelen på fysisk kommunikasjon fører også til mangel av den typen kommunikasjon en er avhengig

av i utviklingen av sivilt samfunn. Mangelen på kommunikasjoner (vedlegg D) har historisk sett vært en viktig del av dette (Crampton 2002: 345).¹⁶

Isolasjon har vært et stadig tilbakevendende problem i både det første og andre Jugoslavia (føderalt nivå) som i enkeltrepublikkene (nasjonalt nivå). Fenomenet får næring fra bevisstheten om etnisk identitet og tanken om det rene. I Montenegro, hvor det sivile samfunnet sto svakt i 1918 og der alle samfunnsinstitusjoner var plassert innen klansstrukturen, finnes det fremdeles befolkning som lar seg styre av etniske prinsipper. Dette betyr at kun det som kommer fra ens egen indre sirkel godtas fremfor demokratisk borgerlig prinsipper og unngår kreativ samhandling mellom to eller flere ulike segmenter i et bredere kulturelt rammeverk (Pavlovic 2003:105 og Allcock 2000: 284).

Det andre Jugoslavia hadde på mange andre måter gode forutsetninger for å klare overgangen til et postkommunistisk samfunn. Det var regnet som det frieste av kommuniststatene i etterkrigstiden, for eksempel i forholdet til Sovjetunionen. Det var en viss ytringsfrihet, republikkene hadde utstrakt selvstyre og folk hadde muligheten til å reise (Seim 1999: 244). Det kunne også påvises sosiale endringer ved at analfabetismen i Jugoslavia sank sammenlignet med mellom- og etterkrigstiden. Den ble i 1981 målt til 4 prosent for menn og 15 prosent for kvinner (Allcock 2000: 356).

Etterkrigstiden innebærer en liberalisering av økonomien og større kontakt med utlandet. Politisk var perioden preget av en veksling mellom liberalisering og tilstramming. I fravær av reell innflytelse gjennom stemmeretten, skulle befolkningen sikres deltagelse gjennom andre mekanismer. Men i ettertid skulle det vise seg at kollektive interesser ble overstyrt fra myndighetenes side og dermed overskygget individuelle interesser. Dersom sivilt samfunn etter vesteuropeisk mønster, med politisk deltagelse; støtte og krav og uten

¹⁶ At Balkanhalvøya har fått et rykte og preg av veiløshet er dels et resultat av naturens formasjon, dels et resultat av historisk arv; En del av sultanenes militære taktiske planlegging la vekt på å ikke utvikle veier, slik at fienden ikke kunne trekke med seg tungt materiell i forsøk på følge ottomanske militære tilbaketog. Folk som bodde i fjellene og i millene så sin fordel av dårlige veier også, da de gjorde det vanskelig for skatteoppkreveren å komme seg frem ... (Mazower 2000: 20-21).

innblanding fra myndighetene, er et av kjennetegnene på en stabil demokratisk kultur, så var den vesteuropeiske og den jugoslaviske politiske kulturen i etterkrigstiden ulik.

4.4 Sammendrag av kapitlet

I sammenlikning med de vesteuropeiske landene, har Jugoslavia hatt en annen kulturhistorisk utvikling. Det er samtidig viktig å bite seg merke i at det heller ikke har eksistert noen vesteuropeisk fellesnorm for hvorledes demokratier skal organiseres. Den tydeligste forskjellen i etterkrigstiden var at kanalen for politisk deltagelse var åpen for alle i det demokratiske Vest-Europa, selv om valgdeltagelsen her hadde en nedadgående tendens. I Jugoslavia har det vært ingen eller svake tradisjoner for representative folkevalgte institusjoner. Når jeg ser på bakgrunnen for dette, har jeg fokusert mest på politisk utvikling, men også på økonomisk utvikling og samfunnsutvikling. Den vesteuropeiske utviklingen måtte her beskrives på en grov måte, mens utviklingen i Jugoslavia (Serbia og Montenegro) har fått en mer detaljert behandling.

Ulikhetene i kulturhistorisk utvikling er kjennetegnet av at store deler av den jugoslaviske befolkningen ikke har blitt stimulert til politisk deltagelse. Dette bildet endrer seg i visse sammenhenger i etterkrigstiden. Det er flere variabler som ligger til grunn for dette i de historiske periodene.

Blant de dype historiske trekkene vil jeg påpeke at serberne og montenegrinerne mangler kontinuerlige bånd til føydale representasjonsorganer i middelalderen, som for eksempel stendermøter, som eventuelt kunne utviklet seg til moderne representative organer. Når jeg likevel skriver at det fantes historisk lokale selvstyremekanismer i millet- og mehalasystemet, utviklet og forsterket under den ottomanske dominansen, så representerte disse samfunnene en annen representasjonsutvikling enn i Vest-Europa. Den lokale orienteringen viser seg å være sterk i alle de historiske periodene i Serbia og Montenegro. Jeg tror det er riktig å si at samfunnene på Balkan og Jugoslavia historisk

sett har vært dobbelt isolert; Det ottomanske regimet virket avsondrende fra med hensyn til kulturell kontakt med Vest-Europa og milletsystemet hindret transaksjoner og kontakt mellom samfunn innad i det internasjonale riket.

Det kan være grunn til å tro at lavt utdanningsnivå (eller kort tidsmessig avstand til høy analfabetisme), isolasjon i forhold til utenverdenen og kollektivism (der begreper som parochialisme og gemeinschaft er sentrale til forklaring) leder til svak folkelig politisk innflytelse. Det kan være at utviklingen i Serbia og Montenegro ikke er langt unna den greske, der klientelismen er den samfunnsinstitusjonen som har bidratt til å opprettholde et svakt sivilisert samfunn (Mouzelis 1995: 24). Den er avhengig av en patron og en klient. Opprinnelig, under den ottomanske dominansen, ble det av vanlige mennesker ansett som nødvendig å ha en beskytter overfor en ustabil politisk myndighet. Beskytteren, patronen, vernet mot og hevnet voldelige anfall og kunne bringe fordeler til familien.

Millettorganiseringen gav isolasjon som resultat. Det var i løpet av perioden 1830-1941 få eller ingen vellykkede forsøk på endringer i jordbruksøkonomien og utdanningssystemet var dårlig utbygd, sannsynligvis mye grunnet lite utviklet byråkrati og dårlige fysiske kommunikasjoner. Politisk ga fortiden seg utslag i en blanding av levende autoritære og oligarkiske strukturer som heller ikke fremmet folkelig politisk deltagelse. Sammenlikningen med Vest-Europa halter noe ved at Tyskland, med de best utbygde kommunikasjonslinjene i Europa, ble hjulpet til et demokratisk regime først etter 1945. Det kan også være grunn til å være kritisk til Spania som eksempel. Spania hadde historisk lenge et høyt antall av analfabeter og et autoritært regime som først ble avsluttet i 1975.

Enkelte samfunnstrekk fra etterkrigstidens Jugoslavia ga inntrykk av å kunne lette regimeovergangen fra et autoritært til et demokratisk regime. Det ble en åpning mot verden, liberalisering av økonomien, nasjonale minoriteter ble anerkjent og antallet analfabeter ble redusert. Politisk ble det utviklet medarbeider- eller nærdemokratier. Men sekundærlitteratur om perioden gir et inntrykk av at "folkets vilje" var bestemt på forhånd av en mindre elite, og Jugoslavia avvek på denne måten fra en grunnforutsetning for et

representativt demokrati; Individuell tenkning. Den svake forbindelsen til den korte erfaringen med demokrati fra 1920-årene har trolig liten betydning for den nye demokratiseringen (Crampton 2002: 343). Den marginale andelen av partier i mellomkrigstiden, før kommunismen kan være med på å gjenspeile dette.

Samfunnsutviklingen kan sies å ha fortsatt i et tilnærmet tradisjonelt spor fra regimets side, og det bør antas at den kulturelle sosialiseringen ikke utviklet seg i en annen retning. Mønstrene for valgseirene i det første flerpartivalget i 1990 i eks-Jugoslavia, var påfallende ved at det i de katolskkulturelle områdene vant ikke-kommunistiske partier, mens i de ortodokskulturelle områdene (blant annet Serbia og Montenegro) vant de tidligere kommunistpartiene. Det samme gjelder for øvrig det første frie valget i Bulgaria. Mønnesland (1995) skriver at man kan: ”... *spekulere på om det var kulturelle trekk som fremmet en kommunistisk seier*” (ibid.: 260-261).

Disse kulturhistoriske utviklingslinjene kan ha hatt påvirkning på bakgrunnsvariabler som arv fra fortiden, sosial struktur, sosial kapital og politiske verdier. Kollektivism ble fremmet på bekostning av individualisme. Disse typene variabler skal jeg undersøke nærmere i kapittel 6. I kapittel 5 vil jeg sammenlikne vesteuropeisk versus jugoslaviske kultur på makronivå. Basert på beskrivelsen i dette kapitlet er det rimelig å forvente at befolkningen i Jugoslavia på midten av 1990-tallet, i motsetning til i Vest-Europa, vil tendere til å ha autoritære holdninger.

5. EN SAMMENLIKNING AV POLITISK KULTUR I JUGOSLAVIA OG VEST-EUROPA PÅ MIDTEN AV 1990-TALLET

5.1 Innledning

De internasjonale holdningsundersøkelsene The World Value Survey 1995-1998 (WVS) og The Yugoslav Public Opinion 1996 (YPO) gir oss anledning til å måle demokratiske versus autoritære holdninger. Hensikten med dette kapitlet er å besvare den andre av de tre problemstillingene: Er det slik at jugoslavene hadde en høyere eller lavere grad av demokratisk holdning enn befolkningen i Vest-Europa på midten av 1990-tallet?

Institusjonelle makroteorier har som hypotese at det er minimale ulikheter med hensyn til tillit (politisk kultur) innenfor et land, ved at man antar at rasjonelle borgere med full informasjon vil vurdere regimeutøvelse likt (Mishler & Rose 2001: 45). Derimot kan det forventes ulikheter mellom land, og forventningen i dette kapitlet er at de jugoslaviske respondentene vil velge mer autoritære svaralternativer enn de vesteuropeiske.

I 5.2 gjør jeg rede for bakgrunnen for spørsmålsformuleringene som skal tjene som avhengige variabler i dette kapitlet. I punkt 5.3 rapporterer jeg resultatene fra Vest-Europa og Jugoslavia komparativt, hvor indeksen er splittet opp i enkeltvariabler. I punkt 5.4 viser jeg hvordan de vesteuropeiske og jugoslaviske resultatene forholder seg til hverandre når de vesteuropeiske resultatene er samlet i en gjennomsnittlig verdi. Kapitlet blir avrundet i punkt 5.5 med et sammendrag og spørsmål som skal bidra til undersøkelsen videre i kapittel 6.

5.2 Spørsmålsformuleringene

Formålet med dette kapitlet er altså å plassere den jugoslaviske politiske kulturen på en dimensjon hvor ytterpunktene er *demokratisk holdning versus autoritær holdning*. Dette gjør jeg ved å sammenlikne tall hentet fra den jugoslaviske undersøkelsen, YPO 1996, med vesteuropeiske tall, hentet fra WVS 1995-1998.

Spørsmålsformuleringene jeg har brukt er listet opp i tabell 5.1. Tabellen viser likheten mellom formuleringene fra WVS 1995-1998 og YPO 1996. Spørsmålsformuleringene i WVS og YPO er ment å uttrykke den samme dimensjonen. Respondentene ble bedt om å velge mellom 4 svaralternativer: ”Helt enig”, ”delvis enig”, ”delvis uenig” eller ”helt uenig” i tillegg til ”vet ikke”. Her gjengir jeg de opprinnelige, engelske spørsmålsformuleringene. Senere går jeg over til å bruke norsk ordlyd på formuleringene. Spørsmålsformuleringene vil bli kommentert nærmere under punktene i analysen, i underpunktene til 5.3.

Når jeg sammenlikner land fra Vest-Europa med Jugoslavia er det viktig å ha i mente at folk fra disse områdene har levd med ulike typer erfaringer. Med dette tenker jeg på de nasjonale løsrivelsesprosessene i Jugoslavia på 1990-tallet, som førte til krigstilstand og konsolidering av nasjonale grenser. Slike erfaringer er i dag et tilbakelagt stadium for vesteuropeiske innbyggere, kanskje bortsett fra enkelte i den eldste generasjonen. Det er også en viss risiko for at folk ikke har tenkt prinsipielt om demokrati da de svarte på spørsmålene i undersøkelsen, men brukt hverdagen sin som måleinstrument. Dette vil si at funn kan enten forklares metodologisk eller substansielt. En fare vil alltid være at en spørsmålsformulering i WVS måler noe annet enn spørsmålsformuleringen i YPO. Som man vil se, er spørsmålene for Vest-Europa (WVS 1995-1998) formulert noe annerledes, selv om de omhandler om de samme fenomenene som i YPO 1996-undersøkelsen. På den ene siden kan forskjeller i spørsmålsformuleringer gjøre resultatene mindre sammenliknbare. På den andre siden kan det hevdes at justeringer av

spørsmålsformuleringene er nødvendig, fordi spørsmålene kan oppfattes forskjellig avhengig av respondentenes erfaringsbakgrunn.

Tabell 5.1: Tilsvarende spørsmålsformuleringer for WVS 1995-1998 og YPO 1996.

Vest-Europa: WVS 1995-1998

Jugoslavia: YPO 1996

Having a strong leader does not have to bother with parliament and elections?

It is the best to abolish the parliament and elections and to have a strong leader who can quickly decide things?

Having the army to rule?

The army should govern the country?

Democracies are indecisive and have too much squabbling?

Political parties make people quarrel?

Democracies aren't good at maintaining order?

Democracy is dangerous because it may bring about disorder and disorganization?

Democracy may have problems but it's better than any other form of government?

Democracy may have weak-nesses, but it is still better than other forms of government?

Here's one more statement. How strongly do you agree or disagree with it? "Using violence to pursue political goals is never justified".

If the realization of some important social objectives, like unitary state, national unity or more justice, required violence, then its use would be rightful?

For å oppnå et mest mulig klart bilde av respondentenes holdninger til demokrati har jeg lagt sammen kategoriene "helt enig" med "delvis enig" og "helt uenig" med "delvis uenig". Når jeg opererer med *opinionsbalansetall*, blir andelen som uttrykker positive holdninger til demokrati trukket fra andelen som er negative. Differansen her er de tallene jeg skal bruke til sammenlikning i dette punktet. Opinionsbalansen fra Jugoslavia rapporteres i høyre kolonne i tabellen slik at det blir enkelt å sammenlikne med

resultatene fra Vest-Europa. Spesielt vil jeg peke på det gjennomsnittlige resultatet fra de vesteuropeiske landene, som i denne oppgaven danner et *demokratisk nivå*.

5.3 Sammenlikning av demokratisk versus autoritær holdning i de vesteuropeiske landene og Jugoslavia

Dette kapitlet har til hensikt å kartlegge deler av den jugoslaviske politiske kulturen. For å gjøre dette skal jeg sette den politiske kulturen i perspektiv ved å sammenligne den med vestlige land, med utgangspunkt i data fra samme tidsperiode. Det vil være nødvendig med en forenkling av svarene før jeg kan sammenligne resultatene for variablene.

Resultatene vil bli presentert i tabellform. ”Vet ikke”-gruppen er holdt utenfor prosentueringsgrunnlaget. I tabellene nedenfor er svarfordelingene gjengitt i tabellenes øvre del. Nederste delen av tabellen viser opinionsbalansetall fordelt etter land og hvilken svarkategori respondentene har valgt. Etter å ha trukket de som er enige fra de som er uenige i den aktuelle spørsmålsformuleringen, vil en *positiv* opinionsbalanse (+) vise at det er en overvekt av respondenter som velger de mest demokratiske svaralternativene. En *negativ* (-) balanse viser at det er flest respondenter som foretrekker ikke-demokratiske alternativer. Når de vesteuropeiske landene slås sammen vil dette utvalget bli mye større enn det jugoslaviske utvalget. Men det jugoslaviske utvalget er større enn de andre landene hver seg.

5.3.1 Holdningen til om de militære bør styre landet

Disse to formuleringene (fra WVS og YPO) har samme skalaretning, og uttrykker det samme – holdninger til at hæren eller militæret overtar styret i landet, noe som vil innebære en avvikling av et liberalt demokrati. Slike regimer har ofte ført til personforfølgelse og usikkerhet for annerledestenkende. Eksempler på slike regimer har man hatt i Sør-Amerika på 1970-tallet og i Hellas 1967-1974. Dette siste eksemplet leder oss inn på det faktum at de militære har lange tradisjoner for militærkupp og innblanding i det sivile styret på Balkan og i Jugoslavia (Crampton 2002: 236, Allcock 2000: 176 og

270 og Mønnesland 1995: 235-236). Selv om militære har holdt en lav profil i de postkommunistiske samfunnene, kan det være rimelig å forvente at respondentene fra Jugoslavia, til forskjell fra respondenter i vesteuropeiske land, favoriserer militærstyre som politisk regime på 1990-tallet i tråd med den historiske tradisjonen for dette. Respondenter som velger svarkategorien ”helt uenig” viser en liberal demokratisk holdning skalaen for demokratisk versus autoritær holdning.

Tabell 5.2: Holdningen til om de militære bør styre landet? Fordeling og opinionsbalanse

		Norge 96	Sverige 96	Finland 96	Sveits 96	Vest-Tyskland 97	Spania 96	Vest- europeisk gj.snitt	Jugoslavia 96
1 Helt enig	%	1	1	2	1	0	2	1	13
2 Delvis enig	%	4	3	9	4	1	8	5	21
3 Delvis uenig	%	25	24	33	28	13	31	24	36
4 Helt uenig	%	71	72	56	67	86	60	70	29
Sum	%	101	100	100	100	100	101	100	99
N		1112	986	932	1123	1003	1093	7302	1945
Opinionsbalanse	%	+ 91	+ 92	+ 78	+ 90	+ 98	+ 81	+ 88	+ 31

Tabell 5.2 viser hvordan respondenter fra både Vest-Europa og Jugoslavia fordeler seg med hensyn til spørsmålet om de militære bør styre landet.

Opinionsbalansetallene er +88 prosent for Vest-Europa og +31 prosent for Jugoslavia. Det er altså +57 prosent flere i Vest-Europa som gir positive besvarelser, dvs. at det er et skarpt skille i holdning mellom Vest-Europa og Jugoslavia. Alle de vesteuropeiske landenes resultater er mer positive enn det jugoslaviske.

Det er enkelt å få inntrykk av at jugoslavene ikke er fremmede for et militærstyre når opinionsbalansetallene for Jugoslavia sammenliknes med Vest-Europa. Et slikt inntrykk forsterkes når vi måler styrken i holdningene. I Vest-Europa er det en stor overvekt av respondenter som er helt sikre motstandere av militærstyre (kategorien ”helt uenig”). Det er langt flere som er negative til militærstyre enn blant tilsvarende respondenter fra Jugoslavia.

Denne tendensen samsvarer med forventningen som ble stilt opp i første avsnitt i dette punktet. I den grad jugoslaviske respondenter gjenspeiler befolkningen, får vi inntrykk av at den jugoslaviske kulturen gjør at folk er mer tilbøyelige enn vesteuropeerne til å godta militærstyre. Men de kan ikke plasseres på den autoritære siden av måleskalaen for demokratisk versus autoritær holdning, fordi flertallet er mot militærstyre.

5.3.2 Holdningen til sterk leder fremfor parlamentarisme?

Jugoslavia har hatt en lang periode med autoritære regimer med såkalte sterke menn som statsledere (Thomas 2000:424, Miller 1997:162 og 178-179). Det er derfor naturlig å forvente at borgerne i landet i større grad enn borgerne i vesteuropeiske land vil foretrekke en regimetype som har vært vanlig i generasjoner på 1990-tallet.

Spørsmålsstillingene og skalaretningen er den samme. Disse spørsmålene med nesten identisk ordlyd måler holdninger til å se prinsipielt bort fra folkevalgte institusjoner i det politiske systemets *input*- og *withinput*-nivå.¹⁷ Men det er mulig å peke på en nyanse i spørsmålsformuleringene: WVS-formuleringen er ”... *does not have to bother with parliament* ... Mens YPO-formuleringen er ”*It is the best to abolish the parliament* ...

Det kan hevdes at den ”vesteuropeiske varianten” uttrykker en tvetydighet som kan trekke tankene mot en sterk president og ikke entydig mot en diktator, som i YPO-formuleringen. Disse formuleringene er ment å tappe respondentenes holdninger til parlamentarismens rolle i et demokratisk politisk system. Med et sosialiseringsspektiv i bakhodet, vil det være naturlig å forvente at respondentene fra ulike land vil tendere mot å velge seg en type statsledere de er vant til fra tidligere; Finner ønsker seg kanskje en sterk parlamentarisk president, og jugoslavene kan tenke seg en diktatorisk leder. Respondentene som svarer ”helt uenig” anses for å ha en demokratisk holdning.

Mønsteret er *annerledes* her enn for holdninger til militærstyre. Ifølge tabellen er vesteuropeiske respondenter mer tilbøyelige til å ønske en sterk leder enn de jugoslaviske.

¹⁷ Jeg skrev om David Eastons (1965) inputmodell i kapittel 2.3.

Hvis vi fokuserer på svarkategorien ”helt uenig”, som her representerer det mest demokratiennlige svaralternativet, er andelen som er helt sikre på at de ikke ønsker en sterk leder den samme i Jugoslavia (+48 prosent) som det vesteuropeiske gjennomsnittet (+47 prosent).

Tabell 5.3: Holdningen til sterk leder fremfor parlamentarisme? Fordeling og opinionsbalanse

		Norge 96	Sverig e 96	Finland 96	Sveit s 96	Vest- Tyskland 97	Spani a 96	Vest- europesk gj.snitt	Jugoslavia 96
1 Helt enig	%	2	6	7	6	2	6	5	4
2 Delvis enig	%	12	20	20	23	8	24	18	7
3 Delvis uenig	%	24	27	38	34	18	38	29	41
4 Helt uenig	%	62	46	35	37	72	31	47	48
Sum	%	100	100	100	100	100	99	100	100
N		1112	983	931	1027	997	1037	7108	1941
Opinionsbalanse	%	+ 52	+ 47	+ 46	+ 42	+ 80	+ 39	+ 51	+ 78

Opinionsbalansen forteller oss at et betydelig mindretall blant de vesteuropeiske respondentene aksepterer en sterk leder. Finland, Sveits og Spania er de landene som bidrar sterkest til at det vesteuropeiske gjennomsnittet endte på +51 prosent, mot +78 prosent for Jugoslavia. Dette er en forskjell som går i jugoslavisk favør. Resultat er overraskende med tanke på at jeg inntok motsatt standpunkt på forhånd.. Blant landene i Vest-Europa individuelt sett er det bare de vesttyske respondentene som har et høyere opinionsbalansetall (+80 prosent flere som er negative enn det er som er positive til en diktatorliknende skikkelse) enn de jugoslaviske. De norske respondentene skiller seg også ut fra det vesteuropeiske mønsteret ved at andelen som definitivt er i mot (svarkategorien ”helt uenig”) en diktator er høyere enn i Jugoslavia.

På dimensjonen demokratisk vs. autoritær, betyr dette resultatet at flertallet av de jugoslaviske respondentene ikke uttrykker autoritære holdninger, og resultatet er heller ikke i samsvar med forventningen fra første avsnitt i dette punktet. Det kan tvert imot hevdes at respondentene fra Jugoslavia har vist en høyere grad av demokratisk holdning enn vesteuropeerne i besvarelsen av dette spørsmålet. Forklaringen på dette funnet kan

enten være metodologisk eller substansiell. En nærliggende metodologisk forklaring er at spørsmålsformuleringen i WVS måler noe annet enn spørsmålsformuleringen i YPO, grunnet den tidligere nevnte tvetydigheten. Alternativt kan det tenkes at jugoslaviske respondenter ikke ønsker en sterk leder fordi det også innebærer sentralisering, med blant annet tanke på at begrepet om desentralisering var et honnørord under titotiden.

5.3.3 Holdningen til om demokrati fører til at folk kun krangler

Denne variabelen gjelder de mellomliggende institusjonenes (politiske partier, media og interesseorganisasjoner) rolle i pluralismen i det politiske samfunnet. Den grunnverdien som denne spørsmålsformuleringen prøver å fange opp er de liberale demokratienes prinsipp om deltagelse fra de mange og muligheten til å påvirke politiske beslutninger ved bruk av politiske partier og interesseorganisasjoner. Det er grunn til å forvente at jugoslavene på 1990-tallet tok avstand fra parlamentarisme (Miller 1997: 161-162), med tanke på den svake historiske tradisjonen for demokratisk parlamentarisme, sammenliknet med vesteuropeiske land.

Tabell 5.4: Holdningen til om politiske partier skaper kun skaper krangel blant folk. Fordeling og opinionsbalanse

		Norge 96	Sverige 96	Finland 96	Sveits 96	Vest- Tyskland 97	Spania 96	Vest- europisk gj.snitt	Jugoslavia 96
1 Helt enig	%	13	10	12	12	2	6	9	29
2 Delvis enig	%	46	52	49	62	29	36	46	39
3 Delvis uenig	%	26	24	29	23	53	48	34	23
4 Helt uenig	%	16	14	10	3	16	11	11	10
Sum	%	101	100	100	100	100	101	100	101
N		1114	983	918	1093	990	1081	6179	1940
Opinionsbalanse	%	- 17	- 24	- 22	- 48	+ 38	+ 17	- 9	- 36

Disse formuleringene likner og skalaretningen er den samme. Påstanden respondentene blir bedt om å ta stilling til er at parlamentarisme og flerpartisystem kun avler prat og ingen handling. Det kan for eksempel synes som et kaos når det britiske underhuset samles med masse roping og krangling, og tilsvarende har jugoslavene erfaring med sitt eget mellomkrigsdemokrati, der den autoritære kongen klarte å undertrykke den oligarkiske parlamentarismen. Men da ser man bort fra at demokratiets fortrinn er

diskusjon. Det er sannsynligvis ikke naturlig for en befolkning med erfaringsbakgrunn fra autoritære regimer å kjenne til demokratiens regler; å forstå viktigheten av meningsutveksling uten å bruke utenomparlamentariske midler. Ved å svare "helt uenig" på dette spørsmålet vil intervjuobjektet framstå som en tilhenger av demokratiske spilleregler. Dette vil plassere respondenten på den demokratiske siden av demokrati versus authoritarianismeskalaen. Prosentpoengene vises i tabell 5.4.

Tabell 5.4 viser en noe uventet tendens. Respondentene fordeler seg relativt jevnt over de fire svarkategoriene, sammenlignet med de to foregående tabellene hvor andelen som uttrykte demokratiske holdninger var mye høyere.

Svarene på denne spørsmålsformuleringen om tiltroen til det demokratiske systemet er oppsiktsvekkende på flere måter. De viser for det første en negativ tendens for de vesteuropeiske landene; flere av dem er land som er ansett for å ha vært demokratier en god stund: Det er 9 prosent flere respondenter som er negative enn positive til demokratiens beslutningsdyktighet. En annen oppsiktsvekkende observasjon er at de vesteuropeiske landene som er mest positive til det demokratiske systemet, er de landene som har kortest demokratisk historie: Vest-Tyskland og Spania.

Svarfordelingen for de jugoslaviske respondentene var enda jevnere (slak normalfordelingskurve) over de fire svarkategoriene og opinionsbalansen er enda mer negativ enn det vesteuropeiske gjennomsnittet: -36 prosent avslører en meget liten tro på generelle demokratiske mekanismer. En annen tolkning kan være at respondentene umiddelbart tenkte på sitt eget Milosević-regime og at flest derfor brukte de mest negative kategoriene (her: "Helt enig" og "delvis enig"). Valget av tolkning bør være den samme når de vesteuropeiske resultatene skal kommenteres, dvs. at opinionsbalansetallet på -9 prosent representerer enten mistro til demokratiske mekanismer eller mistro til sine egne regimer.

Den komparative slutningen fra dette punktet er at både vesteuropeerne og jugoslavene kan anses som holdningsmessig autoritære, men jugoslavene klart mest autoritære. Det jugoslaviske resultatet samsvarer med resultatet i punkt 5.4.1, men ikke med punkt 5.4.2, der de jugoslaviske respondentene framstod som meget demokratiske. Samlet sett spriker de jugoslaviske resultatene med hensyn til demokratisk versus autoritær holdning etter dette punktet. Men resultatet er i tråd med forventningen fra første avsnitt i dette punktet.

5.3.4 Holdningen til om demokratier ikke kan opprettholde ro og orden og derfor er farlige

Dette handler om holdningen til toleranse overfor interessekamp, gatedemonstrasjoner og liknende. Autoritære og totalitære regimers troverdighet ser ut til å stå og falle ved om de kan kontrollere befolkningens politiske handlingsfrihet. En måte å kontrollere befolkningen på er å spille på paranoia. Tito brukte trusselen fra både ytre og indre fiender til å skaffe seg enhet i etterkrigstiden. Milosević brukte på 1990-tallet trusselen om indre nasjonalister (først slovenerne og kroatene, siden muslimene i Bosnia-Hercegovina og Kosovo) og trusselen om ytre fiender (blant annet USA og vesten) for å skaffe seg oppslutning (Thomas 2000: 425, Miller 1997: 169). Sammenliknet med vesteuropeiske land er det grunn til å forvente lav oppslutning om politisk interessekamp i Jugoslavia på 1990-tallet, i tråd med den svake tradisjonen for dette.

Respondenter som velger kategorien ”helt uenig” viser at de forstår det demokratiske politiske systemets inputmekanisme.

Tabellen viser, som resultatene i punkt 5.4.2, at de jugoslaviske resultatene hever seg over de vesteuropeiske.

Dersom vi først ser på den mest positive svarkategorien (”helt uenig”), de som er helt sikre, er det kun ett lands respondenter som gir en mer positiv respons enn respondentene fra Jugoslavia: Sverige, selv om forskjellene er meget små. Men det vesteuropeiske gjennomsnittet ligger under det jugoslaviske (+46 prosent mot +60 prosent). Spania

utmerker seg med en meget lav verdi sammenliknet med de andre landene (13 prosent som mener demokratiet kan opprettholde ro og orden) når vi retter oppmerksomheten mot kun den mest positive svarkategorien, ”helt uenig”.

Tabell 5.5: Holdningen til påstanden om demokratier ikke kan opprettholde ro og orden. Fordeling og opinionsbalanse

		Norge 96	Sverige 96	Finland 96	Sveits 96	Vest- Tyskland 97	Spania 96	Vest- europeisk gj.snitt	Jugoslavia 96
1 Helt enig	%	5	3	6	5	1	4	4	4
2 Delvis enig	%	27	23	29	23	11	25	23	16
3 Delvis uenig	%	39	35	40	57	60	58	48	49
4 Helt uenig	%	29	38	26	15	28	13	25	31
Sum	%	100	100	100	100	100	100	100	100
N		1110	956	895	1090	979	1069	6099	1942
Opinionsbalanse	%	+ 36	+ 47	+ 31	+ 44	+ 76	+ 42	+ 46	+ 60

Ser vi på opinionsbalansetallene, er det 60 prosent flere i Jugoslavia som stiller seg positivt til at demokratier kan opprettholde ro og orden enn det er som stiller seg negativt. I Vest-Europa er den gjennomsnittlige opinionsbalansen +46 prosent. Dette betyr at det er 14 prosent flere jugoslaviske respondenter som har positive holdninger. De vesttyske respondentene opptrer som ”outliers” ved at verdien her er mye høyere enn for de andre landenes respondenter når vi fokuserer på opinionstallet (+76 prosent).

Respondentene har her konsentrert seg mest omkring svarkategorien ”delvis uenig”. Det er sannsynligvis nødvendig å ta høyde for at respondentene ikke bare tenker i prinsipielle demokratiske baner, men at de også tenker på sine egne regimer og regjeringer (performance-aspektet) når de svarer.

Det mønsteret som nå avtegner seg for Jugoslavia er ikke blitt mindre krystallisert etter dette punktet. Resultatet strider med forventningen som ble stilt opp i begynnelsen av dette punktet. Sammenliknet med resultatet i forrige punkt ser vi at jugoslavene ikke stoler på demokratiets beslutningsdyktighet, men tror her at demokratiske regimer kan

holde orden. Det kan være at demokrativennlige og demokratifiendtlige krefter kjemper om hvilken holdning som skal være toneangivende i Jugoslavia.

5.3.5 Holdningen til om demokrati er det beste alternativet blant regimetyper?

På samme måte som Robert A. Dahl (1971) skrev om *polyarkiene*, har også de liberale demokratier sine mangler. Men det finnes sannsynligvis ingen andre moderne regimetyper som også ivaretar verdier som individuelle rettigheter på samme måte. I tråd med den svake historiske tradisjonen for demokrati sammenliknet med vesteuropeiske land, er det mulig å forvente at den jugoslaviske befolkningen ikke er predisponert for et demokratisk styre på 1990-tallet.

Det er heller ikke her nødvendig å snu verken spørsmålsformuleringene eller skalaretningen da både WVS- og YPO-formuleringene går i samme retning. Prinsipielt er dette et demokrativennlig spørsmål og respondenter som velger kategorien ”helt enig”, viser en demokratisk holdning.

Andelen som velger de mest demokratiske svaralternativene i tabell 5.6 gir meget høye opinionsbalansetall både for de vesteuropeiske og jugoslaviske respondentene. Men respondentene i Vest-Europa kan anses som om de er mer sikre i valget av svarkategori enn de jugoslaviske; det var 49 prosent som svarte helt enig i Vest-Europa, og 37 prosent i Jugoslavia. Men alle ”helt enig”-alternativene lå høyere enn 37 prosent i Vest-Europa. Norge og Sverige har de høyeste verdiene, med 73 og 69 prosent som svarer ”helt enig”.

Dette bildet endrer seg når vi ser på opinionsbalansetallet. Her er det jugoslaviske resultatet praktisk talt på linje med de vesteuropeiske resultatene. I Jugoslavia er det betydelig flere som velger ”delvis enig”, noe som gjør at opinionsbalansen (Vest-Europa versus Jugoslavia) blir nesten lik. Allikevel er det flere respondenter i Vest-Europa (53 prosent mot 37 prosent) som er helt sikre på at demokrati er den beste regimetypen.

Tabell 5.6: Holdningen til om demokrati er det beste alternativet blant regimetyper. Fordeling og opinionsbalanse

		Norge 96	Sverige 96	Finland 96	Sveits 96	Vest- Tyskland 97	Spania 96	Vest- europeisk gj.snitt	Jugoslavia 96
1 Helt enig	%	73	69	44	43	49	40	53	37
2 Delvis enig	%	22	25	41	48	45	53	39	54
3 Delvis uenig	%	3	5	11	8	5	6	6	7
4 Helt uenig	%	2	1	3	1	1	1	1	2
Sum	%	100	100	99	100	100	100	99	100
N		1111	958	892	1102	996	1110	6169	1953
Opinionsbalanse	%	+ 90	+ 88	+ 71	+ 82	+ 88	+ 86	+ 84	+ 82

Det kan muligens tolkes slik at de vesteuropeiske respondentene er noe mer demokratisk i sine holdninger, men det er mer riktig å si at jugoslavene i praksis stiller likt i demokratiske holdninger da denne undersøkelsen gjør bruk av opinionsbalansetallmål for rapporteringen av resultater. Forventningen som ble stilt opp tidligere i dette punktet er derfor ikke oppfylt.

5.3.6 Holdningen til om bruk av vold for å oppnå politiske mål aldri er akseptabelt

Her balanseres det mellom det ”weberske” begrepet om *voldsmonopol* og et maktbegrep som for eksempel går ut over prinsippene for menneskerettigheter. Det siste anses for umoderne og kan ikke aksepteres i moderne demokratiske samfunn. Selv om formålet skulle være av stor nasjonal betydning, bør det ikke finnes anledning for styresmaktene å bruke politi eller militære mot befolkningen for å for eksempel slå ned demonstrasjoner eller kneble minoriteter i demokratiske samfunn. Allcock (2000: kapittel 13) har et resonnement om at vold har en viss legitimitet i det jugoslaviske samfunnet gjennom nøkkelordene militarisering av samfunnet, en levende blodfeidetradisjon, voldelige rollemodeller og vold som symbol på fremgang. Men en modernitet krever en *demilitarisering* av samfunnet (Allcock 2000.: 384-406). De fleste av statslederne, fyrstene og kongene, i Serbia, Montenegro og Jugoslavia mellom 1868 og 1934 ble

myrdet (Pavlowitch 2002). Politiske mord forekom også på 1990-tallet i Jugoslavia.¹⁸ Det er mulig å forvente at vold er et legitimt virkemiddel i deler av befolkningen i Jugoslavia for å oppnå viktige politiske mål, til forskjell fra vesteuropeiske land. Dette spørsmålet i YPO-undersøkelsen er formulert motsatt av WVS-formuleringen, og på en slik måte at det vil være enkelt for jugoslavene å være enige i at vold under visse omstendigheter er påkrevet (ja-siingeffekt) (For å sammenlikne spørsmålsformuleringene, se tabell 5.1).

Variabelen fra YPO må snus rent teknisk slik at skaleringen går i samme retning som i variabelen fra WVS. Å bruke ”helt enig”-kategorien betyr at respondentene plasserer seg på den demokratiske siden av dimensjonen demokratisk versus autoritær i tabellen under.

Tabell 5.7: Holdningen til om bruk av vold for å oppnå politiske mål er aldri akseptabelt? Fordeling og opinionsbalanse

		Norge 96	Sverige 96	Finland 96	Sveits 96	Vest- Tyskland 97	Spania 96	Vest- europeisk gj.snitt	Jugoslavia 96
1 Helt enig	%	86	83	78	66	49	66	71	10
2 Delvis enig	%	5	5	12	26	36	10	16	23
3 Delvis uenig	%	3	2	6	6	10	4	5	42
4 Helt uenig	%	6	9	3	3	5	20	8	26
Sum	%	100	99	99	101	100	100	100	101
N		1119	1000	934	1167	998	1177	6395	1948
Opinionsbalanse	%	+ 82	+ 77	+ 81	+ 83	+ 70	+ 52	+ 74	- 35

Her ser vi at det jugoslaviske opinionsbalansetallet skiller seg markant fra resultatene for de vesteuropeiske landene og følgelig gjennomsnittet av disse. Blant de jugoslaviske respondentene er det langt flere som mener at vold er et akseptabelt virkemiddel enn de som ikke er tilhengere av dette: -35 prosent. Vi ser lett at avstanden mellom Vest-Europa og Jugoslavia er meget stor når den oppopperende opinionsbalansen er på +74 prosent.

¹⁸ På høyeste politiske plan ble Milosevic’ patron, Stambolic likvidert i 2000 og Djindjic i 2003.

Forskjellene understrekes ved at Jugoslavias respondenter stort sett unngikk den demokratisk mest positive svarkategorien ("helt enig"); bare 10 prosent mente vold som politisk virkemiddel var forkastelig. Slutningen vedrørende forventningen fra første avsnittet i dette kapitlet er oppfylt.

5.4 Oppsummerende sammenlikning: Vest-Europa versus Jugoslavia

I punktene 5.3.1 – 5.3.6, har jeg undersøkt holdninger i Vest-Europa versus Jugoslavia i detalj. Her skal jeg samle alle variablene i den hensikt å kunne avdekke ulikheter i holdning mellom Jugoslavia og Vest-Europa. Tabell 5.8 viser et sprik mellom de vesteuropeiske og de jugoslaviske holdningene, men tallet for Vest-Europa (+56 prosent) viser en klar overvekt av demokratiske holdninger. I Jugoslavia var denne tendensen svakere, med en overvekt på kun +30 prosent med demokratiske holdninger. Dette er en differanse på 26 prosentpoeng i Vest-Europas favør. Men isolert sett er det flere i Jugoslavia som har en demokratisk holdning enn de som ikke har det.

Slik det kommer frem av tabell 5.8, svarer jugoslavene mer demokratisk positivt enn respondentene i Vest-Europa på de to direkte spørsmålene om *man ønsket en sterk leder fremfor parlamentarisme* og om *demokratier ikke kan opprettholde ro og orden*. Det er henholdsvis differanser på 27 prosent og 14 prosent flere jugoslaviske respondenter som stiller seg positivt til demokratiske holdninger.

Variabelen som måler *holdningen til om demokratier er det beste alternativet blant regimetyper* viser at respondentene inntar omtrent samme holdning i både Vest-Europa og Jugoslavia; + 84 prosent og + 82 prosent forteller om høye andeler som er tilhengere av en demokratisk styreform fremfor andre regimetyper. Respondentene fra Vest-Europa og Jugoslavia viser høy grad av demokratisk holdning, og her er resultatene for like å regne. På variablene *om de militære bør styre landet*, *om demokratier fører til ubesluttomhet* og

kaos og om vold er et akseptabelt virkemiddel for å oppnå politiske mål viser resultatene store forskjeller i vesteuropeisk favør.

Tabell 5.8: Sammenlikning av opinionsbalansen Vest-Europa versus Jugoslavia basert på gjennomsnittstall

		Vesteuropeiske resultater	Jugoslaviske resultater
De militære bør styre	%	+ 88	+ 31
Sterk leder fremfor parlamentarisme	%	+ 51	+ 78
Demokrati fører til ubeslutsomhet	%	- 9	- 36
Demokratier kan ikke opprettholde ro og orden	%	+ 46	+ 60
Demokratier er det beste alternativet blant regimetyper	%	+ 84	+ 82
Bruk av vold er aldri akseptabelt for å oppnå politiske mål	%	+ 74	- 35
Gjennomsnittlig opinionsbalanse	%	+ 56	+ 30

Det er på disse spørsmålsformuleringene at differansen i opinionstallene + 56 prosent versus + 30 prosent oppstår. Den jugoslaviske responsen kan tolkes henholdsvis som at de militære kreftene har en plass i folks bevissthet, et ønske om rask handling som demokratier ikke kan tilfredsstille, og at samfunnet ikke kan anses som demilitarisert (som jeg resonnerer rundt i kapittel 5.3.6). Dersom dette er tilfelle, er dette et avvik fra moderniteten. Eller det kan være at Rokkans prediksjon om at demokratiske spilleregler har vanskelige kår der hvor stats- og nasjonsdannelsene ennå ikke er avsluttet, slår til. Dette kan være plausible forklaringer for Jugoslavia, der oppløsningen av det andre Jugoslavia og de nasjonale spenningene i det tredje Jugoslavia har vært dyptgripende begivenheter i folks liv i mange år. Det kan ha vært med på å prege deres valg i holdningsundersøkelsen.

5.5 Sammendrag av kapitlet

På bakgrunn av resultatene i dette kapitlet kom det frem at det er mulig å finne ulikheter i demokratiske holdninger. Selv om dette ikke kom entydig frem på alle variablene, kom

jeg frem til et gjennomsnittlig resultat for Vest-Europa som var signifikant forskjellig fra det jugoslaviske resultatet; I Vest-Europa var den gjennomsnittlige opinionsbalansen i favør av demokrati 26 prosentpoeng bedre enn i Jugoslavia.

Den komparative analysen i kapittel 5 viser at det er flere med autoritær holdning i Jugoslavia enn i Vest-Europa. Eventuelt er det mulig å si at det er flere individer med lav grad av demokratisk holdning enn i Vest-Europa på midten av 1990-tallet. Dette til tross for at analysen også viste at det finnes enkelte avvik i denne slutningen.

Det bør være grunnlag for å hevde at resultatene peker i retning av at segmenter i Jugoslavias politiske kultur på 1990-tallet søkte politiske autoritære løsninger. Derfor er det grunn til å ta utgangspunkt i at det finnes segmenter i det jugoslaviske samfunnet der kulturen henger sammen med den politiske autoritære strukturen. I neste kapittel skal jeg derfor, med bakgrunn i mikroteori, undersøke hvilke segmenter i det jugoslaviske samfunnet som uttrykker autoritære tilbøyeligheter.

6. POLITISK KULTUR PÅ MASSENIVÅ - EN ANALYSE AV VARIASJONER I DET JUGOSLAVISKE SAMFUNNET PÅ MIKRONIVÅ

6.1 Innledning

For å besvare den tredje problemstillingen: *Finnes det forskjell mellom de ulike segmentene i det jugoslaviske samfunnet på 1990-tallet når det gjelder demokratiske holdninger?*, skal jeg bruke måleapparatet the *Lifetime Learning Model (LLM)* (Mishler & Rose 2001b og 1997).¹⁹ Ifølge Mishler og Rose 2001b og 1997 legger mikrokulturteori vekt på at politisk tillit varierer både innenfor og mellom samfunn som et resultat av ulike politiske sosialiseringserfaringer forbundet med ulikheter i utdanning, kjønn og andre sosialstrukturelle påvirkninger. Den institusjonelle antagelsen er derimot at politisk tillit varierer på grunn av at mennesker med ulike politiske verdier og interesser vurderer politisk og økonomisk utøvelse forskjellig. Det vil være rimelig å anta at dette også gjelder for liknende politiske følelser eller holdninger. Begge disse teoretiske ståstedenes antagelser, som er uttrykk for henholdsvis kultur- og institusjonsteori, vil bli testet i dette kapitlet. Det vil bli gjort på den måten at både kulturvariabler og institusjonelle variabler er bygget inn i samme analyse og at resultatene vil bli fremstilt i samme tabell.

Kontinuiteten med kapittel 5 markeres ved at jeg bruker de samme avhengige variablene i regresjonsanalysen i dette kapitlet som da jeg analyserte det politiske forholdet mellom Vest-Europa versus Jugoslavia. Den logiske bakgrunnen for å undersøke individuelle faktorer som korrelerer med sivil kultur er, ifølge Listhaug og Wiberg (1995: 314), at

¹⁹ LLM var ikke utviklet for å studere politisk tillit eller politisk støtte i utgangspunktet. Morris Fiorinas teori på retrospektiv avstemming inspirerte til modellen i boka "Voters Begin to Chose" av Richard Rose og Ian Mcallister fra 1986. De samme forfatterne forbedret modellen ytterligere i "The Loyalties of Voters" fra 1990. I begge disse bøkene ble modellen brukt til å studere velgeres atferd.

resultatene kan anvendes til å forutsi tendenser over lang tid. Det samme perspektivet finner vi hos Mishler & Rose (1997).

I kapittel 2 gjorde jeg rede for David Eastons *input-outputmodell*, som viser hvordan et demokratisk politisk system fungerer, og hvor en sivil kultur er et uttrykk for folkelig initiativ og deltagelse (støtte og krav til det politiske systemet). Jeg førte også tradisjonen frem til Pippa Norris og *Critical Citizens* fra 1999. I dette kapitlet skal jeg undersøke faktorer som kan forklare graden av støtte til det demokratiske regimet, etter at sammenligningen mellom Vest-Europa og Jugoslavia i forrige kapittel viste at jugoslavene skåret lavere på demokratiske holdninger enn den vesteuropeiske befolkningen. Hensikten med regresjonsanalysen er å forsøke å undersøke om det er spesielle grupper eller segmenter i samfunnet som er mer (eller mindre) tilbøyelige til å slutte opp om demokratiske holdninger enn andre.

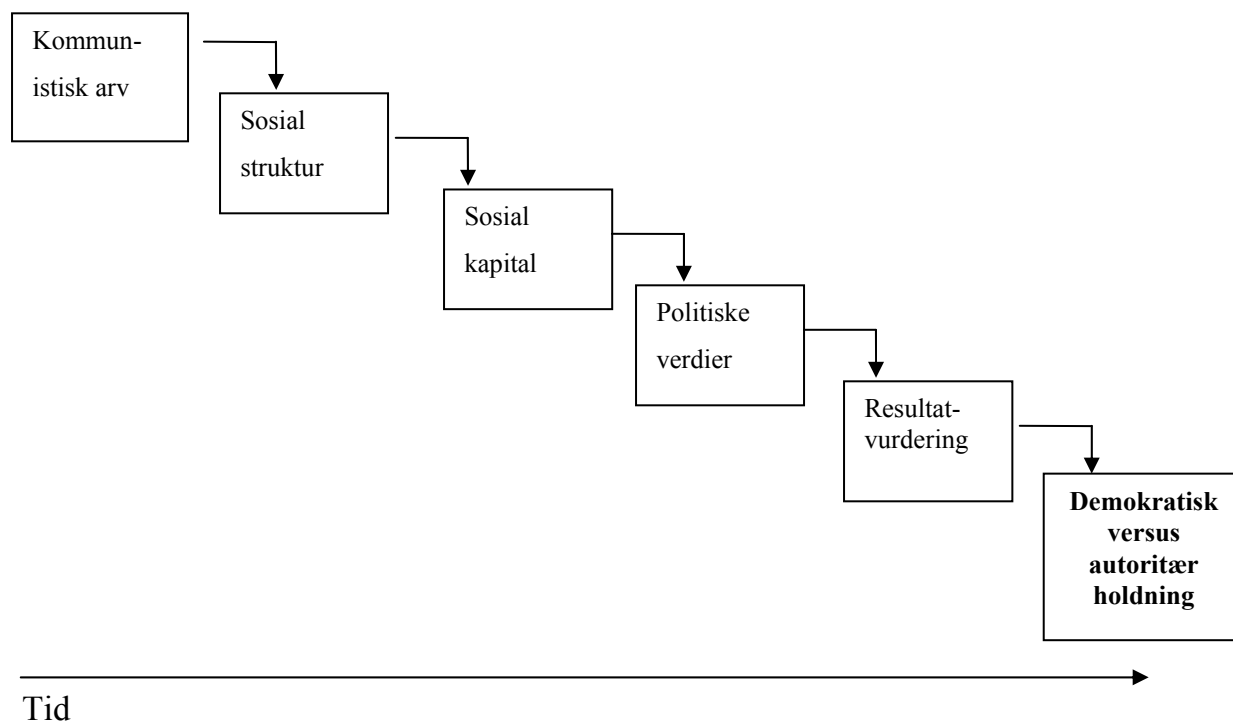
I punkt 6.2 vil jeg presentere den teoretiske modellen, LLM, som jeg skal bruke i dette kapitlet; Et måleinstrument for politisk støtte. Rapporteringen av resultatene fra regresjonsanalysen vil finne sted i punkt 6.3, før kapitlet avslutter med en oppsummering av funnene i punkt 6.4.

6.2 Modellen som forklarer demokratisk versus autoritær holdning: En teoretisk presentasjon av "The Lifetime Learning Model (LLM)

Bakgrunnen for valgte modell, *The Lifetime Learning Model (LLM)*, er at holdningene til demokrati påvirkes av mange faktorer. Modellen skal reflektere at politiske holdninger og verdier i individers levetid akkumuleres i erfarings- og læringsprosessen. LLM er en *kausal modell* der forskjellene i individenes politiskkulturelle holdning forklares ut fra fem ulike faktorer (se figur 6.1), der den første har som formål å fange opp arven fra fortiden, mens de neste tre er ulike aspekter som inngår i kultur- eller sosialiseringsteorier og den siste faktoren, resultatvurdering, et uttrykk for performanceteorier.

Selv om kommunismens kollaps representerer et skille mellom det gamle og det nye regimet, vil akkumulerte verdier fra fortiden sannsynligvis påvirke folks holdninger til demokrati i den perioden som her behandles. Derfor er det klart at den kommunistiske arven bør være med i modellen. Det er ikke ukjent at land med kommunistisk bakgrunn har miljøer som ønsker å reetablere de gamle institusjonene. Erfaringer med demokrati fra eventuelle tidligere perioder er en fordel for å unngå å falle tilbake til autoritære former (Dawisha & Parrott 1997: 46-48). Den knappe erfaringen med demokratiske tradisjoner gjør det plausibelt å forvente at den kommunistiske arven har bidratt til at det finnes grupper i befolkningen som vil respondere med en autoritær holdning.

Figur 6.1: Et *kausalt* diagram for ”the Lifetime Learning Modell (LLM)

Fokuset på kommunismens betydning for folks fortid bør imidlertid ikke overskygge det faktum at innbyggerne hadde sine egne individuelle erfaringer under kommunismen. Slike erfaringer kunne variere med deres posisjon i den sosiale strukturen (Inglehart 1997 og 1999 og Miller 1993). Sosial bakgrunn kan ses på som en innvirkning på holdninger til demokrati og authoritarianisme og plasseres etter arvvariablen, men før sosial

kapitalvariablene (figur 6.1). Variabelen for *bosted* skal forsøke gi et bilde av om parochialismens gemeinschaftdimensjon (Wagner 2003 og Thomas 2000: 8) spiller en rolle i 1990-tallets serbisk-montenegrinske samfunn, slik jeg har tatt til orde for i kapittel 4. *Nasjonalitetsvariablene* kan være viktige ettersom mye av innenrikspolitikken har dreid seg om regionalt selvstyre og om hvilke nasjonaliteter som sitter i den politiske ledelsen. Det finnes en grunnleggende debatt hvor ungare og kroater anser seg for å ha en sentraleuropeisk kultur, hvilket vil si de kan være predisponert for demokratisk politisk kultur; Nærhet og distanse til sentraleuropeisk kultur (Neumann 1999: 143-160, Seim 1994: 143-152, Garton Ash 1989:191-215, Schöpflin 1989: 7-29, Kundera 1984:1-13). Men den umiddelbare nære politiske kampen kan ta utgangspunkt i den antibyråkratiske revolusjonen (1988-1989) som brakte lojale lederskap til kommunistpartiet og Milosević i Vojvodina, Kosovo og Montenegro. Denne prosessen ledet til 1990-konstitusjonen der provinsene mistet sitt regionale selvstyre. Vojvodina og Kosovo har til felles at de ble fratatt sin regionale autonomi som var legitimert i 1974-konstitusjonen (Allcock 2000: 429-430, Thomas 2000: 44-47, 69-71 og Mønnesland 1995: 245-246). Ungarerne i Vojvodina ²⁰ skiller seg fra albanerne i Kosovo ²¹ ved at de har deltatt i de politiske prosessene etter konstitusjonsendringen og de første frie valgene i 1990 (Miller 1997: 178), men begge nasjonalitetene har en mer eller mindre åpen ambivalens til det serbiske. Kosovo representerer i tillegg stor symbolsk kapital for serberne. Denne kulturelle kapitalen har blitt overført til og brukt i politikken. Det er forventet at demokratiske holdninger henger sammen med ung alder, urbanitet, høy utdanning og lav nasjonal bevissthet, i likhet med i vesten (Gaasholt & Togeby 1995: 50-51²²).

Viktigheten av sosial kapital er understreket i mange undersøkelser om politisk kultur og er avhengig av innbyggere med predisponerte demokratiske holdninger, som er

²⁰ Vojvodina var en territoriell gevinst etter Trianonfreden i 1920, da jugoslavene hadde stått på riktig side i 1. verdenskrig (Seim 1999: 227).

²¹ Kosovo ble tildelt Serbia og Montenegro, i forbindelse med Londonavtalen, etter avslutningen av den andre Balkankrigen i 1913 (Seim 1999: 225)

²² Gaasholt og Togeby snakker om at høyt utdannede har en større toleranse enn lavt utdannede.

forutsetningen for den relasjonelle naturen omkring utstrakte sosiale organiseringer som har en rolle i utformingen av politikk. Nettverk, normer og sosial tillit letter samordning og samarbeid blant borgere med gjensidige interesser som mål har blitt definert som kjennemerke på sosial kapital (Gerner 1998: 22, Dawisha & Parrott 1997: 22-25 og 51-52). Det er også mulig å bruke *gesellschaft* som begrep i prosessen mot utviklingen av sosiale organiseringer som en viktig og anerkjent politisk arena (Brøgger 1993: 22-25; jf Tönnies 1957). I et stabilt demokratisk samfunn er det avgjørende at innbyggerne er predisponert for hvordan sosial kapital fungerer i et sivilisert samfunn, slik Robert Putnam understreker viktigheten av borgernes predisponering for demokratiske holdninger i et sivilisert samfunn. Han definerer predisponeringen, som borgeren er en del av, slik: "... a dense horizontal network of associations within a locality" (1996: 292). Ved å delta i slike sosiale nettverk lærer borgerne både å stole på hverandre og på det politiske systemet og bruke nettverkene og systempåvirkerne aktivt. Sosial kapital er en konsekvens av at individer arbeider med hverandre i en mangfoldighet av samfunnskontekster. I denne undersøkelsen forventes det at sosial kapitalmodellen i regresjonsanalysene ikke vil gi positive demokratiske effekter sett på bakgrunn av jugoslavene ikke antas å ha utviklet et sivilisert samfunn slik det fungerer i Vest-Europa (Pavlovic 2003:105, Crampton 2002: 345, Allcock 2000: 265, 284, 300-301, 434 og 437-438 og kapittel 4 i denne oppgaven).

Kulturteorier peker også på viktigheten av grunnleggende sosiale og politiske verdier som forklaring på politiskkulturelle mekanismer. En politisk verdi har blitt definert som individers forutsetninger og viktige mål i livet (Patterson 2000: 208). Verdier er meget viktige i en persons system av holdninger og overbevisninger og de er motstandsdyktige mot endring, samtidig som de også kan bidra til å utvikle eventuelle nye overbevisninger og holdninger. På bakgrunn av dette er denne indikatoren plassert kausalt i modellen (figur 6.1) for et livsløps læringsprosess etter sosial struktur- og sosial kapitalvariablene, men før "performancevariablene". Variabelen selvurdert høyre-venstre-plassering har lav verdi i analysen for de ekstreme venstreorienterte, fordi i jugoslavisk kontekst er Milosević- eller SPS-tilhengerne opprinnelige kommunister. Det bør derfor kunne antas at

disse vil fortsette å støtte det daværende sittende regimet. De moderate høyreorienterte bør i et ekskommunistisk land som Jugoslavia kunne identifiseres som den delen av befolkningen som ønsker mellomliggende institusjoner slik de er beskrevet i kapittel 2. Mellomliggende institusjoner hadde tydeligvis vanskeligheter med å fungere i vestlig forstand, skal vi legge vekt på kildene i kapittel 4.3.2. Ellers er de som er minst åpne for omverdenen og mest negative til minoriteters rettigheter kodet med lav verdi. På bakgrunn av hendelsene i Jugoslavia, tidlig på 1900-tallet, forventes det lav grad av demokratisk holdning på variablene som representerer politiske verdier.

Borgeres vilje eller evne til å støtte opp om det politiske systemet og dets institusjoner kan være mye avhengig deres tidligere politiske erfaringer. Det er imidlertid mulig at individer kan revidere sine holdninger basert på arven fra det forrige regimet i lys av mer nylige erfaringer. Men de gamle holdningene vil alltid være basis for evalueringer (Mishler & Rose 1997: 436). I modellen med livstidslæring (LLM) vil performancevariablene (resultatvurdering av regimet) bli inkludert som den siste modellen i analysene. Modellen er en blanding av politiske og økonomiske variabler. I vestlige land er det økonomiske vurderinger basert på gamle og nye makroøkonomiske forhold som har vært viktige for å evaluere politiske institusjoner (Listhaug 1995 og Listhaug og Wiberg 1995). I postkommunistiske land som Jugoslavia bør også slike økonomiske vurderinger være høyst relevant, fordi de økonomiske problemene der er meget alvorlige (Bardos 2002 og Nations in Transit 1999-2000), men også politiske vurderinger bør tas med. Det er også et poeng at en del av arven fra det tidligere regimet er at borgerne holder styresmaktene ansvarlige både for makroøkonomiske forhold og individuell velferd. Med tanke på den undertrykkende arven fra fortiden, bør en regjering som tilbyr å sikre individuelle rettigheter ha en god basis ved borgeres vurdering av det politiske system. Klingemann og Hofferbert (1999: 155) summerer dette poenget slik: "During the transition period citizen's sense of the condition of human rights is consistently more important than the perceived economic prospects as predictors of

democratic performance”. Det er forventet at holdningen til demokrati vil være negativ da befolkningen opplever den lange demokratiseringsperioden som frustrerende.

6.2.1 Operasjonaliseringen av “the Lifetime Learning Model” (LLM).

I dette underkapitlet skal jeg drøfte operasjonaliseringen av de uavhengige variablene. Den avhengige variabelen demokratisk versus autoritær holdning ble drøftet i forrige kapittel. Den operasjonelle definisjonen angir hvilke operasjoner forskeren må gjennomføre for å bestemme seg for i hvilken grad et empirisk fenomen kan passe inn i en teoretisk ramme eller ikke (Hellevik 1991: 41). Validiteten er graden av samsvar mellom et begreps teoretiske mening og det målet som brukes når vi ønsker å utføre empiriske analyser. Lav validitet har konsekvens for analysens holdbarhet. Alle de uavhengige variablene som er brukt i analysen i kapittel 6 er hentet fra YPO 1996. Variablene er valgt på bakgrunn av Rose og Mishlers (2001b og 1997) opplegg for den kausale *The Lifetime Learning Model* som er vist i figur 6.1.

I en forlengelse av den teoretiske begrunnelsen av LLM i punkt 6.2, går jeg her over til å snakke om hvordan modellene som skal brukes i analysen er operasjonalisert. For å tappe den fortidige arven, her representert ved *det kommunistiske styret*, er det kun et mål som vil bli brukt: Individets egen evaluering av regimet slik det eksisterte før 1989-90 (flere detaljer om de uavhengige variablene finnes i vedlegg B). Bakgrunnen for at det bare brukes en variabel til å representere dette første steget i LLMs kausale diagram, er ønsket om å tilfredsstille alle modellene i det kausale diagrammet. Den nevnte variabelen var den eneste aktuelle variabelen som uttrykker (nær) historisk arv. Dette problemet med få brukbare variabler av historisk karakter veier også tyngre enn argumentet om at denne variabelen kanskje kunne inngått i indeksen med avhengige variabler og at den av den grunn ikke ville være egnet som mål. Rent metodologisk kan det være at et signifikant resultat i analysen vil skyldes at denne uavhengige variabelen er nært beslektet med de avhengige variablene. På den annen side kan et eventuelt ønske om å vende tilbake til

kommunismen ikke bare være et politisk uttrykk, men også kulturelt, ved at kommunismen kan inneholde verdier om et mer ønskelig levesett.

For å kontrollere for muligheten for at individer i ulike sosiale strata vurderer det politiske systemet ulikt har jeg tatt med fire sosiale bakgrunnsvariabler i modellen: *Alder, utdanning, størrelse på bosted i form av innbyggertall og subjektiv etnisk tilhørighet*. Når jeg skal undersøke hvilken innflytelse sosial kapital har på det borgerlige samfunn er fire variabler inkludert: *Aktiv i organisasjoner, deltagelse i frivillige organisasjoner, interessert i borgerlig initiativ, diskutere politikk med venner*. De politiske verdiene skal uttrykkes ved tre variabler: *Selvvurdert venstre-høyre-plassering høyre, møte verden med åpenhet og minoriteter har krav på rettigheter*. Og til slutt har jeg den blandete økonomiske og politiske ”performance”-variabelen som har til hensikt å måle politisk og økonomisk regimeutøvelse. Variablene *tilfreds med dagens økonomi, forventninger til regimet om ti år og talefrihet* skal bidra til å tappe denne dimensjonen.

6.2.2 Regresjonsmodellen

For å teste holdninger til demokrati i Jugoslavia fra og med midten av 1990-tallet vil jeg bruke *minste kvadratsums metode* (OLS, ordinary least square regression model). Det finnes mange regresjonsmetoder å velge mellom, men OLS regnes som den mest pålitelige og best egnede når det gjelder å finne den mest passende linja til dataene (Field 2003: 105 og Skog 1998: 210). Regresjonsanalysen vil bli utført og resultatene kommentert hver for seg, med utgangspunkt i de seks avhengige settene (modellene) av variabler. Regresjonsmodellen skal bygges i nivåer og resultatene blir rapportert ved hjelp av ulike mål. For det første i prosentpoeng av forklart varians (r^2) for hver modell med variabler som trinnvis innføres i analysen. For det andre, de ustandardiserte (B) og standardiserte (β) regresjonskoeffisientene som blir rapportert for hver variabel, og er resultatet som er oppnådd i analysen første gangen variabelen er inkludert i analysen. Av dette følger at de uavhengige variablenes effekter på den avhengige variabelen er kontrollert for av de foregående variablene i regresjonsanalysen. Det er viktig for

analysens del å peke på at de ulike måleenhetene (kodingene) på de uavhengige variablene i analysen, gjør det vanskelig å sammenligne de ustandardiserte regresjonskoeffisientene (b -verdiene). Det vil være de standardiserte regresjonskoeffisientene (β -verdiene) som vil gi substansiell informasjon. Men B -verdiene må likevel ikke utelukkes fra bevisstheten, spesielt gjelder dette for tolkningen av nasjonalitetsvariablene i modell B i analysene (der måleenhetene er like). Tabellene er derfor presentert med både B - og β -verdier, selv om det er de sistnevnte som vil være gjenstand for oppmerksomhet og diskusjon.

For det tredje vil det også være inkludert en separat kolonne (til venstre) i tabellen med informasjon om de bivariate sammenhengene mellom hver enkelt uavhengig variabel og den avhengige variabelen i modellen. Disse sammenhengene er målt med Pearsons r (r).

Til slutt, ytterst til høyre i tabellene i kapittel 6.3, har jeg lagt til en kolonne for de direkte effektene av β når alle modellene er ført inn i analysen og hvor alle variablene er kontrollert for hverandre.

6.3 Undersøkelsen av demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia

I denne delen av oppgaven tar jeg sikte på å forklare variasjoner i demokratisk holdning ut fra de nevnte uavhengige variablene. Den avhengige variabelen er en indeks, der alle spørsmålsformuleringene fra forrige kapittel inngår: *Hæren bør styre landet?*, *Parlamentet og frie valg bør oppløses til fordel for en sterk leder?*, *Politiske partier skaper kun ubesluttsomhet og kaos blant folk?*, *Dersom målet er nasjonalt viktig nok, kan vold forsvares?*, *Demokrati er farlig fordi de skaper uorden og desorganisering i samfunnet?*, *Demokratier ikke er perfekte, men er allikevel det beste alternativet?* Til sammen er disse indikatorer i indeksen *demokratisk versus autoritær holdning*. Først vil jeg undersøke de avhengige variablene individuelt, og til slutt skal jeg undersøke indeksen. De avhengige variablene er beskrevet i kapittel 5.2.

6.3.1 Holdningen til om hæren bør styre landet?

Denne variabelen måler holdningen til et eventuelt militærstyre.

Tabell 6.1 Regresjonsanalyse for holdningen til Hæren bør styre landet?
(N=1962)

Variabler	r	B	S.E.	β	Direkte effekter av β	
<u>A. Arven fra kommunismen</u>						
Kommunistisk styre var bedre	.43	.475	.022	.43	.37	** ¹
Justert R^2 : Kun Modell A	.188					
<u>B. Sosial struktur</u>						
Alder	.11	-.008	.012	-.01	-.02	
Bosted i form av innbyggertall	.12	.005	.011	.01	.00	
Utdannelse	.27	.110	.015	.17	.141	** ¹
<u>Nasjonalitet</u>						
Serbisk	-.01	-.119	.083	-.06	-.01	
Montenegrinsk	.02	-.001	.092	.00	.04	
Muslimsk	.03	.179	.102	.05	.05	
Albansk	-.04	-.269	.184	-.03	-.02	
Ungarsk	-.03	-.033	.117	-.01	-.01	
Kroatisk	.03	.085	.188	.01	.02	
Jugoslavisk	.01	.016	.147	.00	.12	
Justert R^2 : Modell A+B	.220					
<u>C. Sosial kapital</u>						
Aktiv i organisasjoner	.70	.068	.048	.03	.04	
Deltagelse i frivillige organisasjoner	.01	-.007	.056	-.00	-.01	
Interessert i borgerlig initiativ	.03	-.019	.011	-.04	-.05	
Diskutere politikk med venner	.10	.008	.019	.01	.00	
Justert R^2 : Modell A+B+C	.220					
<u>D. Politiske verdier</u>						
Selvurdert venstre-høyre-plassering	-.07	.003	.021	.00	.09	
Møte verden med åpenhet	.26	.196	.027	.16	.15	** ¹
Minoriteter har krav på rettigheter	-.14	-.059	.025	-.05	-.05	
Justert R^2 : Modell A+B+C+D	.246					
<u>E. Resultatvurdering av regimet (performance)</u>						
Tilfreds med dagens økonomi	-.13	-.018	.014	-.03	-.03	
Forventninger til regimet om ti år	-.05	.006	.016	.01	.01	
Talefrihet	.16	.071	.039	.04	.04	
Justert R^2 : Modell A+B+C+D+E	.247					

Kilde: Alle variablene er hentet fra YPO (1996).

N = 1962.

Merknad: ** betyr $P < .001$, * betyr $P < .01$ når alle variablene er introdusert, og **¹/¹ når variablene først inkluderes i analysen.

Resultatene av regresjonsanalysen er presentert i tabell 6.1. I kapittel 5.3.1 kunne vi registrere en graverende forskjell mellom Jugoslavia og Vest-Europa. Resultatene av regresjonsanalysen er presentert i tabell 6.1. I kapittel 5.3.1 kunne vi registrere en graverende forskjell mellom Jugoslavia og Vest-Europa. Vesteuropeerne var mest negative til militærstyre. Forskjellen kan forklares ut fra at befolkningen ikke har hatt et dårlig forhold til hæren i Serbia. Den var et grunnleggende element i oppbyggingen av den sosialistiske republikken etter andre verdenskrig sammen med partisanmyten, og offiserskorpset ble etter hvert serbiskdominert og spilte en viktig rolle på den jugoslaviske politiske arenaen frem mot oppløsningen på 1990-tallet.

I tabell 6.1 ser vi at arven fra kommunismen har stor betydning for om militærstyre er ønsket som en mulig regimetype. Modellen forklarer for nesten 20 prosent av den totale variansen (R^2), og er derfor et meget sterkt bidrag. Dette var ikke ventet i forkant av analysen. De andre modellene i analysen som bidrar med forklaringskraft er variablene for sosial struktur og politiske verdier. Disse har ingen stor betydning for analysen, bare henholdsvis 3.6 (β -effekt = .14) og 2.7 prosent (β -effekt = .15). Det var ikke uventet at høyt utdannede var negative til militærstyre i Jugoslavia, fordi det er en trend som går igjen overalt. De gruppene som er verdimessig åpne utenverdenen stiller seg også negative til et militærstyre. Denne analysen av dannelsen av holdninger gjennom læring fra erfaringer (LLM) kan sies å fungere godt ved at den forklarer for nesten 25 prosent av den totale variansen.

6.3.2 Holdningen til om parlamentet og frie valg bør oppløses til fordel for en sterk leder?

Resultatene fra regresjonsanalysen for mikroanalysen holdningen til en sterk leder fremfor parlament og frie valg vises i tabell 6.2. I kapittel 5.3.2 viste jugoslavene høyere grad av demokratisk sinnelag enn sine analysemotstykker i vest. Dette kan bety at disse individene har en demokratisk bevissthet og at parlamentarisme og frie valg anses for å være en god kanal for å kjempe for sine interesser. En annen tolkningsmulighet er at

respondentene leser ”sterk leder” som et sterkt serbiskdominert lederskap i Beograd, noe som ikke er ønskelig dersom den regionale bevisstheten er stor. Det bor, relativt sett, et større antall muslimer i både Sandchak (et område mellom Serbia og Montenegro) og Kosovo. I Kosovo har det lenge vært ønske om autonomi, slik det var under Titotiden, eller full løsrivelse fra Serbia. Det signifikante resultatet kan være et uttrykk for dette siste. En tredje og mer utydelig tolkning kan være at parochialismen (omtalt i kapittel 4.2.2 og 4.3.2) fungerer ute i periferien, enten alene eller som en del av de forrige resonnementene. Variabelen som representerer historisk arv står for nesten 11 prosent av analysens forklarte varians. Dette er den sterkeste verdien og den positive β -verdien sier oss at den historiske arven ikke står i veien for parlamentarisme. Det vil si at de som er minst opptatt av å gjeninnføre kommunismen er mest negative til at en sterk mann skal lede landet.

Den neste modellen, sosial struktur, forklarer 7.2 prosent. Som ventet er det de med høy utdannelse og urbane mennesker som er tilhengere av parlamentarisme. De med muslimsk identitet har stilt seg negative til å oppløse parlamentet og frie valg til fordel for en sterk leder, noe som i denne analysen også betegnes som en demokratisk holdning ($B = .37$). Til sammenlikning har de med serbisk og jugoslaviske identitet negative B-verdier. Det vil si at disse gruppene ser fordelene med å ha et regime med en sterk leder. Mens de andre nasjonale identitetene er, som muslimene, positive til parlamentarisme.

En viss forklaringsvariens gir også verdimodellen (2.1 prosent). Her er det to indikatorer som har signifikant verdi, men de som møter verden med åpenhet har analysens sterkeste effekt ($\beta = .13$). Ei gruppe i den jugoslaviske befolkningen som hegner om tanken om en sterk leder fremfor parlamentarisme og frie valg, er de som er misfornøyd med den gjeldende økonomien i 1995 ($\beta = -.08$).

Det er sannsynligvis logisk med tanke på at de er skeptiske til endringene som følger med en regimeendring. Men dette betyr samtidig at de også er tro mot den linja som Milošević førte på det tidspunktet.

Tabell 6.2 Regresjonsanalyse for holdningen til Sterk leder fremfor frie valg og parlamentarisme? (N=1962)

Variabler	r	B	S.E.	β	Direkte effekter av β	
<u>A. Arven fra kommunismen</u>						
Kommunistisk styre var bedre	.33	.315	.020	.33	.28	** ¹
Justert R^2 : Kun Modell A	.109					
<u>B. Sosial struktur</u>						
Alder	.14	.019	.011	.04	.05	
Bosted i form av innbyggertall	.17	.051	.010	.11	.11	** ¹
Utdannelse	.24	.072	.014	.13	.08	** ¹
<u>Nasjonalitet</u>						
Serbisk	-.09	-.142	.074	-.09	-.04	
Montenegrinsk	.03	.029	.082	.01	.04	
Muslimsk	.11	.369	.091	.13	.12	** ¹
Albansk	.03	.256	.164	.04	.05	
Ungarsk	.03	.183	.105	.05	.05	
Kroatisk	.05	.203	.167	.03	.04	
Jugoslavisk	-.03	-.252	.131	-.05	-.04	
Justert R^2 : Modell A+B	.177					
<u>C. Sosial kapital</u>						
Aktiv i organisasjoner	.04	.012	.043	.01	.03	
Deltagelse i frivillige organisasjoner	-.01	-.032	.050	-.01	-.02	
Interessert i borgerlig initiativ	.06	.003	.010	.01	-.01	
Diskutere politikk med venner	.09	.032	.017	.04	.03	
Justert R^2 : Modell A+B+C	.177					
<u>D. Politiske verdier</u>						
Selvurdert venstre-høyre-plassering	-.01	.044	.019	.05	.06	* ¹
Møte verden med åpenhet	.25	.151	.024	.14	.13	** ¹
Minoriteter har krav på rettigheter	-.12	-.012	.022	-.01	-.01	
Justert R^2 : Modell A+B+C+D	.197					
<u>E. Resultatvurdering av regimet (performance)</u>						
Tilfreds med dagens økonomi	-.15	-.043	.012	-.08	-.08	** ¹
Forventninger til regimet om ti år	-.02	.029	.015	.04	.04	
Talefrihet	.13	.063	.035	.04	.04	
Justert R^2 : Modell A+B+C+D+E	.203					

Kilde: Alle variablene er hentet fra YPO (1996).

N = 1962.

Merknad: ** betyr $P < .001$. * betyr $P < .01$ når alle variablene er introdusert, og **¹/¹ når variablene først inkluderes i analysen.

Som en oppsummering av livsløpsanalysen mener jeg at den virker godt eller moderat, da den totale forklaringsvariansen oppnår 20 prosent. De mange positive effektene i denne analysen er med på å forklare den store positive trenden fra kapittel 5.3.2.

6.3.3 Holdningen til om politiske partier kun skaper krangel blant folk

Resultatene for regresjonsanalysen til denne spørsmålsformuleringen på mikronivå finnes i tabell 6.3. I sammenlikningen med Vest-Europa i forrige kapittel viste jugoslavene meget lav demokratisk holdning i dette spørsmålet. Vesteuropeerne hadde også lav (negativ) verdi på spørsmålet, men den jugoslaviske verdien var mye lavere.

Det er modeller som representerer senere faser i folks liv hvor vi hovedsakelig finner signifikante effekter, sosial kapital- og verdivariablene. Men arven fra kommunismen avviker fra dette bildet. Enda en gang har antinostalgikerne vist demokratiske holdninger ved at de avviser tanken om at parlamentarisme bare handler om ordkløveri. R^2 -verdien indikerer at modellen forklarer nesten 6 prosent, og er det høyeste variansbidraget i analysen. Variabelen har også analysens høyeste positive effekt ($\beta = .15$).

Sosial kapital- og verdivariablene har kun liten forklaringskraft og indikatorene fordeler seg på både positive og negative effekter. Men de negative effektene er interessante sett i forhold til analysen i kapittel 5.4.3. Det er også grunn til å merke seg at de antidemokratiske holdningene er dannet kausalt sent i folks erfaringsgrunnlag, og spesifikt blant de som er lite interessert i borgerlig initiativ, venstreorienterte og de som ikke har forståelse for at minoriteter bør ha krav på rettigheter. Disse to modellene har kun en forklaringskraft på 3.9 prosent. Men de to negative indikatorene i modell D har høye direkte effekter ($r = -.17$ og $-.10$). LLM fungerer ikke godt i tilknytning til dette spørsmålet med tanke på at analysen bare forklarer 10.3 prosent av den totale forklaringsvariansen. Men resultatene er konsistente med det negative funnet i kapittel 5.3.3.

Tabell 6.3 Regresjonsanalyse for holdningen til Politiske partier skaper kun krangel blant folk? (N = 1962)

Variabler	r	B	S.E.	β	Direkte effekter av β	
<u>A. Arven fra kommunismen</u>						
Kommunistisk styre var bedre	.24	.259	.023	.24	.15	** ¹
Justert R ² : Kun Modell A	.058					
<u>B. Sosial struktur</u>						
Alder	.11	.030	.013	.05	.04	
Bosted i form av innbyggertall	.06	.006	.012	.01	-.01	
Utdannelse	.13	.039	.016	.06	.04	
<u>Nasjonalitet</u>						
Serbisk	.04	-.028	.089	-.02	.02	
Montenegrinsk	-.01	-.044	.098	-.02	.02	
Muslimsk	-.03	-.046	.110	-.01	-.01	
Albansk	.01	.089	.197	.01	.03	
Ungarsk	-.03	-.074	.126	-.02	-.01	
Kroatisk	.01	-.016	.201	.00	.01	
Jugoslavisk	-.04	-.255	.158	-.04	-.03	
Justert R ² : Modell A+B	.063					
<u>C. Sosial kapital</u>						
Aktiv i organisasjoner	-.02	-.076	.056	-.03	-.02	
Deltagelse i frivillige organisasjoner	-.03	-.061	.060	-.02	-.02	
Interessert i borgerlig initiativ	-.05	-.043	.012	-.08	-.07	* ¹
Diskutere politikk med venner	.13	.093	.020	.11	.10	** ¹
Justert R ² : Modell A+B+C	.078					
<u>D. Politiske verdier</u>						
Selvurdert venstre-høyre-plassering	-.17	-.121	.022	-.12	-.11	** ¹
Møte verden med åpenhet	.12	.070	.028	.06	.06	* ¹
Minoriteter har krav på rettigheter	-.10	-.089	.027	-.08	-.07	* ¹
Justert R ² : Modell A+B+C+D	.099					
<u>E. Resultatvurdering av regimet (performance)</u>						
Tilfreds med dagens økonomi	-.12	-.019	.015	-.03	-.03	
Forventninger til regimet om ti år	-.11	-.033	.017	-.04	-.04	
Talefrihet	.12	.099	.041	.05	.05	
Justert R ² : Modell A+B+C+D+E	.103					

Kilde: Alle variablene er hentet fra YPO (1996).

N = 1962.

Merknad: **P<.001. *P<.01 når **alle** variablene er introdusert. og **¹/¹ når variablene først inkluderes i analysen.

6.3.4 Holdningen til om Dersom målet er nasjonalt viktig nok, kan vold forsvares?

I tabell 6.4 blir resultatene fra regresjonsanalysen fra mikrodelen presentert. Også i denne analysen å finnes det gjenspeiling fra analysen i 5.3.6, der det ble funnet det største spriket i holdninger mellom vesteuropeere og jugoslaver.

Analysens forklaringskraft ”gjøres” praktisk talt i de signifikante modellene for sosiale bakgrunnsfaktorer, sosial kapital og politiske verdier. Disse modellene bidrar med henholdsvis 6.9, 0.1 og 6.4 prosent, hvilket i praksis er hele den totale forklaringskraften på 13.4 prosent. Blant indikatorene for sosial struktur er det to som er signifikante; begge positive: Alder og nasjonalitet. De unge er ikke enige i at vold er et virkemiddel selv om målet er nasjonalt viktig. Jeg nevner også at utdanningsindikatoren var signifikant ved innførselen av denne. De høyt utdannede vendte også tommelen ned vedrørende spørsmålet om vold ved politisk implementering.

De individene som identifiserer seg som muslimer er heller ikke enige i at vold er et legitimt virkemiddel. I den dikotomiserte nasjonalitetsvariabelen har vi anledning til å sammenlikne de ustandardiserte regresjonskoeffisientene (B-verdiene i tabellen).²³ Den muslimske verdien er høy ($B = .43$), og sammen med de jugoslaviske og kroatisk identitetene ser de ikke vold som et aktuelt virkemiddel. På den andre siden innehar både de serbiske, albanske og kroatisk identitetene en mer voldelig effekt (B), henholdsvis $-.27$, $-.28$ og $-.04$.

²³ Årsaken til hvorfor jeg går over til å tolke B-verdier her, skrev jeg om i kapittel 6.2.2.

Tabell 6.4 Regresjonsanalyse for holdningen til Dersom målet er nasjonalt viktig nok, kan vold forsvares? (N = 1962)

Variabler	r	B	S.E.	β	Direkte effekter av β	
<u>A. Arven fra kommunismen</u>						
Kommunistisk styre var bedre	.04	.036	.023	.04	.02	
Justert R^2 : Kun Modell A	.001					
<u>B. Sosial struktur</u>						
Alder	.11	.042	.013	.08	.08	** ¹
Bosted i form av innbyggertall	.00	.005	.012	.01	.00	
Utdannelse	.09 (* ¹)	.043	.016	.07	.03	
<u>Nasjonalitet</u>						
Serbisk	-.17 (** ¹)	-.274	.085	-.16	-.07	
Montenegrinsk	-.01	-.199	.094	-.09	-.04	
Muslimsk	.20	.431	.105	.14	.10	* ¹
Albansk	-.02	-.277	.189	-.04	-.03	
Ungarsk	.09	.238	.121	.06	.04	
Kroatisk	.02	-.037	.193	-.01	-.01	
Jugoslavisk	.04	.010	.152	.00	.01	
Justert R^2 : Modell A+B	.069					
<u>C. Sosial kapital</u>						
Aktiv i organisasjoner	.01	-.019	.050	-.01	.00	
Deltagelse i frivillige organisasjoner	.01	.054	.058	.02	.02	
Interessert i borgerlig initiativ	.04	.015	.012	.03	.02	
Diskutere politikk med venner	-.05	-.039	.019	-.05	-.06	*
Justert R^2 : Modell A+B+C	.070					
<u>D. Politiske verdier</u>						
Selvurdert venstre-høyre-plassering	.05	.044	.021	.05	.05	
Møte verden med åpenhet	.22	.157	.027	.13	.13	** ¹
Minoriteter har krav på rettigheter	-.29	-.226	.025	-.20	-.20	** ¹
Justert R^2 : Modell A+B+C+D	.134					
<u>E. Resultatvurdering av regimet (performance)</u>						
Tilfreds med dagens økonomi	-.08	-.020	.014	-.03	-.03	
Forventninger til regimet om ti år	-.02	.000	.016	.00	.00	
Talefrihet	.01	-.028	.039	-.02	-.02	
Justert R^2 : Modell A+B+C+D+E	.134					

Kilde: Alle variablene er hentet fra YPO (1996).

N = 1962.

Merknad: ** $p < .001$. * $p < .01$ når alle variablene er introdusert. og **¹/¹ når variablene først inkluderes i analysen.

6.3.5 Holdningen til om Demokrati er farlig fordi de skaper uorden og desorganisering i samfunnet?

Regresjonsanalysen, som er rapportert i tabell 6.5, kan være med å forklare resultatet i analysen av samme spørsmål i kapittel 5.3.4. Kapittel 5.3.4 viste at jugoslavene ga uttrykk for en høyere grad av demokratisk holdning enn vesteuropeerne.

Analysen inneholder overveiende positive effekter, men også noen negative med opphav fra et sent tidspunkt i individenes livserfaring. De fire første modellene bidrar alle med signifikante bidrag. Historisk arvvariabelen har en ganske høy forklaringskraft med sine 9 prosent. De som er negative til å henvende seg til fortiden og som nekter å la seg styre av den, er enig i at demokratiske regimer er de som fungerer best. Den direkte effekten er også høy ($r = .30$, derfor også $\beta = .30$).

De sosiale bakgrunnsvariablene har en forklaringskraft på 4.3 prosent og fortsetter analysens trend med positive effekter. Signifikante er variablene for høyt utdannede og urbane mennesker, noe som vil si at de støtter antinostalgikerne i modell A i deres syn på demokrati og de følgene det måtte ha for samfunnet. Den muslimske dummiene i nasjonalitetsindikatoren har også signifikant resultat. Effekten av denne dikotomiserte indikatoren er mye høyere ($B = .32$) enn de andre dummiene i variabelen. En forskjell i denne analysen sammenliknet med de tidligere analysene i dette kapitlet, er at serbisk identitet har en knapp positiv effekt, i likhet med montenegrinsk og ungarsk identitet. Det er negative effekter i de albanske, kroatisk og jugoslaviske identitetene. Det kan virke motstridende at muslimer er positive til demokrati, mens albanere (som også i stor grad er muslimer) er negative til det samme. Det kan være at det ligger en nyanse i at albansk identitet er en nasjonal identitet, mens muslimsk identitet kan både være nasjonal og religiøs. Et knapt bidrag til variansen finner vi også når modellen for sosial kapital føres inn i analysen med en justert $r^2 = 0,7$ prosent.

Tabell 6.5 Regresjonsanalyse for holdningen til Demokrati er farlig fordi det skaper uorden og desorganisering i samfunnet? (N = 1962)

Variabler	r	B	S.E.	β	Direkte effekter av β	
<u>A. Arven fra kommunismen</u>						
Kommunistisk styre var bedre	.30	.266	.019	.30	.19	** ¹
Justert R^2 : Kun Modell A	.090					
<u>B. Sosial struktur</u>						
Alder	.12	.011	.010	.02	.03	
Bosted i form av innbyggertall	.17	.039	.010	.09	.08	** ¹
Utdannelse	.24	.076	.013	.14	.07	** ¹
<u>Nasjonalitet</u>						
Serbisk	.00	.004	.071	.00	.11	
Montenegrinsk	-.02	.014	.078	.01	.70	
Muslimsk	.07	.321	.087	.12	.09	** ¹
Albansk	-.03	-.098	.157	-.01	.01	
Ungarsk	.00	.144	.100	.04	.04	
Kroatisk	.01	-.002	.160	.00	.01	
Jugoslaviske	.00	-.033	.126	-.01	.01	
Justert R^2 : Modell A+B	.133					
<u>C. Sosial kapital</u>						
Aktiv i organisasjoner	.02	-.051	.041	-.03	-.01	
Deltagelse i frivillige organisasjoner	.01	-.019	.048	-.01	-.01	
Interessert i borgerlig initiativ	.06	.005	.010	.01	.00	
Diskutere politikk med venner	.15	.067	.016	.10	.08	** ¹
Justert R^2 : Modell A+B+C	.140					
<u>D. Politiske verdier</u>						
Selvurdert venstre-høyre-plassering	-.10	-.050	.017	-.06	-.06	* ¹
Møte verden med åpenhet	.30	.171	.022	.17	.17	** ¹
Minoriteter har krav på rettigheter	-.31	-.227	.020	-.24	-.23	** ¹
Justert R^2 : Modell A+B+C+D	.232					
<u>E. Resultatvurdering av regimet (performance)</u>						
Tilfreds med dagens økonomi	-.15	-.019	.011	-.04	-.04	
Forventninger til regimet om ti år	-.08	.001	.013	.00	.00	
Talefrihet	.13	.046	.032	.03	.03	
Justert R^2 : Modell A+B+C+D+E	.232					

Kilde: Alle variablene er hentet fra YPO (1996).

N = 1962.

Merknad: **P<.001. *P<.01 når alle variablene er introdusert, og **¹/¹ når variablene først inkluderes i analysen.

Grupper i samfunnet som mener det er viktig å diskutere politikk med venner synes at det er viktig for samfunnet med et demokratisk regime. Denne indikatoren var ikke signifikant ved innførselen av sosial kapitalmodellen, men ble signifikant da de to siste modellene ble introdusert.

Det er i verdimodellen at vi møter de første negative effektene i denne analysen. Dette er et viktig bidrag til forklaringsvariansen med sitt tillegg på 9.2 prosent. Analysens totale forklaringsvariens er identisk med modell Ds forklaringsvariens: 23.3 prosent. Både venstreorienterte og motstandere av minoritetsrettigheter er bekymret for hva et demokratisk regime kan gjøre med samfunnet. Mange mennesker i disse gruppene er åpenbart negative til spillereglene som må følges i et demokratisk regime. Den sistnevnte indikatoren måles til en β -effekt på $-.23$, og som også har analysens laveste direkte effekt med $r = -.31$. En relativt sterk og positiv indikator finner vi, logisk nok, blant de som mener at jugoslavene bør forholde seg åpne opp for verden, de er heller ikke redd for at samfunnet vil oppløses av uorden og desorganisering ($\beta = 17$).

LLM gjør en god analyse sett på bakgrunn av en total forklaringsvariens på 23.2 prosent. De negative effektene sent i livsløpet (i modellen for politiske verdier i analysen) er ikke sterke nok til presse de positive effektene ned. Dersom vi ser tilbake på de positive resultatene i sammenlikningen med Vest-Europa i kapittel 5.3.4, vil det være plausibelt å hevde, etter å ha sett resultatene i denne regresjonsanalysen, at de er skapt på bakgrunn av erfaringer gjort relativt tidlig i livet.

6.3.6 Holdningen til om Demokratier ikke er perfekte, men likevel er det beste alternativet?

Resultatene fra regresjonsanalysen som er rapportert i tabell 6.6. er signifikante i alle fasene (modellene i analysen) av livsløpsanalysen. Jugoslavene viste like stor grad av demokratisk holdning i dette spørsmålet som vesteuropeerne i analysen i kapittel 5.3.5.

Den justerte R^2 fordeler forklart varians jevnt utover modellene i analysen. Den historiske arvvariabelen har en forklaringskraft på 3.5 prosent og gir også i denne analysen en positiv effekt ($\beta = .12$) som understøtter en demokratisk holdning. Denne modellen har vært positiv i alle spørsmålene i denne undersøkelsen.

Den andre modellen i analysen tilfører 9.7 prosent forklaringsvariens og det er flere indikatorer med signifikante effekter. Høyt utdannede ser ikke at andre regimer enn demokratier er fordelaktige. Denne indikatoren har en relativt sterk direkte bivariat effekt på den avhengige variabelen ($r = .20$). Nasjonalitetsvariabelen inneholder to signifikante positive effekter; Montenegrinsk og muslimsk identitet. Den muslimske identiteten har en meget sterk effekt i forhold til de andre identitetene ($B = .52$). Dette tyder på at de muslimske individene har veldig sterk tro på demokrati som regimeform.

Montenegrinene har, til sammenlikning, en effekt på .20 (B), som også er sterkt.

Det er ikke uventet at modellen for sosial kapital fikk signifikante resultater i dette spørsmålet, og modellen tilfører et tillegg i forklaringsvariansen med 2.4 prosent. Det er nettopp i et demokrati at sosial kapital kommer til sin rett og derfor har initiativrike grupper og de som er åpne for fri politisk diskusjon skapt et signifikant og positivt resultat når denne modellen ble introdusert i analysen. Dette kan virke som et eksempel på Eastons modell i kapittel 2.4. Indikatoren som representerer de som ønsker å kunne diskutere politikk fritt har for øvrig analysens høyeste direkte effekt ($r = .28$).

Det var også tilstrekkelig mange individer som skapte forklaringsvariens i verdimodellen; 2.4 prosent. Dette er individer som innser at det er viktig å møte verden med åpenhet i demokratiseringsprosessen. Den direkte effekten på .24 indikerer at dette er viktig modell og indikator i analysen. Modellen som representerer hvordan folk vurderer regimet bidrar med et tillegg på 1.6 til forklaringsvariansen. Alle indikatorene er signifikante, men analysens første negative effekt finnes også her. Ikke uventet gjelder dette for de som misfornøyd med dagens økonomi. Det kan være at demokratiseringsperioden får ”skylda”

for den dårlige økonomien som landet var og er preget av. Men modellen bidrar også med positive effekter.

Tabell 6.6 Regresjonsanalyse for holdningen til Demokratier ikke er perfekte, men er likevel det beste alternativet? (N = 1962)

Variabler	r	B	S.E.	β	Direkte effekter av β	
<u>A. Arven fra kommunismen</u>						
Kommunistisk styre var bedre	.19	.157	.018	.19	.12	** ¹
Justert R^2 : Kun Modell A	.035					
<u>B. Sosial struktur</u>						
Alder	.06	-.016	.010	-.04	-.01	
Bosted i form av innbyggertall	.09	.016	.009	.04	.04	
Utdannelse	.20	.079	.012	.16	.08	* ¹
<u>Nasjonalitet</u>						
Serbisk	-.08	.013	.067	.01	.04	
Montenegrinsk	.07	.199	.074	.11	.12	* ¹
Muslimsk	.16	.523	.083	.20	.20	** ¹
Albansk	.01	.192	.149	.03	.05	
Ungarsk	-.07	-.065	.095	-.02	-.01	
Kroatisk	-.03	-.160	.152	-.03	-.01	
Jugoslavisk	-.03	-.085	.120	-.02	-.01	
Justert R^2 : Modell A+B	.102					
<u>C. Sosial kapital</u>						
Aktiv i organisasjoner	.08	.014	.039	.01	.02	
Deltagelse i frivillige organisasjoner	.07	.057	.045	.03	.02	
Interessert i borgerlig initiativ	.16	.036	.009	.09	.07	* ¹
Diskutere politikk med venner	.28	.076	.015	.12	.11	** ¹
Justert R^2 : Modell A+B+C	.126					
<u>D. Politiske verdier</u>						
Selvurdert venstre-høyre-plassering	.02	.015	.017	.02	.02	
Møte verden med åpenhet	.24	.158	.021	.17	.16	** ¹
Minoriteter har krav på rettigheter	-.09	.013	.020	.05	.02	
Justert R^2 : Modell A+B+C+D	.150					
<u>E. Resultatvurdering av regimet (performance)</u>						
Tilfreds med dagens økonomi	-.14	-.047	.011	-.10	-.10	** ¹
Forventninger til regimet om ti år	.07	.055	.013	.10	.10	** ¹
Talefrihet	.14	.085	.031	.06	.06	* ¹
Justert R^2 : Modell A+B+C+D+E	.166					

Kilde: Alle variablene er hentet fra YPO (1996).

N = 1962.

Merknad: ** $P < .001$. * $P < .01$ når alle variablene er introdusert. og **¹/¹ når variablene først inkluderes i analysen.

Dersom vi setter sammen de gruppene fra de signifikante modellene i analysen med positive effekter på analysespørsmålet, får vi et antall mennesker som er veldig like vesteuropeiske mennesker og de er øyensynlig interessert i samme samfunnsmodell.

Livsløpsmodellen fungerer moderat godt når vi måler den totale forklaringsvariansen justert Pearson's R^2 : 16.6 prosent. De mange positive effektene støtter analysen i kapittel 5.3.5, der jugoslavene og vesteuropeerne hadde like stor grad av demokratisk holdning, og de forteller oss at det er erfaringer fra hele livsløpet som skaper denne positive holdningen til demokrati.

6.3.7 Analysen av demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia

Et hovedinntrykk når alle resultatene ble lagt sammen i kapittel 5.5, var at det var færre med demokratiske holdninger i Jugoslavia enn i Vest-Europa. Analysen av indeksen *demokratisk versus autoritær* i tabell 6.7 viser en analyse med signifikante og positive effekter fra hele livsløpets spekter av individenes erfaringsgrunnlag når det gjelder å danne holdninger.

Forventningen om at den historiske arven skulle påvirke folks holdninger til å foretrekke autoritære løsninger slo ikke til i noen av analysene. Dette er noe både den direkte effekten ($r = .43$) og den standardiserte regresjonskoeffisienten ($\beta = .31$) indikerer. Indikatoren har for øvrig den sterkeste positive effekten i denne analysen. Modellen forklarer 18.2 prosent av den totale variansen. Dette betyr at analysen forklarer i underkant av 20 prosent av problemstillingen omkring undersøkelsen av demokratiske holdninger i Jugoslavia, demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia.

Et marginalt tillegg til forklaringsvariansen har modellen for sosial kapital med sine 0.5 prosent. Det er de som ønsker frihet til å diskutere politikk som viser demokratiske holdninger.

Tabell 6.7 Regresjonsanalyse for indeksen Demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia? (N = 1962)

Variabler	r	B	S.E.	β	Direkte effekter av β	
<u>A. Arven fra kommunismen</u>						
Kommunistisk styre var bedre	.43	.251	.012	.43	.31	** ¹
<i>Justert R²: Kun Modell A</i>	.182					
<u>B. Sosial struktur</u>						
Alder	.18	.013	.006	.04	.04	
Bosted i form av innbyggertall	.16	.020	.006	.07	.06	* ¹
Utdannelse	.32	.070	.008	.20	.12	** ¹
<u>Nasjonalitet</u>						
Serbisk	-.08	-.091	.043	-.09	.01	
Montenegrisk	.02	.000	.048	.00	.06	
Muslimsk	.14	.296	.053	.16	.14	** ¹
Albansk	-.01	-.018	.095	.00	.02	
Ungarsk	.00	.065	.061	.03	.03	
Kroatisk	.02	.012	.097	.00	.02	
Jugoslavisk	-.01	-.100	.076	-.03	-.01	
<i>Justert R²: Modell A+B</i>	.274					
<u>C. Sosial kapital</u>						
Aktiv i organisasjoner	.05	-.009	.025	-.01	.01	
Deltagelse i frivillige organisasjoner	.01	-.001	.029	-.00	-.01	
Interessert i borgerlig initiativ	.07	.000	.006	-.00	-.02	
Diskutere politikk med venner	.16	.039	.010	.09	.06	** ¹
<i>Justert R²: Modell A+B+C</i>	.279					
<u>D. Politiske verdier</u>						
Selvurdert venstre-høyre-plassering	-.08	-.011	.010	-.02	-.01	
Møte verden med åpenhet	.38	.150	.013	.22	.22	** ¹
Minoriteter har krav på rettigheter	-.29	-.100	.012	-.16	-.15	** ¹
<i>Justert R²: Modell A+B+C+D</i>	.358					
<u>E. Resultatvurdering av regimet (performance)</u>						
Tilfreds med dagens økonomi	-.06	.009	.008	.02	.02	
Forventninger til regimet om ti år	.19	.056	.019	.06	.06	* ¹
Talefrihet						
<i>Justert R²: Modell A+B+C+D+E</i>	.366					

Kilde: Alle variablene er hentet fra YPO (1996).

N = 1962.

Merknad: **P<.001. *P<.01når **alle** variablene er introdusert. og **¹/¹ når variablene først inkluderes i analysen.

Langt større forklaringskraft har verdimodellen med 5.9 prosent av variansen. Den inneholder både en positiv og en negativ effekt. Det er også den første og mest negative effekten i analysen ($\beta = -.15$).

Den siste modellen i analysen har også betydning med en effekt på 0.8 prosent til den forklarte variansen. Folks vurdering av regimet er noe delt. Som i de tidligere analysene som har det vanskeligst økonomisk også vanskelig med å godta demokratiske løsninger, mens de som ser lyst på framtida, med tanke på forbedret talefrihet, innstilt på å innta demokratiske holdninger.

LLMs analyse av demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia forklarer 36.6 prosent av den totale variansen. Den gir støtte til og forklarer bakgrunnen for de som har demokratiske holdninger i tabell 5.8 i kapittel 5.4. Disse holdningene ser ut til å være mest klare i livsløpsanalysens to (tre) første modeller. Den andelen som står bak de med autoritære holdninger i kapittel 5.4 til en viss grad blir forklart ved hjelp av analysens to siste modeller, politiske verdier og resultatvurderingen av regimet, det vil si sent i folks livsløp. Dette er også mønsteret i de tidligere regresjonsanalysene i denne undersøkelsen.

6.4 Diskusjon av de viktigste resultatene

Livsløpsanalysene i kapittel 6.3 viser seg å være et brukbart redskap når kildene for demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia ble undersøkt ved hjelp av fem utvalgte avhengige variabler. Generelt må det sies at analysemodellen er egnet til å behandle denne typen data, selv om den totale forklarte variansen varierer en del mellom de ulike analysespørsmålene. Den varierer fra en forklaringskraft på 10.3 prosent når det spørres om politiske partier bare skaper krangler blant folk, til å forklare 24.7 prosent når det spørres om hæren bør styre landet. Når vi skal se på kildene til demokratisk versus autoritær holdning i større detalj og vurdere dem ut fra den forklarte variansen, kan det virke som at livsløpsanalysen fungerer best i forbindelse med generelle eller direkte regimespørsmål. Dette gjelder for analysene i tabell 6.1, 6.2, 6.5 og til dels tabell 6.6. Disse analysene utmerker seg dessuten ved mange positive effekter. Det finnes færre negative effekter i analysen og de synes å oppstå sent i individenes erfaringsdannelse (i modell D og E i analysene).

Spørsmålene der de uavhengige variablene har lavere forklaringskraft kan det være at andre nyanser er bakenforliggende i holdningsundersøkelsen. Dette gjelder frykten for at parlamentarisme vil skape kaos i samfunnet (tabell 6.3), der respondentene skal uttrykke hva de mener blir følgene av et demokratisk regime. Det andre spørsmålet der de uavhengige variablene har lav forklaringskraft, om vold er et legitimt politisk virkemiddel, går dypere i individenes bevissthet og er vesentlig når den politiske kulturen i Jugoslavia skal vurderes. Disse indikatorene blir viktige når vi leter etter kildene til antidemokratiske holdninger. Disse to analysene inneholder negative effekter i analysene og de blir synlige i modell C og D. I ”voldsanalysen” finnes det dessuten negative effekter i nasjonalitetsindikatoren, det vil si i modell B, men disse forsvinner når verdimodellen innføres i analysen. Dette betyr blant annet at antidemokratiske holdninger ikke kommer av at folk er misfornøyde med det politiske styret. Analysene med de enkelte uavhengige variablene er nyttige når vi ønsker å undersøke detaljerte fenomener, samtidig som de tjener som viktig tilleggsinformasjon i et større perspektiv.

Det er ikke uventet at den siste analysen i dette kapitlet, med den forsterkede avhengige variabelen som representerer dimensjonen demokratisk versus autoritær holdning, er en sterkere variabel enn de i andre analysene. Dette kan ha sin funksjon ved at den er mer til å stole på når vi måler en dimensjon. De høyeste forklaringsvariansene finnes i modell A og B. Her er holdningene positive til demokrati. Denne vurderingen har lagt til grunn et strengt signifikansnivå, slik som i alle analysene (.01 og .001). Dersom vi er villig til å bruke et mindre strengt signifikansnivå (.05), vil vi imidlertid finne en negativ effekt i den serbiske nasjonalitetsindikatoren når tre modeller er kontrollert for. De negative effektene ellers er få og de synes å komme i senere faser i livsløpet. Dette er overensstemmelse med det de tidligere analysene viste oss.

6.5 Implikasjoner for fremtiden

Resultatene fra regresjonsanalysene for demokratiske versus autoritære holdninger er av en slik karakter, sett fra myndighetenes perspektiv, at det vil være få forandringer å forvente på kort sikt når det gjelder å senke nivået på autoritære holdninger (som må anses for å være motstandere av regimeendringene). Årsaken til dette er at faktorene som representerer politiske holdninger i denne undersøkelsen, måler sosialiseringsprosesser. Dette er langsomme prosesser der endringene ofte ansett for å være avhengig av folks dypereliggende verdiendringer og derfor bare gradvis omdanner folks forhold til det politiske systemet (Inglehart 1997). En del indikatorer i analysene, de som måler resultatvurderingen av regimet, er indikatorer hvor det er mulig å eventuelt gjøre noe på kort sikt da de omhandler økonomi og rettigheter. Disse indikatorene finnes i modell E i denne undersøkelsen. Det kan det være nyttig å indikere retningen på holdningen til regimet. Regresjonsanalyse kan gi en overveid spekulasjon om retninger på endringer og kan derfor være et redskap i hendene på myndigheter dersom de ønsker å påvirke holdningen til den pågående regimeendringen. Dette bør på sikt å kunne påvirke folks sosialisering i deres tidligere faser for dannelse av holdninger, det betyr i denne undersøkelsen i modellene A til D.

For det første, rent konkret bør myndighetene jobbe med å forbedre økonomien. Dette er det grunn til å hevde da resultatene indikerer ved flere analyser at de med dårlig økonomi har en negativ holdning til demokrati (tabell 6.2, 6.6 og 6.7). Disse gruppene er ikke fremmede for en statsløsning med sterk leder, noe som også gjenspeiler seg ved at de ikke tror at demokratier er det beste regimealternativet. For det andre bør individenes personlige friheter forbedres. Dette er det mulig å lese ved at mange respondenter mener at talefriheten sannsynligvis vil øke i fremtiden. Ved å legge vekt på denne samfunnsarenaen, vil det kunne påvirke de gruppene i analysenes verdifaktor, der respondenter i flere analyser stiller seg fremmede for at minoriteter bør ha krav på rettigheter (tabell 6.3, 6.4, 6.5 og 6.7). Det vil også være plausibelt at en endring i

personlige friheter vil gripe inn i de antidemokratiske gruppene som stiller seg uforstående til verdien av sosial kapital (tabell 6.3 og 6.4).

6.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg undersøkt det siste av oppgavens tre problemstillinger, som handler om å avdekke kildene til demokratisk versus autoritær holdning i Jugoslavia på mikro- eller individnivå. Jeg brukte *The Lifetime Learning Model (LLM)* for å studere politiske holdninger gjennom befolkningens ulike stadier i livsløpet deres. Dette er vist i tabellene ved at modellene (A, B, osv.) kontrollerer for hverandre i løpet av analysen. Analysene gjenspeilte resultatene fra kapittel 5. Effektenes retning og tegn varierte i regresjonsanalysene etter som holdningene i kapittel 5 gikk fra å ha større eller mindre grupper som responderte med demokratisk eller autoritær holdning. Det ble åpenbart etter å ha vurdert regresjonsanalysene at det på sikt kan være mulig å påvirke de sosialiserende langtidsprosessene dersom myndighetene gjør endringer i både personlig økonomi og personlige friheter.

7. KONKLUSJON

7.1 Innledning

Det tredje Jugoslavia, bestående av republikkene Serbia og Montenegro på 1990-tallet, kan betraktes som et område i Europa som er formet av *sin* historie på Balkan. At Jugoslavia lå i det politiske Øst-Europa i løpet av den kalde krigen, gjorde det vanskelig å innhente data nødvendige for å gjøre tidsserieanalyser. På grunn av mangelen på komparativ forskning på politiske holdninger og meninger i Jugoslavia, måtte denne oppgaven nødvendigvis gjøre bruk av et eksplorerende undersøkelsesopplegg. Det er først i løpet 1990-tallet det har blitt mulig å gjøre sammenliknbare holdningsundersøkelser i området.

Oppgaven har undersøkt den politiske kulturen ved hjelp av variabelen demokratisk versus autoritær holdning. Jeg tok utgangspunkt i David Eastons forenklete modell av det politiske systemet, fra kapittel 2.4. Modellens *inputdimensjon* er uttrykk for det sivile samfunnets spillerom. Det betyr at sivilt samfunn blir det samme som et fungerende demokratisk system. Dersom respondenter stiller seg negativt til demokratiske løsninger, betyr det at de viser autoritære holdninger.

Oppgaven ble innledet med å presentere de overordnede problemstillingene for oppgaven i kapittel 1.2. Den er tredelt og ble undersøkt i de empiriske kapitlene 4, 5 og 6. I punkt 7.2 vender jeg igjen tilbake til disse problemstillingene og rapporterer de viktigste funnene som er gjort i analysen, der historisk og individuell erfaring har vært sentrale temaer i denne undersøkelsen. Til sist i kapitlet, i punktet 7.3, skal jeg kort se på den politiske utviklingen i det tredje Jugoslavia siden midten av 1990-tallet.

7.2 Oppsummering av de viktigste funnene

Problemstillingen som ble presentert innledningsvis i kapittel 1.2 var delt inn i tre delproblemstillinger. Alle skal bidra til å undersøke om den jugoslaviske politiske kulturen er preget av demokratiske versus autoritære holdninger. Den første problemstillingen er beskrivende og har til hensikt å finne ut om det i noen grad kan sies, ut fra et historisk perspektiv, om den jugoslaviske befolkningen er predisponert for en demokratisk politisk kultur sammenlignet med befolkningene i Vest-Europa. For det andre ønsket jeg å undersøke om jugoslavene hadde en høyere eller lavere grad av demokratisk holdning enn befolkningen i Vest-Europa på midten av 1990-tallet. Den tredje og siste problemstillingen vender seg innover i det jugoslaviske samfunnet for å analysere om det er forskjeller mellom de ulike segmentene i det jugoslaviske samfunnet på 1990-tallet når det gjelder demokratiske holdninger. De neste tre punktene skal oppsummere de viktigste funnene i denne oppgaven.

7.2.1 En utvikling utenom et sivilisert samfunn

Det ble åpenbart at jugoslavenes historiske utvikling har unngått avgjørende utviklingsbaner som kunne ledet mot viktige demokratiske institusjoner, sammenliknet med utviklingen i Vest-Europa. Det er spesielt to fenomener jeg trakk fram i kapittel 4 som har hatt avgjørende betydning for hvilken vei den historiske utviklingen har tatt.

For det første merket jeg meg fraværet av politiske eliter fra middelalderen og fremover. Det sivile samfunnet har under hele denne prosessen utviklet seg sterkere og sterkere. Under den ottomanske dominansen var påvirkning fra alternative eliter umulig. Eliter som ellers kunne virket modifierende på sultanmakten, slik adelen hadde fungert i Europa. Dette står i motsetning til utviklingen i Vest-Europa der den demokratiske politiske kulturen utviklet seg over lengre tid og et bredere spekter av politiske eliter. De har helt siden middelalderen deltatt i avgjørelsene som har dannet de banene som har bidratt til strukturene og institusjonene som vi ser i dag.

For det andre har de lokale samfunnenes dominans hatt stor betydning for utformingen av det jugoslaviske samfunnet. Et svakt sentrum har aldri maktet å nå ut til periferien med moderniserende tiltak. I forlengelse av dette la jeg vekt på isolasjonen som preget Balkan og områdene som i dag heter Serbia og Montenegro (Jugoslavia). Dette var en slags dobbel isolasjon som avskar balkanlandene fra impulser fra vest. Samtidig avskar milietorganiseringen, sammen med mangelen på kommunikasjoner, kontakt mellom de ulike milletsamfunnene.

Det er også grunn til å tro at under den lange ottomanske dominansen dannet det seg en kultur som innebar måter å navigere i samfunnet på, som har satt varige preg på det moderne Jugoslavia. For eksempel var det, under den ottomanske dominansen, av vanlige mennesker ansett som nødvendig å ha en beskytter overfor en ustabil politisk myndighet. Beskytteren, patronen, vernet samtidig mot og hevnet voldelige anfall og kunne bringe fordeler til familien. Dette kan forklares med Tönnies (1957) perspektiv om tvillingbegrepene *gesellschaft* (storsamfunn) *gemeinschaft* (landsbyfellesskap). De vesteuropeiske samfunnenes gradvise utvikling mot delttagelsessamfunn assosieres *gesellschaft*-delen og er metaforisk forklart ved at markedsplassen ble sentral for utveksling av varer og ideer. Utstrakt kontakt mellom grupper ble muliggjort ved oppløsningen av middelalderens kollektivistisk forpliktende landsbyfellesskap. I et tradisjonelt landsbyfellesskap er ikke sannheten noe absolutt, men en kollektiv verdi, formet av gruppens mål og tradisjoner og har sin basis i utelukkende i det (Brøgger 1993: 24). Men mye tyder på at det er reglene for landsbyfellesskapet som fremdeles er de dominerende i Jugoslavia og i balkansamfunnene generelt. Arven fra livet i milletene skapte vedvarende kulturelle vedheng som lagt grunnlaget for en svak sivil kultur og Jugoslavias kulturhistoriske utvikling kan settes i sammenheng med at *gemeinschaft*tilstanden aldri ble forlatt. Jeg tror det er riktig å hevde dette, og at resonnementet kan styrkes ved å trekke en sammenlikning med Hellas. Hellas er et annet land på Balkan med en liknende historisk bakgrunn som Jugoslavia før 2. verdenskrig. Etter 2. verdenskrig lå Hellas, i motsetning til Jugoslavia, innenfor den vestlige politiske

sfæren. Dette garanterte en etterkrigstid med demokratiske institusjoner og markedsøkonomi. Men ifølge målinger, utført av Freedom House, har fremdeles ikke innbyggerne like godt utbygde sivile rettigheter som de andre vesteuropeiske landene. Det er hevdet at kultur, samfunnsinstitusjoner, dannet under den ottomanske dominansen fremdeles styrer den greske politiske kulturen ved at gamle institusjoner er trukket inn i de politiske partienes organisasjon. En slik politisk kultur bidrar til å tone ned betydningen av det sivile samfunnet (Mouzelis 1995, www.freedomhouse.org/ratings/allscores2005.xls, Freedom House: *Freedom in the World 2001-2002, Political Rights and Civil Liberties*. Freedom House, New York). Det er grunn til å tro at heller ikke de jugoslaviske etterkrigserfaringene alene har vært bestemmende for dagens politiske kultur. At andre samfunnsinstitusjoner enn de sivile institusjonene dominerer den politiske kulturen, er et uttrykk for at historiske erfaringer har dannet andre individuelle holdninger i Jugoslavia enn i Vest-Europa.

Sammenfattet vil det være mulig å hevde at ikke er predisponert for en demokratisk kultur i samme grad som vesteuropeerne på grunn av det svakt utbygde sivile samfunnet. Årsaken er mangelen på modifierende alternative eliter, liten kontakt mellom ulike samfunn, lite utbygd infrastruktur, dårlige utdanningsmuligheter og liten vekt på urban utvikling underbygger et slikt resonnement. Dette mønsteret har holdt seg fra tida under ottomansk dominans og frem til, i første rekke 2. verdenskrig, men også til en viss grad opp mot våre dager.

7.2.2 Større antidemokratiske grupperinger i Jugoslavia enn i Vest-Europa

Med den andre problemstillingen ønsket jeg å finne ut om befolkningene i Vest-Europa har en høyere grad av demokratisk holdning enn jugoslavene på midten av 1990-tallet. Ut fra resultatene i tabell 5.8 mener jeg det er plausibelt å konkludere med at det er flere individer med lav grad av demokratisk holdning i Jugoslavia enn i Vest-Europa på midten

av 1990-tallet. Dette til tross for at analysen også viste at det finnes enkelte avvik fra denne slutningen.

Kapittel 5 var en sammenlikning mellom Vest-Europa og (det tredje) Jugoslavia på viktige demokratisk holdningsvariabler, der jeg brukte opinionsbalanse som mål. Tilnærmingen til problemstillingen var todelt. I den første delen undersøkte jeg fem holdningsspørsmål individuelt, mens i den andre delen ble variablene slått sammen og presenterte i en indeks.

I begge fasene ble gjennomsnittlige verdier for utvalgte vesteuropeiske land sammenlignet med verdier for Jugoslavia. For det første ga resultatene på de ulike variablene forskjellige signaler. Det var på forhånd grunn til å tro at jugoslavenes respons på undersøkelsen ville gi svak støtte til det sivile samfunnet som institusjon, noe som ville legge holdningene deres på den autoritære siden av skalaen.

Men på to av variablene viste jugoslavene høyere grad av demokratiske holdninger enn vesteuropeerne i spørsmålene om sterk leder fremfor parlamentarisme og om demokratier ikke kan opprettholde ro og orden.

På variabelen om demokrati er det beste alternativet kunne det ikke påvises noen forskjeller i vesteuropeernes og jugoslavenes demokratiske holdninger.

På de siste tre variablene, om bruk av vold som politisk virkemiddel, om militærstyre eller ei, om demokrati fører til ubeslutsomhet viste en veldig stor forskjell i holdninger sammenliknet med Vest-Europa, i negativ favør for jugoslavene, som forventet. Det kan være at krigstilstanden i Jugoslavia påvirket responsen på disse spørsmålsformuleringene da undersøkelsen ble gjennomført, og var kilde til et ønske om raske og handlekraftige løsninger. Men like fullt kan det være gammel arv som styrer holdningene. Det er tre funn som trekker jugoslavene bort fra den demokratiske siden av ”demokratisk versus autoritærskalaen”, sett i et komparativt perspektiv. For det første, kan variabelen om vold (som skal vise seg å være en variabel med mye informasjon også i regresjonsanalysen)

som anerkjent virkemiddel er et uttrykk for manglende modernitet. Denne responsen kan ha dypere røtter og Allcock (2000) peker på at gamle tradisjoner som blodfeidetradisjonen fortsatt har betydning for den politiske kulturen i Serbia og Montenegro.²⁴ For det andre, at militærstyre er mindre fremmed for jugoslavene enn for vesteuropeerne forløp også etter forventningen. De militære kan ha virket som beskyttere av nasjonen under krigene i eks-Jugoslavia. Men de militære har hatt en dominerende politisk rolle i alle av Serbias historiske perioder. For det tredje, at demokratier fører til ubesluttsomhet, kan også ha rot i utryggheten på 1990-tallet, men kan like gjerne være et uttrykk for mangel på demokratiske tradisjoner i den politiske kulturen.

Tabell 5.8 viste opinionsbalansetall som indikerer at de vesteuropeiske respondentene har en høyere grad av demokratisk holdning enn de jugoslaviske når vi ser alle seks holdningsvariablene under ett. Om differansen i opinionsbalansetallet på 26 prosent er overbevisende, vil være et spørsmål åpent for tolkning.

Det vil imidlertid være feil å hevde på grunnlag av denne undersøkelsen at den jugoslaviske befolkningen entydig har udemokratiske holdninger. Men det kan med rimelighet sluttet at andelen med høy grad av autoritær holdning i befolkningen er større enn i Vest-Europa. Det er på bakgrunn av disse funnene jeg ville analysere hva som kan forklare variasjoner i demokratisk holdning versus autoritær holdning innad i Jugoslavia.

7.2.3 Antidemokratiske holdninger dannes hovedsakelig sent i livsløpet

Den tredje problemstillingen undersøkte mer detaljert hvilke samfunnsgrupper i Jugoslavia som ga uttrykk for liten støtte til det sivile samfunnet og som har medvirket til at andelen med demokratiske holdninger er lavere enn i Vest-Europa. For det første var variablene strukturert slik at de fungerer som indikatorene ble analysert individuelt, mens i andre omgang ble analysert sammen i en mer pålitelig indeks: Demokratisk versus

²⁴ Dette ble tatt opp i kapittel 5.4.6 i denne oppgaven.

autoritær holdning. Det kan være nyttig å ha kunnskap om at resultatene fra en slik analyse, ifølge Listhaug og Wiberg (1995), kan tjene som basis for å kunne forutsi langtidstrender for demokratiske holdninger og utviklingen av et sivilisert samfunn.

Felles for analysene med enkle variabler og analysen med indeks var et hovedmønster som fortalte om at negative holdninger til ulike demokratiladete spørsmål var å finne sent i respondentenes livsløp, eller sent i det kausale diagrammet for livsløpsmodellen i kapittel 6.2. Dette betyr hovedsakelig at antidemokratiske krefter avdekker seg der hvor politiske verdier og regimet selv (modellene D og E) måles. Dette er i tråd med forventningene fra kapittel 6.2.

Et avvik fra forventningene i kapittel 6.2 i forbindelse med modellen for sosial struktur i tabell 6.4 (om vold bør brukes som politisk virkemiddel). Denne modellen ikke viste grupperinger med antidemokratiske holdninger i noen av de andre analysene i kapittel 6. Den serbiske nasjonale variabelen viser en negativ effekt på 0.001-nivå da den ble introdusert i analysen, men mister signifikans når den kontrolleres for av de andre uavhengige variablene. Det kan ut fra denne analysen hevdes at antidemokratiske elementer kan spores allerede ved nasjonal bevissthets direkte effekt på vold. Da er antidemokratiske holdninger sporet tilbake til allerede det andre nivået i LLMs kausale diagram. Med tanke på at nettopp denne variabelen utmerket seg også i analysen i kapittel 5, er det grunn til å merke seg variabelen vold som virkemiddel i kombinasjon med nasjonal bevissthet.

Et annet avvik fra hovedmønsteret som ble presentert to avsnitt over her, der de enkelte variablene ble skilt ut for analyse, (i tabellene 6.4 og 6.3) der det finnes grupperinger som innehar autoritære holdninger i modell C, sosial kapital, det tredje trinnet i det kausale diagrammet. Det ut fra forventningen ikke ulogisk at antidemokratiske effekter kommer til uttrykk her, da jugoslavene ikke har erfaring med slike sosiale nettverk.

Det er også grunn til å dvele ved forventningen omkring modell A (kommunistisk fortid) i analysen i kapittel 6. Det viste seg at den kommunistiske fortiden ikke målte negative effekter på skalaen demokratiske versus autoritære holdninger. Det kan virke naturlig å hevde at historien ikke spiller noen rolle i forbindelse med dannelsen av politisk kultur. Men jeg tror at historien likevel spiller en til dels stor rolle, og henviser til spesielt undersøkelsen i kapittel 4, som konkluderer med at dypkulturelle fenomener har dannet andre samfunnsinstitusjoner, og som fremdeles preger landets politiske kultur. Men dette kan ikke undersøkelsene i kapittel 5 og 6 fange opp, bortsett fra ved å peke på at sosial kapital, spiller veldig liten rolle i analysene.

Den mest klare konklusjonen som kan trekkes ut av analysene i kapittel 6 er at først og fremst at økonomien bør forbedres, sammen med at de personlige frihetene bør økes. Dette i tråd med analysens hovedmønster som ble presentert i dette punktets andre avsnitt, Det er en mulighet for at disse samfunnsvariablene vil være med på å flytte lojalitet fra det tradisjonelle kollektivistiske til å delta i sosiale nettverk der individer arbeider med hverandre i en mangfoldighet av samfunnskontekster. Slike nettverk med gjensidige transaksjoner som formål kalles et sivilisert samfunn og er en viktig komponent i et fungerende demokratisk system.

7.3 Utviklingen i Jugoslavia siden midten av 1990-tallet

Det finnes ingen mening i, ifølge Almond og Verba (1963), å tro at det ikke finnes autoritære personligheter i Vest-Europa eller Vesten som helhet. Men andelen av slike personligheter kan variere i de ulike landene. Kapittel 5 i denne oppgaven konkluderte med at det fantes flere autoritære personligheter, eller grupper, i Jugoslavia enn i de utvalgte vesteuropeiske landene, mens kapittel 6 undersøkte i hvilke samfunnsgrupper de kunne finnes. Dersom andelen av autoritære personligheter er for høy (David Landes 2000) kan ikke eliter eller ledere styre et land i demokratiske baner. De er avhengig av befolkningens støtte for å utvikle seg i de baner.

Fra midten av 1990-tallet har det forekommet en rekke uheldige politisk hendelser for et samfunn der demokratiske spilleregler skal være de dominerende reglene. Særlig to mønstre som kan ha kontinuitet med fortida har dominert: Prematur, eller ingen, bruk av valgkanalen og politiske mord. Dette er nevnt i kapittel 4. Året 2003 kan stå som et eksempel på dette. Da var de politiske forholdene i Serbia deprimerende. Man sto uten president etter gjentatte valgfiaskoer og statsministeren hadde blitt myrdet (Pribicevic 2003: 557). Årsaken til at de serbiske presidentvalgene i 2002 og 2003 mislyktes, var at antidemokratiske politikere utnyttet den grunnlovsfestede loven om minst 50 prosent valgdeltagelse. Disse politikerne manipulerte sine velgere ved å oppfordre til å boikotte valget da de ikke nådde valgets andre omgang. Det politiske mordet på statsminister Djindjic den 12. mars 2003, var ikke en enestående hendelse. I slutten av mars det samme året ble liket av tidligere president Stambolic funnet. Han hadde forsvunnet tre år tidligere (Pribicevic 2003:558). Pribicevic omtaler flere politiske mord på andre politiske nivåer i Serbia-Montenegro (2003: 551).

Det er ikke bare pessimisme med tanke på framtida i Serbia-Montenegro. Etter valget 26. juni 2004 gjennomførte serberne et vellykket valg etter at loven om 50 prosent valgdeltagelse hadde blitt fjernet. Her ble en demokratisk reformist valgt fremfor den nasjonalistiske motrepresentanten. At det nesten var 50 prosent valgdeltagelse i valgets andre omgang anses for å være en seier for de demokratiske spillereglene. Dessuten skal kampen mot organisert kriminalitet etter mordet på Djindjic ha skapt et nytt politisk landskap i Serbia, kanskje uten nære tilknytninger til mafiøse organisasjoner på øverste statlige plan (Pribicevic 2003:553 og 560).

Når jugoslavene på noen variabler kan anses for å inneha demokratiske holdninger i denne oppgaven kan det sannsynligvis ses på som et resultat mellom vestlige idealer, den jugoslaviske (serbisk-montenegrinske) historiske arven og den politiske virkeligheten man har måttet hanske med i overgangsperioden. Det synes også som om de vestlige baserte politiske og institusjonelle idealer har hatt vanskelig for å slå rot så raskt som man innledningsvis trodde var mulig. Muligens ligger det også en grunnleggende

kulturkonflikt i oppfatningen om at den demokratiske styreformen ukritisk kan eksporteres til forskjellige land med ulike kulturelle bakgrunnsfaktorer som legger føringer på den videre utviklingen. Det man med vestlige øyne ser på som mangler ved et slikt institusjonelt system, er derfor ofte et resultat av bakgrunnsfaktorer som er dypt rotfestet i den politiske kulturen. Innføringen av demokrati og den utformingen demokratiet i Jugoslavia (Serbia-Montenegro) får kan derfor vanskelig bli identisk med de formene som har utviklet seg i Vest-Europa, særlig når man legger en kort tidshorisont til grunn. Demokratiske verdier og holdninger må få tid til å feste seg slik at demokratiske spilleregler blir de eneste som gjelder. For å lykkes med dette antyder analysen i kapittel 6 at i første rekke bør myndighetene jobbe med å forbedre økonomien og forbedre individenes personlige friheter. Det er sannsynlig at den økonomiske, politiske og de sosiale forholdene har betydning for den nødvendige politiske støtten som behøves for et fungerende sivilisert samfunn i et stabilt demokratisk samfunn.

Tittelen på oppgaven: *Broer over Drina?* er en metafor som skal uttrykke kontakten mellom to verdener, den vestlige og den på Balkan. Derfor tror jeg det metaforisk er plausibelt å hevde, på bakgrunn av undersøkelsene i denne oppgaven, at det finnes smale broer over Drina. Men det bør bygges flere og videre broer slik at påvirkninger og erfaringer kan utveksles i større grad over grensene.

Kildeliste

- Aarts, Kees (1995): "Intermediate Organizations and Interest Representation", i Hans-Dieter Klingemann og Dieter Fichs (red.): *Citizen and the State*. Oxford Oxford University Press.
- Adorno, Theodor W. et al. (1950): *The Authoritarian Personality. Studies in Prejudice*. American Jewish Committee, N.Y.
- Allcock, John B. (2000): *Explaining Yugoslavia*. C. Hurst Co. (Publishers) Ltd., London.
- Almond, Gabriel A. (1956): "Comparative Political Systems", *Journal of Politics*, 18: 391-409.
- Almond, Gabriel, G. Bingham Powell, Jr and Robert J. Mudt (1996): *Comparative Politics. A Theoretical Framework*, andre utgave. New York: Harper Collins Publishers.
- Almond, Gabriel A. et al. (1966): *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Little, Brown and Company ss. 1-48.
- Almond, Gabriel A. & Verba, Sidney (1965): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in five nations*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Altemeyer, Bob (1996): *The authoritarian specter*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Altemeyer, Bob (1988): *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco: Josey-Bass.
- Altemeyer, Bob (1981): *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Andersen, Ib (1990): *Valg af organisations-sosiologiske metoder – et kombinations-perspektiv*. Samfundslitteratur. Blue Print, København.
- Angelov, G. Dimiter: "Byzantinism (2003): The Imaginary and Real Heritage of Byzantium in Southeastern Europe", kapittel 1 i (Red.) Dimitris Keridis et al.: *New approaches to Balkan Studies*, Brassey's Inc.
- Ash, Timothy Garton (1989): "Ch. 17: Does Central Europe Exist?", i (Red.) Schöpflin, George og Wood, Nancy. Polity Press, Cambridge.
- Bagge, Sverre, og Knut Mykland (1987): *Norge i dansketiden. 1380 – 1814*. J. W. Cappelens forlag a.s. 1987.
- Bardos, Gordon N. (2002): "Yugoslavia", i Karatnycky, Adrian, Alexandre Motyl og Amanda Schnitzer (red.), *Nations in Transit 2002. Civil society, Democracy, and Markets in East Central Europe and the newly Independent States*. Freedom House.
- Berend, Ivan T. (2003): *History derailed. Central and eastern europe in the long nineteenth century*. University of California Press.
- Bermeo, (1992): "Democracy and the Lessons of Dictatorship", *Comparative Politics* 24, April: 261-286.
- Berglund and Aarebrot (1997): *The Political History of Eastern Europe in the 20th Century*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Berglund, Hellén and Aarebrot (1998): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Bieber, Florian (2003): "Delayed Transition and the Multiple Legitimacy Crisis of post-1992 Yugoslavia", kapittel 6 i (Red.) Dimitris Keridis et al.: *New Approaches to Balkan Studies*, Brassey's Inc.

-
- Brøgger, Jan (1993): *Kulturforståelse. En nøkkel til vår internasjonale samtid*. N.W. Damm A/S.
- Christophersen, Knut Andreas (2003): *Databehandling og statistisk analyse med SPSS*. Oslo, Unipub forlag.
- Collier, David (2003): "The Comparative Method", i Finifter, A. W. (red.), *Political Science: The State of the Discipline*, II. Washington D.C.: American Political Science Review (68): 650-660.
- Crampton, R.J. (2002): *The Balkans since the Second World War*. Pearson Education Limited. Edinburgh.
- Crawford, Beverly & Lijphart, Arend (1997): "Old legacies, New Institutions: Explaining Political and Economic Trajectories in Post-Communist Regimes", i (Red.) Crawford, Beverly & Lijphart, Arend: *Liberalization and Leninist Legacies: Comparative Perspectives on Democratic Transitions*. University of Berkeley, International Area Studies.
- Cresswell, John W. (1994): *Qualitative & Quantitative Approaches*. Sage Publications, Inc.
- Dahl, Robert A. (1971): *Polyarchy, Participation and Opposition*. New Haven and London, Yale University Press.
- Dawisha, Karen and Parrott, Bruce (1997): *Politics, power and the struggle for democracy in South East Europe*. Cambridge University Press.
- Dawisha, Karen and Parrott, Bruce (1997): *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge University Press.
- Diamond, Larry (1999): *Developing Democracy, Toward Consolidation*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore and London.
- Diamond, Larry (1993): *Political Culture and Democracy in Developing Countries*. Lynne Rienner Publishers. Boulder and London.
- Easton, David (1965a): *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Easton, David (1965b): *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley.
- Eco, Umberto (2000): *Kunsten å skrive en akademisk oppgave*. Hovedoppgave og masteroppgave. Idem forlag, Oslo.
- Feldman, Stanley (2003): "Enforcing Social Conformity: A Theory of Authoritarianism", i *Political Psychology*, nr. 1.
- Field, Andy (2003): *Discovering Statistics using SPSS for Windows*. Sage Publications Ltd.
- Fjelland, Ragnar (1987): *Vitenskapsteori*. Universitetsforlaget AS.
- Freedom in the World 2001-2002, Political Rights and Civil Liberties*. Freedom House, New York.
- Geertz, Clifford (1975): *The Interpretations of Cultures*. London: Hutchinson.
- Gellner, Ernest (1998): *Nasjonalisme*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Gerner, Kristian (1997): *Centraleuropas historia*. Bokforlaget natur och kultur, Stockholm.
- Gilje, Nils og Grimen, Harald (1993): *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget AS. Hestholms Boktrykkeri A.s, 1481 Hagan.
- Gaasholt, Øystein & Togeby, Lise (1995): "Interethnic Tolerance, Education, and Political Orientation", s. 265-285 i *Political Behavior*. Agathon Press, nr. 17 (3).
- Heidar, Knut & Berntzen, Einar (1995): *Vesteuropeisk politikk. Partier, regjeringsmakt, styreform*. Universitetsforlaget AS, Oslo.

- Hellevik, Ottar (1991): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hellevik, Ottar (1988): *Introduction to Causal Analysis*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Highly, J., Pakulski, J. & Wesolowski, Wlodzimierz: "Introduction: Elite Change and Democratic Regimes i Eastern Europe", i kapittel 1 (Red.) Highly, J., Pakulski, J. & Wesolowski, Wlodzimierz: *Post communist Elites and Democracy in Eastern Europe*.
- Hobsbawm, Eric J (1992): *Nations and nationalisms since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric J & Ranger, Terence (1998): *The invention of tradition*. New York: Cambridge University Press, 1992. Macmillan LTD. 1998 ss. 1-33.
- Hovi, Jon og Rasch, Bjørn Erik (1996): *Samfunnsvitenskapelige analyseprinsipper*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Hourani, Albert (2002): *De arabiske folks historie*. Norsk utgave Gyldendal Norsk Forlag .
- Hupchick, Dennis and Harold E. Cox (2001): *The Palgrave Concise Historical Atlas of the Balkans*. Palgrave, New York.
- Huntington, Samuel (2000): "Foreword. Cultures Count", i Harrison, Lawrence E. and Huntington, Samuel P. (Red.), *Culture Matters. How values shape human progress*: Basic Books, a Member of the Perseus Books Group.
- Inglehart, Ronald m.fl. (2000): *World Values Surveys and European Values Surveys, 1981 – 1984, 1990 – 1993, and 1995 – 1997*. Ann Arbor, Michigan: Inter-university Consortium for Political and Social Research.
- Inglehart, Ronald (1999): "Postmodernization Erodes Respect for Authority, but Increases Support for Democracy", i Pippa Norris (red.): *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford University Press.
- Inglehart, Ronald (1997): "The Erosion of Institutional Authority and Post-materialist Values", i Joseph Nye m.fl. (red.), *Why People Don't Trust Government*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Inkeles, Alex (1972): "National Character and Modern Political Systems", kap. 5 i Francis L. Hsu (Red.): *Psychological Anthropology: Approaches to Culture and Personality*. Schenkman Publishing Company, inc. Cambridge, Massachusetts (andre utgave).
- Kaplan, David & Manners, Robert A. (1972): *Culture Theory*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- King, Gary & Keohane, Robert & Verba, Sidney (1994): "The Science in Social Science", kapittel 1 i *Designing Social Inquiry, Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press. ss. 3-33.
- Kim, Jae-On & C. W. Mueller (1978): *Introduction to Factor Analysis. What It Is and How To Do It*. Sage Publications, inc.
- Kasaba, Resat (2003): "The enlightenment, Greek Civilization and the Ottoman Empire: Reflections on Thomas Hope's Anastasius", i *Journal of Historical Sociology*, vol. 16, No. 1 March 2003, Blackwell Publishing Ltd.
- Klingemann, Hans-Dieter og Richard i. Hofferbert (1999): "Remembering the bad old days: Human rights, economic conditions, and democratic performance in transitional regimes", i *European Journal of Political Research*, 36: 155-174.

-
- Korsnes, Olav, Andersen, Heine og Brante, Thomas (red.) (2001): (red.): *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget AS.
- Kundera, Milan (1984): "The Tragedy of Central Europe", i *The New York Review of Books*. *The New York Review of Books*, 26 April.
- Landes, David (2000): "Culture and Development", i Harrison, Lawrence E. and Huntington, Samuel P. (Red.), *Culture Matters. How values shape human progress*: Basic Books, a Member of the Perseus Books Group.
- Levine, Alan J. (2000): "The authoritarian Personality" i *Political Psychology*, December.
- Lijphart, Arendt (1984): *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. Yale University Press.
- Lijphart, Arendt (1975): "The Comparable Cases Strategy in Comparative Research" i *American Political Science Review* (8): 158-177.
- Lijphart, Arendt (1971): "Comparative Politics and Comparative Method" i *American Political Science Review* (65): 682-693.
- Linz, Juan J. & Stepan, Alfred (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. The John Hopkins University Press.
- Listhaug, Ola (1995): "The Dynamics of Trust in Politicians", kap. 9 i Hans-Dieter Klingeman og Dieter Fuchs (red.), *Citizens and the State*. Oxford University Press.
- Listhaug, Ola & Matti Wiberg (1995): "Confidence in Political and Private Institutions", kapittel 10 i Hans-Dieter Klingeman og Dieter Fuchs (red.): *Citizens and the State*. Oxford University Press.
- Magnusson, Kjell (1996): "Förbundsrepubliken Jugoslavien", i Ingvar Svanberg og Ingmar Söhrman (red.) *Balkan. Folk och länder i krig och fred*. Uppsala: Arena.
- Malnes, Raino (1997): *Filosofi for statsvitere*. Forfatteren og Tano Aschehoug.
- Mazower, Mark (2001): *The Balkans*. Phoenix Press, London.
- Miller, Nicholas J. (1997): "A failed transition: The case of Serbia", kapittel 5 i Parrott, Bruce & Dawisha, Karen (red.): *Politics, power, and the struggle for democracy in South-East Europe*.
- Mishler, William & Richard Rose (2001a): "Political Support for Incomplete Democracies: Realist vs. Idealist Theories and Measures", *International Political Science Review*, 22: 303-320.
- Mishler, William & Richard Rose (2001b): "What are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies". *Comparative Political Studies*, 34: 30-62.
- Mishler, William & Richard Rose (1999): "Five Years After the Fall: Trajectories of Support for Democracy in Post-Communist Europe", i Pippa Norris (red.): *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford University Press.
- Mishler, William & Richard Rose (1997): "Trust, Distrust, and Scepticism: Popular Evaluation of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies", *The Journal of Politics*, 59: 418-451.
- Mordal, Tove (1989): *Som man spør får man svar*. TANO A.S.
- Mouzelis, Nicos P.(1995): Kapittel 1: Greece in the Twentyfirst Century: Institutions and Political Culture, i Dimitri Conostas & Theofanis G. Staurou (red.): *Greece Prepares for the Twnty-first Century*. The Woodrow Wilson Center Press. Washington D.C.
- Mønnesland, Svein (1999): *Før Jugoslavia og etter*. Oslo.

- Mønnesland, Svein (1995): *Før Jugoslavia og etter*. Oslo.
- Nations in Transit 1999-2000*: "Yugoslavia", Karatnycky, Alexander Motyl og Aili Piano (red.). Freedom House.
- Neumann, Iver B. (1999): *Uses of the other. "The East" in European Identity Formation*. Manchester University Press, Manchester.
- Norris, Pippa (red.) (1999): *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, Pippa (1999a): "Introduction: The Growth of Critical Citizens?", i Pippa Norris (red.), *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Pavlowitch, Stevan K. (2002): *Serbia: The History behind the Name*. C. Hurst & Co. Ltd. London.
- Pateman, Carole (1980): The Civic Culture: A Philosophical Critique. Kap. 5 i Almond & Verba: *The Civic Culture Revisited*. Boston: Little Brown.
- Patterson, Orlando (2000): "Taking Culture Seriously" i Harrison, Lawrence E. og Samuel P. Huntington (red.): *Culture Matters. How values shape human progress*. Basic Books, a Member of the Perseus Books Group.
- Pavlovic, Srda (2003): "Who are the Montenegrins? Statehood, identity, and civic society, i Bieber, Florian (red.), *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*. Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden.
- Pennings, Paul, Hans Keman, and Jan Kleinnijenhuis (1999): *Doing research in political science: an introduction to comparative methods and statistics*. London, Sage.
- Pribicevic, Ognjen (2003): "Serbia etter Milosević". Side 551-560 *Nordisk Østforum*, 17. årgang, nr. 4.
- Putnam, Robert D. (1996): "Bowling alone: America's declining social capital", kapittel 24 i Larry Diamond og Marc F. Plattner (red.), *The Global Resurgence of Democracy*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Pye, Lucian (1985): *Asian Power and Politics: The cultural Dimensions of Authority*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ramet, Sabrina P. (2003): "Kirke og stat i Romania før og etter 1989" i *Nordisk Østforum*, 17. årgang, nr.3: 371-392.
- Ramet, Sabrina P. (1998): "Yugoslavia" i (Red.) Ramet, Sabrina: *Eastern Europe. Politics, culture and society since 1939*. Indiana University Press.
- Rokkan, Stein (1995): *Stat, nasjon, klasse*. Universitetsforlaget AS.
- Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schöpflin, George (1989): "Ch. 1: Central Europe: Definitions Old and New" i (Red.) Schöpflin, George & Wood, Nancy: *In Search of Central Europe*. Polity Press.
- Schmitt, Herman og Søren Holmberg (1995): "Political Parties in Decline", kapittel 4 i Hans-Dieter Klingemann og Dieter Fuchs (red.): *Citizen and the State*. Oxford Oxford University Press.
- Seim, Jardar (1999): *Øst-Europa etter murens fall*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo.
- Seim, Jardar (1994): *Øst-Europas historie*. Aschehoug, Oslo

-
- Shugart, Matthew Soberg (1997): "Politicians, Parties and Presidents: An exploration of Post-Authoritarian Institutional Design", i (Red.) Crawford, Beverly & Lijphart, Arend: *Liberalization and Leninist Legacies: Comparative Perspectives on Democratic Transitions*. University at Berkeley, International Area Studies.
- Skog, Ole-Jørgen (1998): *Å forklare sosiale fenomener. En regresjonsbasert tilnærming*. Ad Notam Gyldendal.
- Skirbekk, Sigurd (1998): "Nasjonalismen - studieobjekt og skjellsord" i *Nytt norsk tidsskrift* nr. 3.
- Smelser, Neil (1973): "The Methodology of Comparative Analysis", i (Red.) Warwick, D.P & Osherson, S.: *Comparative Research Methods*. Prentice-Hall, Inc.
- Smith, Anthony D. (1998): *Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London & New York: Routledge.
- Smith, Anthony D. (1991): *National identity*. London: Penguin.
- Stavrionos, Leften S. (2000): *The Balkans since 1453*. Holt, Rinehart and Winston 1958/Hurst & Co. (Publishers).
- Stoianovich, Traian (1994): *Balkan Worlds: The first and last Europe*. M.E. Sharpe, inc., New York.
- The Statesman's Yearbook. Statistical and historical annual of the states of the world for the year of 1948* (1948): Steinberg S.H. (red.) Macmillan and co. London.
- The Statesman's Yearbook. Statistical and historical annual of the states of the world for the year of 1939* (1939): Epstein, M. (red.) Macmillan and co. London.
- The Statesman's Yearbook. Statistical and historical annual of the states of the world for the year of 1921* (1920): Scott Keltie, John (red.) Macmillan and co. London.
- The Statesman's Yearbook. Statistical and historical annual of the states of the world for the year of 1920* (1920): Scott Keltie, John (red.) Macmillan and co. London.
- The Statesman's Yearbook. Statistical and historical annual of the states of the world for the year of 1900* (1900): Scott Keltie, John (red.) Macmillan and co. London.
- Thomas, Robert (2000): *Serbia under Milosević. Politics in the 1990s*. C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd.
- Thompson M., Ellis R., Wildavsky A. (1990): *Cultural Theory*. Westview press. Boulder, San Francisco, & Oxford.
- Todorova, Maria (1997): *Imagining the Balkans*. Oxford University Press, inc.
- Tönnies F. (1957): *Community and Society*. Harper Torch books, New York.
- Topf, Richard (1995a): "Electoral Participation", kapittel 2 I Hans-Dieter Klingemann og Dieter Fuchs (red.): *Citizen and the State*. Oxford Oxford University Press.
- Topf, Richard (1995b): "Beyond Electoral Participation", kapittel 3 I Hans-Dieter Klingemann og Dieter Fuchs (red.): *Citizen and the State*. Oxford Oxford University Press.
- Wagner, Richard (2003): "Der leere Himmel: Reise in das Innere des Balkan", i www.svd.se, 3/4 2003. Aufbau-Verlag, Berlin.
- Weber, Max (1978): *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1968/78 (første gang utgitt 1920).
- Weber, Max (2001): *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. De norske Bokklubbene.
- Yin, Robert K. (1984/1994): *Case Study research, Design and Methods*. Sage Publications, inc.

Østerud, Øyvind, Goldmann, Kjell og Pedersen, Mogens N. (Red.) (1997/2001): *Statsvitenskapelig leksikon*. Universitets-forlaget AS.

Østerud, Øyvind (1994): *Hva er nasjonalisme?* Universitetsforlaget AS.

Østerud, Øyvind (1991): *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Universitetsforlaget A/S.

Fra internett:

<http://www.freedomhouse.org/ratings/allscores2005.xls> : Freedom House. Freedom in the World Country Ratings 1972-2004.

Vedlegg A: Mål, spørsmålsformuleringer og koding av de avhengige variablene

Mål	Spørsmålsformulering	Koding
<i>Demokratisk versus autoritær holdning</i>	"The Army should govern the country?" (1) Strongly agree, (2) Somewhat agree, (3) Somewhat disagree, (4) Strongly agree".	1 = Lav grad av demokratisk holdning 4 = Høy grad av demokratisk holdning
<i>Demokratisk versus autoritær holdning</i>	"It is the best to abolish the parliament and elections and to have a strong leader who can quickly decide things?" (1) Strongly agree, (2) Somewhat agree, (3) Somewhat disagree, (4) Strongly disagree".	1 = Lav grad av demokratisk holdning 4 = Høy grad av demokratisk holdning
<i>Demokratisk versus autoritær holdning</i>	"Political parties make people quarrel?" (1) Agree strongly, (2) Agree somewhat, (3) Disagree somewhat, (4) Disagree strongly".	1 = Lav grad av demokratisk holdning 4 = Høy grad av demokratisk holdning
<i>Demokratisk versus autoritær holdning</i>	"If the realization of some important social objectives, like unitary state, national unity or more justice, required violence, then it's use would be rightful?" (1) Agree strongly, (2) Agree somewhat, (3) Disagree somewhat, (4) Disagree strongly".	1 = Lav grad av demokratisk holdning 4 = Høy grad av demokratisk holdning
<i>Demokratisk versus autoritær holdning</i>	"Democracy is dangerous because it may bring about disorder and disorganization?" (1) Agree strongly, (2) Agree somewhat, (3) Disagree somewhat, (4) Disagree strongly".	1 = Lav grad av demokratisk holdning 4 = Høy grad av demokratisk holdning
<i>Demokratisk versus autoritær holdning</i>	"Democracy may have weaknesses, but it is still better than other forms of government?" (1) Disagree strongly, (2) Disagree somewhat, (3) Agree somewhat, (4) Agree strongly".	1 = Lav grad av demokratisk holdning 4 = Høy grad av demokratisk holdning

Kilde: Yugoslav Public Opinion 1996 (og World Values Surveys 1995 – 1998).

Dimensjonen	Koding
A. Arv fra kommunismen	
Vi burde gjeninnføre kommunistisk styre:	1= Helt enig 2 = Delvis enig 3 = Delvis uenig 4 = Helt uenig
B. Sosial struktur	
Alder:	1 = 69 og eldre 2 = 58 – 68 3 = 46 – 57 4 = 37 – 45 5 = 28 – 36 6 = 18 – 27
Bosted i form av innbyggertall:	1 = Landsby 2 = By mindre enn 5000 innbyggere 3 = By (town) med 5000-20.000 innbyggere 4 = By (town) med 20.000- 100.000 innbyggere 5 = By (city) med 100.000-300.000 innbyggere 6 = By (city) med over 300.000 innbyggere
Utdanningsnivå:	1 = Ingen skolegang eller ikke fullført grunnskole 2 = Fullført grunnskole (8 klasser) 3 = By (town) med 5000-20.000 innbyggere 4 = By (town) med 20.000- 100.000 innbyggere 5 = Fullført høyskole eller universitet
Nasjonalitetsdummies:	<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div> 1=Serbisk, 1=Montenegrinsk, 1=Muslimsk, 1=Albansk, 1=Ungarsk, 1=Kroatisk, 1=Yugoslav, 1=Andre, </div> <div> 0=alle andre nasjonaliteter 0=alle andre nasj 0=alle andre nasj 0=alle andre nasj 0=alle andre nasj 0=alle andre nasj 0=alle andre nasj 0=alle andre nasj </div> </div>

C. Sosial kapital

Frivillige organisasjoner.

Medlemskap i frivillige

organisasjoner (dummy): 0 = Nei 1 = Ja

Ville du delta i disse

organisasjonene (dummy): 0 = Nei 1 = Ja

Positiv til borgerlig
initiativ:1 = Det er
ingenting å
gjøre.2 = Andre enn
meg burde
gjøre noe
først.3 = Jeg vil
kontakte
myndighetene.4 = Ledende
skikkelser i
samfunnet bør
gjøre noe.5 = Jeg ville
forsøkt å
gjøre noe
sammen med
andre
(naboer etc.).

Diskuterer politikk:

1 = Nesten aldri

2 = Sjelden

2,5="Ny
verdi"3 = Noen
ganger

4 = Ofte

D. Politiske verdierSubjektiv plassering på
høyre-venstreskalaen:1 = Ekstrem
venstreSentrum-høyre,
moderat høyre,
sentrum,
moderat venst,
sentrum venst

→

7 = Ekstrem
høyreÅpenhet overfor verden
er ikke bra:

1 = Helt enig

2 = delvis enig

3 = delvis
uenig

4 = Helt uenig

Minoritetsrettigheter:

1 = Helt uenig

2 = Delvis uenig

3 = Delvis
enig

4 = Helt enig

**E. Resultatvurdering av
regimet**

Økonomi i dag:

1 = Ikke tilfredsstillende

→

7 = Meget
tilfredsstillende

Økonomi om ti år:

1 = Ikke tilfredsstillende

→

7 = Meget
tilfredsstillendeKårene for talefrihet er/var
bra:

1 = Før

2 = Nå

3 = I fremtiden

Vedlegg C: Analfabeter i prosent i Vest-Europa, Jugoslavia, Serbia og Montenegro²⁵

Land	Inntil 1900	Inntil 1921	Inntil 1939	Inntil 1948
Finland	-	-	1930: 0,9 % ^{*6}	-
Norge	-	-	-	-
Spania	1860: 80 % 1889: 71,5 %	1910: 59,35 %	1930: 45,5 %	1940: 27,5 %
Sverige	1896: 0,13 % ^{*1}	1916: 0,16 % ^{*5}	-	-
Sveits	1898: 0,24 % ^{*2}	-	-	-
Tyskland	1996: 0,11 % ^{*3}	-	-	-
Montenegro ²⁶	- ^{*4}			
Serbia	1874: 96 % 1895: 86 %	1900: 83 % ²⁷		
Jugoslavia ²⁸		-	-	-

^{*1} Sverige har ingen tall for hele befolkningen, men militæret målte 0,13 prosent som ikke kunne lese eller skrive blant rekruttene i **1896**.

^{*2} Sveits har ingen tall for hele befolkningen, men militæret målte kontingenten for **1898** til at 0,24 % ikke kunne lese eller skrive.

^{*3} Tyskland har ingen tall for antall analfabeter i keiserriket. Men i en undersøkelse blant alle rekrutter i den keiserlige armeen i **1896-97** var det 0,11 prosent som ikke kunne lese eller skrive (*The Statesman's Yearbook 1900*: 592).

^{*4} Ingen tall for befolkningen i Montenegro. Det hevdes at alle menn under 25 år kan lese og skrive (*The Statesman's Yearbook 1900*: 811).

^{*5} Det ble målt 0,16 % som ikke kunne lese eller skrive blant svenske rekrutter i **1916**.

^{*6} Tallet representerer personer over 15 år som ikke kunne lese eller skrive.

²⁵ Alle opplysningene er hentet fra *Statesman's Yearbook 1900, 1920, 1921, 1939 og 1948*. Disse kan enkelt innhentes da alle land er alfabetisk behandlet og temaene er faste under hver landenhet.

²⁶ *Statesman's Yearbook* hadde ingen tall for analfabetisme i Montenegro, men Stavrianos (1958/2000) har funnet tall her. Se side 47 i denne oppgaven.

²⁷ Serbia i 1920, før inntreden i Kongedømmet for serbere, kroater og slovenere (*The Statesman's Yearbook 1920*: 1248).

²⁸ Her bruker jeg tall fra Allcock (2000) og Stavrianos (1958/2000). Se side 47 i denne oppgaven.

Vedlegg D: Kommunikasjoner i Vest-Europa, Jugoslavia, Serbia og Montenegro: Jernbanelinjer målt i engelske miles²⁹

Land	Inntil 1900	Inntil 1921 ³⁰	Inntil 1939	Inntil 1948
Finland		1920: 2,685 miles	1937: 3,670 miles	1945: 2,955 miles
Norge	1898: 1,213 miles	1919: 2,019 miles	1937: 2,482 miles	1945: 2,656 miles
Spania	1897: 8,020 miles	1919: 9,436 miles	1933: 8,458 miles	
Sveits	1898: 2,316 miles	1920: 3,881 miles	1937: 3,218 miles	1945: 3,245 miles
Sverige	1897: 6,350 miles	1919: 9,392 miles	1936: 10,491 miles	1945: 10,384 miles
Tyskland	1893: 27,851 miles 1899: 31,150 miles	1915: 38,809 miles	1936: 42,299 miles	1936: 42,299 miles*
Montenegro	0	0		
Serbia	1898: 354 miles	1913: 974 miles		
Jugoslavia ³¹		1920: 5,684 miles ³²	1937: 6,539 miles	1939: 6,655 miles

* Her opererer *Statesman's Yearbook 1948* med det samme tallet for jernbanelengde i Tyskland som i årboka for 1939, som er fra 1936.

²⁹ Alle opplysningene er hentet fra *Statesman's Yearbook 1900, 1920, 1921, 1939 og 1948*. Opplysningene kan enkelt innhentes da alle land er alfabetisk behandlet og temaene er faste under hver landenhets, hvert år. Dersom den angitte lengden ønskes i kilometer, skal verdiene i tabellen multipliseres med 1.609344.

³⁰ Her har jeg brukt både *Statesman's Yearbook 1920* og *1921*.

³¹ Her behandles sammenlagte tall fra alle republikkene i det andre Jugoslavia.

³² Disse tallene er total banelengde etter dannelsen av Kongedømmet for serbere, kroater og slovenere. I tillegg til den serbiske jernbanen, fantes det baner i Kroatia-Slavonia, Bosnia-Hercegovina og Dalmatia (*Statesman's Yearbook 1920*: 1250).

Vedlegg E: Kart over Jugoslavia (1997)

